

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა
ფაკულტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტი

საქართველოს არქეოლოგიური ასოციაცია

ვახტანგ ლიჩელი

არქეოლოგიის მართვის საკითხები

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2013

ვუძღვნი არქეოლოგთა მომავალ თაობას

© ვ. ლიჩელი, 2013

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2013

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-914-3

Iv. Javakishvili Tbilisi State University
Faculty of Humanities
Institute of Archaeology

Archaeological Association of Georgia

VAKHTANG LICHELI

**ISSUES OF THE MANAGEMENT OF
ARCHAEOLOGY**

Publishing House "UNIVERSAL"

Tbilisi 2013

© V. Licheli, 2013

Publishing House "UNIVERSAL", 2013

19, I. Chavchavadze Ave., 0179, Tbilisi, Georgia ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-914-3

ავტორისაგან

წინამდებარე ნაშრომი ორი სახის მასალას შეიცავს – ერთი ნაწილი ავტორის გამოკვლევებია არქეოლოგიისა და ზოგადად, კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის დარგში, მეორე კი ეძღვნება არქეოლოგიურ სამეცნიერო პროექტებს, რომელთა დიდი ნაწილი განხორციელებულია.

ორივე ნაწილი განკუთვნილია ბაკალავრიატის სტუდენტებისა და მაგისტრანტებისათვის როგორც სალექციო კურსის დამხმარე მასალა, რადგან, სამწუხაროდ, ქართულ ენაზე აქამდე ამ მიმართულებით შექმნილი ნაშრომების რაოდენობა საკმაოდ მწირია, მით უმეტეს ეს ითქმის არქეოლოგიის მენეჯმენტის საკითხებთან დაკავშირებით. რეალურად, ეს ერთი დიდი თეთრი ლაქაა. საზოგადოების განვითარების დღევანდელი ტენდენცია კი სრულიად აშკარად გვიბიძგებს იმ რეალობასაკენ, რომ ახალგაზრდები რაც შეიძლება მოკლე დროში უნდა დაეუფლონ საკუთარი სპეციალობის ანუ ამ შემთხვევაში, არქეოლოგიის მართვის, მენეჯმენტის ხელოვნებას. ცნობილია, რომ მენეჯმენტი რთული საქმეა, რომლის სრულყოფილად დაუფლება არის გარანტია საკუთარ სპეციალობაში წარმატების მიღწევისა. ხაზგასმით აღვნიშნავ, რომ ამ ნაშრომს არამც და არამც არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს იმის პრეტენზია, რომ მენეჯმენტის სახელმძღვანელოს როლი იტვირთოს. მისი მიზანი ბევრად უფრო მოკრძალებულია. მაგრამ იმისი პრეტენზია კი ნამდვილად აქვს, რომ ახალგაზრდებს მიანიშნოს ამ ცოდნის აუცილებლობაზე და გარკვეული დახმარება გაუწიოს მათ.

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ უკანასკნელ ხანებში საკმაოდ რაოდენობით გამოქვეყნდა სხვადასხვა სახის ლიტერატურა, რომელიც ამ თვალსაზრისით საკმაოდ კარგ სამსახურს გაუწევს ახალგაზრდობას. მაგალითისათვის შეიძლებოდა დაგვესახელებინა კრებული “კულტურის პოლიტიკა – ევროპული და სამამულო გამოცდილება” (თბილისი, 2004. კრებული შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მ. ჩხეიძემ), საქართველოს კულტურის სამინისტროსა და საქართველოს მუზეუმების ასოციაციის მიერ შედგენილი კრებული – ცნობარი “მუზეუმების შესახებ” (თბილისი, 2003), საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა

დჭ სპორტის სამინისტროს მიერ გამოცემული "ამონარიდთა კრებული" (მთავარი რედაქტორი ნ. ანთიძე. თბილისი, 2007). ითარგმნა საყურადღებო გამოცემებიც (მაგალითად, ევროპის საბჭოს მიერ მომზადებული და გამოცემული „ინვენტარიზაციისა და დოკუმენტაციის" (2001წ.), „ურბანული რეაბილიტაციის" (2004წ.) და „მემკვიდრეობის შეფასების" (2006 წ.) სახელმძღვანელოები, რომლებიც ერთ წიგნად დაიბეჭდა (2008 წელი). აგრეთვე ბერნარ მ. ფილდენისა და იუკა იოკილეტოს "მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის ღირსშესანიშნავი ადგილების მართვის სახელმძღვანელო პრინციპები" თბილისი, 2007 და კიდევ რამოდენიმე სხვა). კულტურის ძეგლთა მენეჯმენტის თვალსაზრისით გამოცემულ უამრავ ლიტერატურას შორის სასარგებლოდ მიმაჩნია აგრეთვე ცალკეული უცხოური გამოცემები: S. Dalmazzone. A few conceptual tools for an economic analyses of environmental and cultural goods. Torino, 2003; S. Linard. Selection of consultants. Washington, 1999; X. Graffe. The cultural Labour Market. Torino, 2003; D. Throsby. Cultural capital and the theory of Development. Torino, 2003; Peter L. Drewelth. Field Archaeology , London, 1999; Gavin Lucas. Critical approaches to fieldwork, London, New-York, 2001; Steve Roskams. Excavation .Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge, 2001; Andreas Kinne. Tabellen und Tafeln zur Grabungstechnik. Munich, 2004; Standards of Minnesota State Historical Preservation Office და სხვა.

ჩემი ხედვა კულტურული მემკვიდრეობისა და არქეოლოგიის მენეჯმენტის თაობაზე თავის დროზე ცალკეული სტატიებისა და პროექტების სახით გადაეცათ საქართველოს კულტურის, ძეგლთადაცვისა და სპორტის სამინისტროსა და საქართველოს ეროვნულ მუზეუმს (2004 – 2006 წლები).

ამასთან დაკავშირებით მინდა შევნიშნო, რომ ორივე უწყების მიერ განხორციელებული საქმიანობის მიმართულება რიგ შემთხვევებში ემთხვევა ჩემს მიერ შეთავაზებულ გეგმებს, რაც, საზოგადოდ, ასეთი ხედვის მართებულობაზე მიუთითებს.

ბუნებრივია, კარგად მესმის, რომ არქეოლოგიის მენეჯმენტისა და საველე მეთოდოლოგიის საკითხებში შეიძლება არსებობდეს - და არსებობს კიდევ – სხვადასხვა ხედვა და პოზი-

ცია. ამის გამო სიამოვნებით მივიღებ ყველა კორექტულ შენიშვნას, რომელიც მომავალში შეიძლება გამომადგეს.

გარდა სტუდენტებისა, ნაშრომი შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს კულტურული მემკვიდრეობის სფეროს მართვით და აგრეთვე, შემეცნებითი ტურიზმით დაინტერესებული საზოგადოებისათვისაც.

ჩემს სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია გულწრფელი მადლობა გადავუხადო ყველას, ვინც სხვადასხვა დროს დამეხმარა ინფორმაციის მიღებასა და გამოყენებაში.

ვახტანგ ლიჩელი

*თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
სრული პროფესორი, არქეოლოგიის
ინსტიტუტის დირექტორი*

არქეოლოგიის მეთოდისადმი მიძღვნილ ნაშრომში ეს შესავალი წინ უძღოდა საველე-არქეოლოგიური კვლევის მეთოდებს. ვფიქრობ, რომ იმ ნაშრომის სპეციფიური ხასიათის გამო, ეს თემა ყურადღების მიღმა შეიძლებოდა აღმოჩენილიყო. ამიტომ მიზანშეწონილად ჩავთვალე მისი ციტირება აქაც.

არქეოლოგია დღეს მეცნიერების ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული და სწრაფად განვითარებადი დარგია. ეს გამოწვეულია რამოდენიმე მიზეზით. პირველი და უმთავრესი გახლავთ ის, რომ თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ არქეოლოგიური კვლევა გაცილებით მეტად დაუახლოვა ზუსტ მეცნიერებებს, ვიდრე ნებისმიერი სხვა ჰუმანიტარული მიმართულება. გარდა ამისა, არქეოლოგიამ შეიძინა უაღრესად პრაგმატული ხასიათი როგორც რიგი სამეცნიერო, ისე პრაქტიკული სახის საქმიანობის სფეროში. ამ მხრივ, გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლებოდა პარალელი გაგვევლო XIX საუკუნის შუახანებთან, როდესაც კაპიტალიზმის სწრაფმა განვითარებამ გარკვეული ბიძგი მისცა საბუნებისმეტყველო დარგების გამოცოცხლებას და უნებლიედ, ეს ბიძგი დიდი სტიმული აღმოჩნდა არქეოლოგიის განვითარებისათვისაც. ამაჟამდ მოწმენი ვართ ზუსტ მეცნიერებათა უპრეცედენტო განვითარებისა, რასაც უკვე ლოგიკურად მოსდევს არქეოლოგიის, როგორც ზუსტ მეცნიერებებთან ყველაზე მეტად დაახლოებული დარგის წინსვლაც. ყოველივე ამისი შედეგია თვისებრივად ახალი აღმოჩენები, რომლებიც არა მხოლოდ არქეოლოგიური გათხრების, არამედ, უპირატესად, ლაბორატორიული კვლევებითაა მიღებული. ამდენად, არქეოლოგიის ექსპერიმენტული ლაბორატორიის შექმნა უნივერსიტეტში ერთ-ერთი ყველაზე გადაუდებელი ამოცანაა.

ყოველივე ამის ფონზე არქეოლოგია, ცხადია, ინარჩუნებს თავის წარსულ რომანტიზმსა და ისტორიული კვლევებისათვის აუცილებელი დისციპლინის სახეს. თავი რომ დავანებოთ უკვე მსოფლიოში აღიარებულ დმანისის აღმოჩენებს, არქეოლოგიური მონაცემები პრინციპული მნიშვნელობისაა ისეთი ურთულესი და ჯერ კიდევ პრობლემატური საკითხების კვლევის სფერო-

ში, როგორიცაა ქართული ეთნოსის ჩამოყალიბების პროცესი და პირველი ქართული სახელმწიფოების ფორმირებისა და განვითარების მატერიალური საფუძვლები. გარდა სხვადასხვა პერიოდისა და ხასიათის წერილობითი წყაროებისა, არსებობს მდიდარი არქეოლოგიური მასალა, რომლის საფუძვლიანი ცოდნის და ანალიზის გარეშე ძალზე გართულდება ძვ.წ. II ათასწლეულის მინურულისა და I ათასწლეულის საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური ისტორიისა და კულტურის სრულფასოვანი კვლევა. საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა ქრონოლოგიურ მონაკვეთში განვითარებული ერთმანეთისაგან განსხვავებული სახის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული მოვლენები სრულად აისახა არქეოლოგიურ მასალაში. უფრო მეტიც – არქეოლოგიური მონაპოვარი არის ის ერთადერთი საფუძველი, რომელზეც აღმოცენდა ისტორიამდელი პერიოდის მთელი ცოდნა, ისევე, როგორც ისტორიული პერიოდის საწყისი ეტაპისა. ამ დროს ხდება პირველი ქართული სახელმწიფოების ფორმირება, შესაბამისად, უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ამ ხანის (ძვ.წ II-I ათასწლეულების მიჯნა) არქეოლოგიური მონაცემების ცოდნას (მაგ. კოლხური სამაროვნები ერგეტა, დღვაბა, ცაიში და სხვა; ყულევის ნამოსახლარი). ამ პერიოდში აღმოცენდა ისეთი მოვლენა როგორიც “კოლხური ბრინჯაოს ბრწყინვალე კულტურაა” და რომელშიც უკვე ხელოვნების დონემდე აყვანილი ელემენტებით (მაგალითად, გრავირებული ბრინჯაოს ნივთები) ჩნდება სრულიად განსაკუთრებული მცირე პლასტიკის ნიმუშები (მაგალითად, “მხედარი ქალების” სკულპტურები). მათი გენეზისის საკითხები მხოლოდ არქეოლოგიური გამოკვლევების შედეგად შეიძლება დადგინდეს. მიკვლეულია კოლხური კერამიკა და დადგენილია ინოვაციები კერამიკულ წარმოებაში. გათხრების შედეგადაა მოპოვებული ძველი ოქრომჭედლობის უზადო ნიმუშები (ვანისა და საირხის გათხრები)

ამ თემას განსაკუთრებულ აქტუალობას მატების ის ფაქტი, რომ სწორედ ამ ხანაში ეყრება საფუძველი რეგულარულ საერთაშორისო კონტაქტებს, რამაც მნიშვნელოვნად განაპირობა შემდგომი ხანის მოვლენები როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე, ისე საზოგადოდ, მთელს კავკასიაში. ამ ხანის ქარ-

თველური ტომების განვითარების არქეოლოგიური ფონი უაღრესად რთულია და მრავალკომპონენტიანი, რაშიც იკვეთება არა მხოლოდ ადგილობრივი განვითარების ტენდენცია, არამედ ის ეგეოსური და მცირეაზიური (რიგ შემთხვევებში კი, აღმოსავლური) იმპულსები, რომლებიც საფუძვლად ედება მომდევნო ხანის მჭიდრო საერთაშორისო ურთიერთობებს. არქეოლოგიური მასალა გვიჩვენებს, რომ რამდენადმე მოგვიანო ხანაში (ძვ.წ. I ათასწლეული), პოლიტიკურ პრიორიტეტს აღმოსავლეთ-ქართულ ეთნიკური ელემენტი იძენს და ქართლის (იბერიის) სახელმწიფოს ფორმირების ფონზე მატერიალურ კულტურაში აღმოსავლური (ძირითადად აქემენიდური) კონტაქტები ხდება გაცილებით მნიშვნელოვანი.

საბოლოოდ, გარკვეულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთებში თავს იჩენს სინკრეტული მატერიალური კულტურის ცალკეული კერები, რომლებიც ზუსტდება სწორედ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად და რომლებშიც ასახულია ყველა ის მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენა, რომელმაც განაპირობა პირველი ქართული სახელმწიფოების ხასიათი და განვითარების დონე.

თანამედროვე არქეოლოგიური კვლევის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა საზოგადოების აზროვნების განვითარების კვლევას, რამაც იმდენად დიდი მნიშვნელობა შეიძინა, რომ უკვე კარგა ხანია არსებობს არქეოლოგიის სრულიად კონკრეტული მიმართულება – ე.წ. “ქცევითი არქეოლოგია”. არქეოლოგიური კვლევების მნიშვნელობისა და ამ დარგის განვითარების ინდიკატორია ის ცალკეული მიმდინარეობები, რომელებიც დღევანდელ არქეოლოგიაში არსებობს. მაგალითისათვის საკმარისია დავასახელოთ თუნდაც: დაავადებათა არქეოლოგია, ეკოლოგიური არქეოლოგია, ეკონომიკური არქეოლოგია, კოგნიტური არქეოლოგია, საკონსულტაციო არქეოლოგია, ექსპერიმენტალური არქეოლოგია, ოკეანის დიდი სიღრმეების არქეოლოგია და მრავალი სხვა. აქვე ორიოდ სიტყვით გავუსვამდი ხაზს იმას, რომ არქეოლოგიის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ამ თვალსაზრისით აშკარაა ქართული არქეოლოგიის ჩამორჩენა. მაგრამ ამ მოვლენას აქვს ობიექტური მიზეზები და იგი არაა მანიშნებელი ქართველი არქეოლოგების

დაბალი კვალიფიკაციისა ან ჩვენი არქეოლოგიის უუნარობისა საზოგადოდ, რადგან იგი განპირობებულია სამი მიზეზით: 1. საქართველო უკანასკნელი ოცი წლის მანძილზე უკიდურესად მძიმე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გარემოში ვითარდებოდა, ხოლო ზემოთ აღნიშნული მიმართულებების განვითარებას კი სოლიდური ფინანსური და ტექნოლოგიური მხარდაჭერა სჭირდება. უფრო მეტიც - ამ დონეზეც რომ მოაღწია ქართულმა არქეოლოგიამ, ეს სწორედ 80-90-იან წლებში მოღვაწე ქართველ არქეოლოგთა დიდი დამსახურებაა; 2. კარგადაა ცნობილი, რომ ასეთი კვლევები ვითარდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჩნდება ობიექტური მოთხოვნილება არქეოლოგიის ამა თუ იმ მიმართულების განვითარებისა ამა თუ იმ ქვეყანაში. 3. არ არსებობს ქვეყანა, სადაც ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ანუ სხვადასხვა მიმართულება ერთადაა განვითარებული.

ამდენად, მე ოპტიმისტურად ვუყურებ დღევანდელ სიტუაციას და დარწმუნებული ვარ, რომ თაობას, რომელიც ახლა მოდის ქართულ არქეოლოგიაში, ექნება როგორც ობიექტური პირობები, ისე სათანადო ინტელექტუალური მომზადება იმისათვის, რომ საქართველოში განავითარონ სხვადასხვა, ჩვენი არქეოლოგიის სპეციფიკიდან გამომდინარე მიმართულებები.

თუმცა, ვიდრე ეს დრო დადგება, უნდა გამოვიყენოთ არსებული შესაძლებლობები, თუნდაც ის, რომ არქეოლოგია არის სისტემური ისტორიული კვლევის ბაზა, რომელსაც შესწევს უნარი იქცეს ისტორიული ხასიათის ინტერპრეტაციების ჭეშმარიტების დადგენის კრიტერიუმად.

ამის მაგალითად შეიძლება მოგვეტანა ისტორიული ხანის არქეოლოგიის მიღწევები. დღეს, მაგალითად, არქეოლოგიური გათხრების შედეგადაა მიკვლეული ძველი ქართული ტრადიციული სამშენებლო ტექნიკა (კოლხეთი - სიმაგრის ნამოსახლარი, ყულევი; იბერია - გრაკლიანი გორისა და აწყურის ნამოსახლარები; მცხეთა) და გარკვეულია სამშენებლო საქმის კონტინუიტეტის საკითხი.

უაღრესად საინტერესოა არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ისეთი წყაროთმცოდნეობითი მონაცემების ანალიზი, როგორიცაა ძველი ბერძნულ - რომაული, აგრეთვე ბიზანტიური ლიტერატურა და ქართული ისტორიული ქრონიკები, რაც

უარესად მიმზიდველსა ხდის ძველი ქართული ქალაქების ლოკალიზაციისა და იდენტიფიკაციის პრობლემებს (აია, აია-პოლისი, კუტაია, ფაზისი, ლევკოთეა, მეორეს მხრივ, ქობულეთ – ფიჭვნარის ბრწყინვალე გათხრების ინტერპრეტაცია). ეს პრობლემები კარგა ხანია რაც არა მხოლოდ ქართველი, არამედ მრავალი უცხო ქვეყნის წარმომადგენელთა ცხოველი ინტერესისაგანია, თუმცა საკითხთა უმეტესობა კვლავ შესასწავლი რჩება.

ასევე ფართო ისტორიული ხანის არქეოლოგიის პრობლემათა ანალიზის ასპარეზია:

- ქართული ისტორიული ტრადიცია და არქეოლოგიური რეალობა – წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მონაცემების შედარებითი ანალიზი;
- დამწერლობის პირველი ასო-ნიშნების მიკვლევა კოლხეთსა და იბერიაში;
- რომაული ხანა საქართველოში.
- ნაქალაქარების გეგმარებითი სტრუქტურა;
- სამარხთა ტიპები ახ.წ. I ათასწლეულის I ნახევარში.
- ადრეული შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები საქართველოში.

მაგრამ დღეს ეს არაა არქეოლოგიის ერთადერთი არსი – მას გაცილებით მეტი მეცნიერული დატვირთვა აქვს: არქეოლოგია წარმოადგენს საზოგადოებრივი მეცნიერების ისეთ დარგს, რომელიც ახდენს არა მხოლოდ საზოგადოების მიერ მისი განვითარების მანძილზე შექმნილი მატერიალური ნაშთების კვლევას და ისტორიულ (კულტურულ – ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ) ინტერპრეტაციას, არამედ ხელს უწყობს როგორც კონკრეტული ეკოგარემოს, ისე ზოგადად ბუნების განვითარების ზოგიერთი ასპექტის კვლევას. არქეოლოგია არის მეცნიერების ის დარგი, რომელსაც აქვს უნიკალური შესაძლებლობები მოიპოვოს ინფორმაცია ისეთი საბუნებისმეტყველო პრობლემების კვლევისათვის, როგორიცაა დედამიწის მაგნეტიზმი, ფლორისა და ფაუნის ევოლუცია, პალეოკლიმატი და სხვა. ამასთან, არქეოლოგიის სპეციფიკიდან გამომდინარე, იგი თავის კვლევაში იყენებს სხვადასხვა სახის ტექნიკურ მე-

თოდებს, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს დედამიწის დისტანციურ კვლევას (ზონდირებას), გეოფიზიკურ ძიებას, მრავალგვარ ქიმიურ და ფიზიკურ ანალიზს, ჰიდროქიმიურ და გეოქიმიურ შედარებითი ანალიზს, სამედიცინო-მოლეკულურ კვლევას, სტატისტიკურ-მათემატიკურ მეთოდებს და სხვა. საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ დღეს არქეოლოგიური კვლევა ხდება დეზოქსირიბონუკლეინის მუავის ანალიზის დონეზე. აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ უმარტივესად ხდება ათასწლეულების წინანდელი დაავადებების, კვების რეჟიმისა და საკვების სახეობების დადგენა იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ძველი ადამიანის მხოლოდ კბილებიღა შემორჩენილი (მაგალითად, დიეტის ცვლილებების გავლენა გენეტიკურ აპარატზე, თანდაყოლილი დაავადებების წარმოშობა და გახშირება და მრავალი სხვა).

სრულიად განსაკუთრებული პერსპექტივები აქვს არქეოლოგიას თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების თვალსაზრისით და ვფიქრობ, რომ მალე საქართველოშიც დაიწყება ამგვარი სამუშაოები. სიამოვნებით აღვნიშნავ, რომ ამგვარი პროექტი უკვე დამუშავებულია ავტორის მიერ და უკვე 3 წელია წარმატებით ხორციელდება ქართველ ფიზიკოსებთან ერთად. უკვე ათვისებულია დათარიღების ეპრ და რეჰიდროქსილაციის მეთოდები.

ამდენად, ჰუმანიტარული მეცნიერების ეს დარგი როგორც თავისი შინაარსით, ისე ამოცანებითა და კვლევის მეთოდებით, წარმოადგენს ინტერდისციპლინარული გამოკვლევების განსაკუთრებულ ასპარეზს.

სწორედ ამ მიზეზების გამო არქეოლოგიურ გამოკვლევებს აქვს განსაკუთრებული მოთხოვნები და სტანდარტები.

საქართველო თვისებრივად ახალ სამყაროში აღმოჩნდა მას შემდეგ, რაც დამოუკიდებლობა მოიპოვა. ამავე დროს საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის ჯერ კიდევ უცხოა ის სოციალური და ეკონომიკური ურთიერთობები, რომელიც ევროპისა და ამერიკის თანამედროვე დემოკრატიული ქვეყნებისათვის უკვე ისტორიული რეალობაა. ამ მოვლენამ ბუნებრივი გავლენა მოახდინა ქვეყნის განვითარების ყველა მიმართულებაზე. შესაბამისად, ქართული არქეოლოგიის განვითარების ტენდენ-

ციიდან გამომდინარე ახალგაზრდა სპეციალისტებისათვის სასურველია აღმოჩნდა ახალ სამეცნიერო სფეროებში გარკვევა, რომელთა შორის არქეოლოგიის მართვის ელემენტარული ჩვევებიც იგულისხმება.

საქმე იმაშია, რომ თანამედროვე საზოგადოებრივი ურთიერთობები საზოგადოდ მკვლევარის და მით უფრო არქეოლოგის წინაშე აყენებს საკუთარი დარგის სრულიად ახლებური ხედვის შემუშავების აუცილებლობას. ეს ხედვა ორი ტოლფასოვანი ამოცანისაგან შედგება: პირველი – წმინდა მეცნიერული ინფორმაციის სრული ათვისება; მეორე – მეცნიერული კვლევისათვის აუცილებელი პირობების შექმნა ანუ მეცნიერების კონკრეტული დარგის მენეჯმენტი. თანამედროვე სოციალური და ეკონომიკური გარემო, რომელშიც ურთიერთობათა ახალი იურიდიული და ეკონომიკური ნორმები ყალიბდება, არქეოლოგისაგან, გარდა მაღალი კვალიფიკაციისა საკუთარ სპეციალობაში, მოითხოვს ორი სახის სპეციფიურ ცოდნას: 1. კულტურული მემკვიდრეობის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფილ ცოდნა, სადაც ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც საქართველოს, ისე საერთაშორისო სტანდარტების ცოდნა; 2. გარდა ამისა, თანამედროვე არქეოლოგიის ფინანსური უზრუნველყოფის მექანიზმი მოითხოვს საგრანტო პროექტების შედგენის ჩვევების გამომუშავებას და მენეჯმენტის ძირითადი პრინციპების ცოდნას.

აი, ასეთია ძალზე სქემატურად დღევანდელი მდგომარეობა მეცნიერების იმ დარგისა, რომელსაც მიუხედავად დიდი ინტერდისციპლინარული დატვირთულობისა, მაინც ბოლომდე აქვს შენარჩუნებული თავისი მთავარი არსი – ძველი სამყაროს ძიების უსაზღვრო რომანტიზმი.

ნანილი

არქეოლოგიის მენაჯმენტი

საქართველოს ეროვნული მემკვიდრეობის მართვა: (მასალები სახელმწიფო კონცეფციისათვის)

დამეთანხმებით, ალბათ, რომ მიუხედავად გარკვეული პროგრესისა, დღეს კულტურული მემკვიდრეობის სფეროში სერიოზული ცვლილებები მაინც არის გასათარებელი. შესაძლოა, იმაშიც დამეთანხმოთ, რომ ეროვნული მემკვიდრეობის მართვის სისტემის მოდერნიზაციის პროცესის დასაჩქარებლად ყველა პროფესიონალს შეუძლია თუნდაც მოკრძალებული, მაგრამ საჭირო წვლილის შეტანა ამ დარგში, მით უფრო, რომ საბედნიეროდ, დღეს ჯერ კიდევ გვყავს შესანიშნავ, გამოცდილ სპეციალისტთა საკმაოდ აქტიურად მოქმედი ჯგუფები, რომელთაც უკანასკნელ წლებში არა მხოლოდ სოციალურ, არამედ არნახულ პროფესიონალურ კრიზისსაც გაუძლეს.

სრულიად ნათელია, რომ კულტურული მემკვიდრეობის მართვისათვის უმთავრესი საკითხის - ერთიანი სახელმწიფო კონცეფციის ჩამოყალიბება საკმაოდ დიდ დროს მოითხოვს. და არა მარტო დროს, არამედ სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა კოოპერაციასაც.

ამგვარი ეკონომიკური ბაზისის მქონე ქვეყანას, როგორიც დღეს საქართველოა, არ შეიძლება ჰქონდეს კულტურული მემკვიდრეობის დარგში ისეთი ეროვნული პოლიტიკა, რომელიც სახელმწიფო ბიუჯეტზე იქნება აქცენტირებული. ეს, ცხადია, ეჭვს არ იწვევს.

ამავე დროს, საქართველოს ძეგლების უმეტესი ნაწილი - მიუხედავად კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროსა და კულტურული მემკვიდრეობის ეროვნული სააგენტოს დიდი ძალისხმევისა - მძიმე მდგომარეობაშია და ყოველი დღის დაყოვნება უკიდურეს საფრთხეს უქმნის მათ არსებობას. ამიტომ, ასეთ შემთხვევაში შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ერთი.

ახლებური მიდგომა:

ეროვნული მემკვიდრეობის დაცვის სტრატეგია საქართველოში უნდა ემყარებოდეს ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის შეფასებას არა მხოლოდ როგორც სულიერი, არამედ - პირველ რიგში - როგორც ეკონომიკური ფენომენისა. სიმბოლურად,

ძირითადი იდეა შეიძლება ჩამოყალიბდეს ასე - რაც შეიძლება ნაკლები ხარჯები ბიუჯეტიდან და რაც შეიძლება მეტი ადგილობრივი და საერთაშორისო ინტერესი სიძველეთა მიმართ ანუ **მატერიალური კულტურა როგორც ქვეყნის განვითარების რესურსი**. ამ იდეის სახელმწიფო პროგრამის დონეზე აყვანის აუცილებლობა ახალი დროის მოთხოვნაა. ამას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს - აიღებს თუ არა სახელმწიფო თავის ხელში ძეგლებზე ზრუნვას ამ მიმართულებითაც. ლოგიკა მარტივია - სამინისტრო ვალდებულია შექმნას ისეთი მიკრო-საინვესტიციო გარემო, რომელიც უზრუნველყოფს ამ პრობლემის მოგვარებას, რადგან ძეგლთა დაცვისა და კვლევის სისტემაში დასაქმებული ყველა სპეციალისტი არ შეიძლება იყოს მენეჯმენტსა და მარკეტინგში თანაბრად განსწავლული.

ეს პოსტულატი სახელმწიფო სტრატეგიის ამოსავალი ნერტილი უნდა გახდეს და სწორედ ამ საბაზისო იდეიდან უნდა დაიწყოს უძრავ ძეგლთა გადარჩენისათვის აუცილებელი პრიორიტეტების განსაზღვრა.

ჩვენ მივეჩვიეთ იმ აზრს, რომ საქართველო თავისი ძეგლების სიმრავლით უნიკალური ქვეყანაა. არ ჟღერს ურიგოდ, მაგრამ პარადოქსი იმაში მდგომარეობს, რომ დღემდე არავინ იცის ქვეყნის ტერიტორიაზე არსებული ძეგლების ზუსტი რიცხვი (იტალიაში, მაგალითად, 40.000 ციხე-სიმაგრეა; 30.000 ისტორიული ადგილი; 4.000 ისტორიული ბაღი; 900 ისტორიული საქალაქო ცენტრი; 40.000 საეკლესიო არქივი; 6.000 ისტორიული ბიბლიოთეკა; 4.144 მუზეუმი და ა.შ.). დიახ, საქართველოში ესაა ჯერ-ჯერობით აღურიცხავი სიმდიდრე, რომლის მხოლოდ მხატვრულ - ესთეტიურ მნიშვნელობაზე მსჯელობამ წლების მანძილზე (რაც, დამეთანხმებით, ვერაფერი მარკეტინგია), საქართველოს ხუროთმოძღვრული ძეგლების უმეტესი ნაწილი განადგურების პირამდე მიიყვანა. დღემდე ამგვარი დამოკიდებულების არსებობა მოძველებული მენტალიტეტის ტიპიური

ეს სტატია რამდენადმე განსხვავებული სახით "დილის გაზეთში" გამოქვეყნდა 2004 წლის 13 მაისს. სამწუხაროდ, აქტუალობა მას არც ახლა დაუკარგავს.

გამოვლინებაა. ახლა, როდესაც ჩვენი ეროვნული საგანძური ჯერ კიდევ შეიძლება ჩვენს თვალწინ დაზიანდეს ან განადგურდეს კიდევ, პირველადი აქცენტი უნდა გავაკეთოთ იმ ძეგლებზე, რომელსაც მეტი კომერციული პოტენციალი აქვს და შესაბამისად, შეიძლება ისეთ ობიექტებად ვაქციოთ (ანუ მივცეთ **კულტურული კაპიტალის სახე**), რომელიც შედარებით მარტივად და უმნიშვნელო დანახარჯებით მიიზიდავს საზოგადოებას და შექმნის შემოსავლების მიღების პერსპექტივას. ეს შემოსავლები კი (თუ ამას მივალწევთ!) შემდგომ შეიძლება გადანაწილდეს (მოგეხსენებათ, ეს საყოველთაოდ მიღებული სისტემაა - ვენეციაში ყოველწლიურად 3 მილიონი ტურისტი ჩადის - სხვა მონაცემებით კიდევ უფრო მეტიც - მაგრამ თვით ვენეციას, როგორც ძეგლს, ხმარდება შემოსავლების მხოლოდ 3 პროცენტი; ასევეა ბრიუგეში, სადაც წელიწადში 4 მილიონზე მეტი სტუმარი ჩადის). უძრავი ძეგლების კომერციული პერსპექტივის დასადგენად კი საჭიროა **უძრავი ძეგლების ეკონომიკური პოტენციალის გათვლა, რაც არასოდეს გაკეთებულა და შესაბამისად, ჩვენ არც კი ვიცით, თუ რა რეალური კულტურული კაპიტალის პატრონები ვართ, რაც, სხვათა შორის, არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს მხოლოდ ხუროთმოძღვრულ ან არქეოლოგიურ ძეგლებს. შესაძლოა, სწორედ ეს უნდა იყოს ამ სფეროში განხორციელებული მენეჯმენტის პირველი ნაბიჯი და ამის საფუძველზე უნდა მოხდეს პრიორიტეტების გადანაწილება. მე, რა თქმა უნდა, არა მაქვს იმისი ილუზია, რომ ასეთი მიდგომა უმაღლეს გადანყვეტს ყველა პრობლემას. მაგრამ ის კი ცხადია, რომ ასეთი პოზიცია მნიშვნელოვნად შეამსუბუქებს ბიუჯეტის მდგომარეობას. შესაძლებლობის შემთხვევაში სახელმწიფოს ნებისმიერ დროს შეუძლია დოტაციის განხორციელება (იტალიაშიც კი, სადაც უძრავ ძეგლთა მენეჯმენტი სანამუშოო დონეზეა აყვანილი, სახელმწიფოს უხდება ხოლმე გარკვეული თანხის გამოყოფა. მაგალითად, ამჟამად პიემონტის მხარეში, ტურინთან ახლოს, მიმდინარეობს XVII საუკუნის სამეფო სასახლის "ლა ვენარია რეალეს" რესტავრაცია, რომლის ბიუჯეტი შეადგენს 200 მილიონ ევროს. აქედან 100 მილიონი ევრო გაიღო ევროსაბჭომ, ხოლო 50-50 მილიონის გაღება მოუწია**

ათ იტალიის ცენტრალურ ხელისუფლებასა და პიემონტის სამხარეო ადმინისტრაციას).

საზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ტაქტიკა არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს განსაკუთრებული ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლების უგულვებელყოფას. საუბარია მხოლოდ სანყის ეტაპზე, ანუ იმ პერიოდზე, როდესაც დარგი უნდა დადგეს ფეხზე და როდესაც ქართველ სპეციალისტებს უნდა მიეცეთ საკუთარი კვალიფიკაციის რეალიზების შესაძლებლობა.

სხვათა შორის, დღეისათვის ძეგლთა დაცვისა და კვლევის სისტემაში ჯერ კიდევ არსებობს შესანიშნავი ინტელექტუალური კაპიტალი, რომელიც სრულიად დაუფასებელი, გამოუყენებელია და რომელსაც შეუძლია საერთაშორისო სტანდარტების დონეზე შეასრულოს ძეგლთა კვლევასა და დაცვასთან დაკავშირებული ნებისმიერი სამუშაო.

ბუნებრივია, ამ ტვირთს ერთ უწყებას ან ორგანიზაციას, მაგალითად, კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს ვერ დავაკისრებთ, თუმცა მან, სურვილის შემთხვევაში, გარკვეული გზამკვლევის როლი ნამდვილად შეიძლება ითამაშოს, უფრო მეტიც-მის ყველა მოქმედებას ლეიტმოტივად სწორედ ეს იდეა უნდა გასდევდეს.

შესაბამისად, შემდგომი ლოგიკური სვლა ცხადია – საერთაშორისო სისტემაში ინტეგრირება, რაც, საბედნიეროდ, მხოლოდ საერთაშორისო კონვენციებზე ხელმოწერით არ ამოიწურება. ამდენად, დაჩქარებული უფრო მეტი საქმიანი ინტეგრაცია, მუდმივი კონტაქტები იმ ქვეყნებთან და უცხოელ სპეციალისტებთან, რომელთაც კულტურული მემკვიდრეობის ეკონომიკური მენეჯმენტის, მოდერნიზაციისა და კომერციალიზაციის დიდი გამოცდილება აქვთ, პირველხარისხოვან ამოცანად უნდა იქცეს. ამ ურთიერთობებმა უნდა უზრუნველყონ კულტურის დაცვის დონიდან დაცვის კულტურამდე ამაღლება.

საერთაშორისო სისტემაში ინტეგრირება კი სრულიად ლოგიკურად სვამს საკითხს ეროვნული კულტურისა და გლო-

---

აღვნიშნავ, რომ უკვე რამოდენიმე წელია, რაც გაგრძელდა ძეგლების აღრიცხვა - რეგისტრაცია.

ბალიზაციის პროცესის ურთიერთმიმართების შესახებ. ეს ცალკე თემაა და შესაძლოა, ყველაზე აქტუალურიც, რომელსაც ასევე დაუყოვნებლივ სჭირდება შესწავლა.

ბუნებრივია, საერთაშორისო სისტემებში ჩართვა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ არ არსებობს შიდა რესურსები. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ქვეყნის ტერიტორიაზე იმდენი მსხვილმასშტაბიანი მშენებლობა მიმდინარეობს, რომ მრავალი ძეგლის გადარჩენის საკითხი ადგილობრივ შეიძლება გადაიჭრას. ამ მიმართულებით კულტურული მემკვიდრეობის მართვის ხანგრძლივი გამოცდილება უფლებას მაძლევს განვაცხადო, რომ მსხვილი ინვესტიციებით ქვეყანაში შემოსული კომპანიები, სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში, უამრავ “გვერდით” პრობლემას წყვეტენ. ამისი საუკეთესო მაგალითია ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის მშენებლობა, რომლის კულტურული მემკვიდრეობის სრული მენეჯმენტი სამუშაოთა ეტაპებისა და მოცულობების, ურთიერთობათა ფორმებისა და ბიუჯეტის განსაზღვრის ჩათვლით, ჩემი დამუშავებული და დანერგილია. შედეგად არა მხოლოდ ქართველი სპეციალისტების მიერ წარმოებული სამუშაოების ანაზღაურება მიუახლოვდა ევროპულ სტანდარტებს, არამედ ამ სფეროში “ბრიტიშ პეტროლეუმის” მიერ გაღებულმა თანხამ მანამდე არნახულ მასშტაბებს მალნია. რაც მთავარია, შესწავლილი და აღრიცხულია მილსადენის მშენებლობის ზონაში მოქცეული ასეულობით ხუროთმოძღვრული და არქეოლოგიური ძეგლი.

მრავალწლიანმა პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ ამგვარი სამუშაოების მართვის მხრივ უთუოდ დასახვენი იყო 2007 წლამდე მოქმედი კანონმდებლობა, რომელიც არათანაბარ პირობებში აყენებდა ერთიდაიგივე პროფილის მქონე დანესებულებებს, ხელს უშლიდა ჯანსაღი კონკურენციის განვითარებას, ამყარებდა რეგიონებისადმი ფეოდალური დამოკიდებულების სისტემას და საფუძველს ქმნიდა მონოპოლისტური ორგანიზაციების ჩამოყალიბებისათვის. ამ საკითხს პრინციპული მნიშვნელობა აქვს ისეთი პატარა ქვეყნისათვის, როგორიც საქართველოა და რომელშიც კვლავაცაა მოსალოდნელი მონოპოლისტური ტენდენციების მომძლარება, რაც ისედაც არც თუ დიდად სახარბიელო მდგომარეობაში მყოფ ქართულ არქეოლო-

გიას კატასტროფამდე მიიყვანს. ამ თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროსა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის სააგენტოს და კორექტულ და ობიექტურ პოზიციას. საკანონმდებლო ცვლილებათა თვალსაზრისით, როგორც დასაწყისშივე აღვნიშნე, აუცილებელია აგრეთვე შემუშავება სახელმწიფო კონცეფციისა, რომლის ქვაკუთხედად უნდა იქცეს ეროვნული მემკვიდრეობის უსაფრთხოების იდეა. ეს ტერმინი აქტიურად უნდა დაინერგოს ყოფაში და გარანტი ამ იდეის დაცვისა უნდა გახდეს კულტურის სამინისტრო, რომელმაც მკვეთრად უნდა განსაზღვროს პასუხისმგებლობები. ამ მხრივ ორი სახის საშიშროება არსებობს: 1. გარე ფაქტორი, რაც გულისხმობს კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების საფრთხეს ომის პირობებში. ამ შემთხვევაში მოქმედებს საერთაშორისო კონვენცია (1954 წელი, პარიზი); 2. შიდა ფაქტორი - უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ცოტა ხნის წინ, ჩვენს თვალწინ იძარცვებოდა ორი-სამი ათასი წლის წინანდელი სამარხები და უკანონო არქეოლოგიური გათხრები შემოსავლის წყაროდ იქცა. ამ მხრივ რადიკალური ზომებია გასატარებელი. ეს არ შეიძლება იყოს მხოლოდ საკუთრების ფორმის საკანონმდებლო ცვლილება, რადგან საერთაშორისო და ეროვნულმა გამოცდილებამ უჩვენა, რომ ამ გზით ვერ ხერხდება "შავი ბაზრის" მოსპობა. ამავე დროს ადგილობრივი ორგანოები რაიონებში არსებული ფორმით სრულად ვერ ახორციელებენ არქეოლოგიურ ძეგლთა დაცვის ფუნქციებს. გარდუვალია ახლებური მენეჯმენტი, რომლის დედაარსი უნდა იყოს ამ უჯრედების პრესტიჟის ამაღლება რამოდენიმე გზით: 1. მათთვის ბიუჯეტისაგან დამოუკიდებელი სახსრების მოძიების საშუალებით, რაც რეალური საქმიანობის განხორციელების საფუძველი უნდა გახდეს. 2. მუდმივი ტრენინგების უზრუნველყოფა ძეგლთა დაცვის სისტემის თანამშრომელთათვის როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი სპეციალისტების მონაწილეობით.

ასევე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პოლიციის პასუხისმგებლობის განსაზღვრას და მათ ინტელექტუალურ მომზადებას აუცილებელი მინიმუმის ფარგლებში. ნაკლებად თუ აქვს ამჟამად ვინმეს გაცნობიერებული ადგილობრივი და

საერთაშორისო საკანონმდებლო ნორმები და პასუხისმგებლობა სახელმწიფო ორგანოების ან მოხელეთა მხრიდან კულტურული მემკვიდრეობის ხელყოფისა ან მისდამი გულგრილი დამოკიდებულების შემთხვევაში (ძეგლების უკანონო კონსერვაცია-რესტავრაცია, უკანონო მშენებლობები, უკანონო გათხრები, ნივთებით უკანონო ვაჭრობა, უცხოეთში გატანა).

უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება კულტურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციას როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ. აუცილებელია საერთაშორისო ფონდების დახმარებით სხვადასხვა სახის გამოფენების მოწყობა არა მხოლოდ თბილისში (როგორც ეს უმეტესწილად ხდება), არამედ რაიონულ ცენტრებში მოსახლეობისათვის სრულყოფილი ინფორმაციის მიწოდებისა და მათთვის ახლობელი კულტურის ძეგლების მნიშვნელობის აქცენტირებით. ეს უნდა იყოს ეროვნული მნიშვნელობის რანგში აყვანილი მოძრაობა, რომელშიც მოსახლეობის ფართო ფენები და ხელისუფლების ყველა შტო იქნება ჩართული. ბუნებრივია, ასეთივე გამოფენები ეროვნული მემკვიდრეობის კომპლექსურად წარმოჩენისათვის უნდა მოენწყოს უცხოეთის ქვეყნებშიც ისევ და ისევ საერთაშორისო ფონდებისა და შეძლებული სახელმწიფოების ინტერესების მობილიზების საშუალებით. ყველა ასეთი გამოფენა უნდა იყოს კომერციული.

წლების მანძილზე ერთ-ერთი უმთავრესი საკითხი, რომლის მოუგვარებლობას შეეძლო გამოუსწორებელი ზიანი მიეყენებინა ეროვნულ მემკვიდრეობისათვის, იყო საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ურთიერთობა. კონსტიტუციური შეთანხმება, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის გაფორმდა 2002 წლის 14 ოქტომბერს, ამ საკითხის შემდგომი დამუშავებისათვის კარგი საშუალება აღმოჩნდა. საბედნიეროდ, ეს საკითხი მოგვარდა, თუმცა კვლავ აუცილებელია საკანონმდებლო აქტების დონეზე ზუსტად დარეგულირდეს უფლება-მოვალეობანი ეკლესიასა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ორგანოებს შორის. ეს ურთიერთობები ერთ-ერთი ყველაზე პრიორიტეტულია, რადგან, როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, ურთიერთკოორდინაციის გარეშე

სასულიერო და საერო ძეგლების უმეტესობას არა თუ დაზიანების, არამედ განადგურების საფრთხეც კვლავ რეალურად ემუქრება. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთნაირად გულისხმიერი დამოკიდებულება ქრისტიანული ხუროთმოძღვრული ძეგლების მიმართ არის ის საწყისი საფეხური, რომელზეც ერთმანეთის ინტერესების გათვალისწინებით შემუშავებული პოზიციები უნდა ჩამოყალიბდეს.

მიუხედავად ამკარა პროგრესისა, ასევე მოსაწესრიგებელი რჩება ურთიერთობები მეზობელ სახელმწიფოებთან. ამ შემთხვევაში იგულისხმება უცხო ქვეყნების ტერიტორიაზე არსებული ქართული კულტურის ძეგლებზე ზრუნვა, ანუ უცხო ქვეყნის კანონმდებლობით გათვალისწინებულ უფლებამოსილებათა ფარგლებში ქართული არქეოლოგიური და ხუროთმოძღვრული მემკვიდრეობის მოვლა. ამ თვალსაზრისით უკვე დაკარგულია დროის დიდი მონაკვეთი და რიგ ქვეყნებში ქართულ ძეგლთა პრაქტიკულად დაცვის პოზიციები კრიტიკულ ზღვრამდეა მისული. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ყოველ დღეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს.

ყველაფერი ზემოთქმული გახლავთ მხოლოდ ერთ-ერთი მოსაზრება ეროვნული მემკვიდრეობის მართვის ძირითად მიმართულებებთან დაკავშირებით. სრულიად ამკარაა, რომ გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი სტრატეგიული ხასიათის ცვლილებებისა, გასატარებელია მრავალი ტაქტიკური ხასიათის სიახლეც.

08.05.2004

საქართველოს კულტურის და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს ლიცენზირების საბჭო

(არქეოლოგთა ლიცენზირების ძირითადი პრინციპები)

ასეთი საბჭო არ არსებობს, იგი უნდა ჩამოყალიბდეს არსებული სტრუქტურების მოდერნიზაციის ხარჯზე:

ლიცენზირების საბჭო სხვა სახის ნებართვებთან ერთად გასცემს აგრეთვე არქეოლოგიურ ლიცენზიებს ანუ არქეოლოგიურ ძეგლზე მუშაობის ნებართვას თანახმად ლიცენზირების საბჭოს მიერ შემუშავებული დებულებისა.

ეს დებულება ეფუძნება არქეოლოგიაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვისა და გამოყენების აუცილებლობის იდეას და წინა პლანზე გამოაქვს არქეოლოგიური ძეგლი, როგორც ბუნებრივი გარემოსა და/ან კულტურული ლანდშაფტის შემადგენელი ნაწილი. არქეოლოგიური ძეგლის გათხრა განიხილება როგორც აუცილებელი ჩარევა ბუნებრივ გარემოსა და/ან კულტურულ ლანდშაფტში, რაც უცილობლად იწვევს მის გარკვეული თვალსაზრისით დაზიანებას ანუ გარემოში შეაქვს ვიზუალური და ფიზიკური ცვლილებები, რაც სავალდებულოს ხდის ყველა განხორციელებული ქმედების მაქსიმალური სიზუსტით რეგისტრაციასა და ფიქსაციას, რომელთა ნუსხა დადგენილი უნდა იყოს ლიცენზირების საბჭოს მიერ “საველე არქეოლოგიური სამუშაოების სტანდარტების” სახით (ასეთი სტანდარტებიც შესამუშავებელია).

აქედან გამომდინარე, ლიცენზირების საბჭოს უპირველეს მოვალეობას წარმოადგენს ლიცენზიების გაცემისათვის აუცილებელი ნორმების შემუშავება. ეს სტანდარტები იქნება ის აუცილებელი პირობა, რომელიც უზრუნველყოფს გათხრების თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე ფიქსაციას და რომლის დაკმაყოფილების შემთხვევაშიც გაიცემა ნებართვა არქეოლოგიურ ძეგლზე სამუშაოდ.

სტანდარტები შეეხება არქეოლოგიური კვლევის ყველა ეტაპს:

მეთვალყურეობა,
დაზვერვა,

საექსპერტო(სადაზვერვო) გათხრები,
სტაციონალური გათხრები,
გადარჩენითი გათხრები.

სტანდარტები დგინდება იმ სპეციალისტებისათვის, რომლებიც აკმაყოფილებენ არქეოლოგიური საქმიანობისათვის ნებართვის მისაღებად საჭირო მოთხოვნებს. ასეთი მოთხოვნები განსაზღვრულია საქართველოს კანონის “ლიცენზირების შესახებ” საქართველოს კულტურის სამინისტროსათვის მინიჭებულ უფლებამოსილებათა საფუძველზე.

საქართველოში არქეოლოგიური საქმიანობისათვის დგინდება მოთხოვნები, რომელთა შესაბამისად განისაზღვრება სამი სახის კვალიფიკაცია საველე სამუშაოებისათვის:

1. გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტი.
2. გათხრების მეთვალყურე
3. გათხრების ხელმძღვანელი.

არქეოლოგიური საქმიანობისათვის განსაზღვრული ძირითადი უფლება-მოვალეობანი

ასისტენტი

გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტის მოვალეობანი და უფლებამოსილებანი:

1. გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტად შეიძლება იმუშაოს პირმა, რომელსაც:

ა) აქვს ბაკალავრის ხარისხი არქეოლოგიაში.

ბ) აქვს არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მუშაობის არა ნაკლები სამი წლის გამოცდილება (270 დღე).

2. გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტი ვალდებულია სისტემატურად, სამუშაო საათებით მკაცრად განსაზღვრულ მონაკვეთში ესწრებოდეს გათხრების პროცესს მისთვის სამუშაოდ გამოყოფილ უბანზე / უბნებზე(ნაკვეთზე / ნაკვეთებზე).

3. გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტი ვალდებულია უშუალო მონაწილეობა მიიღოს გათხრებსა და საფიქსაციო სამუშაოებში, უზრუნველყოს ჩატარებული საფიქსაციო სამუშაოებისა და აღებული სინჯების აღრიცხვა, აგრეთვე შეასრულოს გათხრების ფიქსაციისათვის აუცილებელი ნებისმიერი სხვა სამუშაო.

4. გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტის ლიცენზია შეიძლება გაიცეს როგორც საქართველოს, ისე უცხო ქვეყნის მოქალაქეზე, თუ იგი აკმაყოფილებს ამ თანამდებობისათვის დადგენილ მოთხოვნებს.

მეთვალყურე

გათხრების მეთვალყურის მოვალეობანი და უფლებამოსილებანი:

1. გათხრების მეთვალყურე ვალდებულია სისტემატურად, სამუშაო საათებით მკაცრად განსაზღვრულ მონაკვეთში ესწრებოდეს და წარმართავდეს გათხრების პროცესს მისთვის სამეთვალყურეოდ გამოყოფილ უბანზე(ნაკვეთზე).

2. გათხრების მეთვალყურე ვალდებულია სისტემატურად აწარმოოს ჩანაწერები (დღიური) და ფიქსაცია დადგენილი სტანდარტების მიხედვით.

3. გათხრების მეთვალყურე ვალდებულია უზრუნველყოს საფიქსაციო სამუშაოების დროულად და კვალიფიციურად წარმართვა, აგრეთვე ყველა საჭირო სინჯის აღება.

4. გათხრების მეთვალყურე ვალდებულია სამუშაო სეზონის დასრულების შემდეგ წარადგინოს ჩანაწერები ("დღიური") ექსპედიციის ხელმძღვანელთან, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში კი - ლიცენზირების საბჭოში.

5. გათხრების მეთვალყურე არ არის პასუხისმგებელი უბანზე/ნაკვეთზე წარმოებული გათხრების მეთოდოლოგიაზე.

6. "გათხრების მეთვალყურედ" სამუშაოდ ნებართვა გაიცემა იმ სპეციალისტზე, რომელსაც:

ა) აქვს არქეოლოგიურ ექსპედიციაში გათხრების ხელმძღვანელის / მეთვალყურის ასისტენტად მუშაობის არა ნაკლებ ხუთი წლის გამოცდილება.

ბ) აქვს სამაგისტრო/PHD ნაშრომი არქეოლოგიაში.

7. გათხრების მეთვალყურედ მუშაობა არის პირველი და აუცილებელი ეტაპი "გათხრების ხელმძღვანელის" ნებართვის მისაღებად.

8. გათხრების მეთვალყურის ლიცენზია შეიძლება გაიცეს როგორც საქართველოს, ისე უცხო სახელმწიფოს მოქალაქეზე იმ შემთხვევაში, თუ იგი აკმაყოფილებს ამ თანამდებობისათვის დადგენილ მოთხოვნებს.

ხელმძღვანელი

გათხრების ხელმძღვანელის მოვალეობანი და უფლებამოსილებანი:

1. გათხრების ხელმძღვანელი არის სრული პასუხისმგებელი არქეოლოგიურ ძეგლზე მიმდინარე გათხრებსა, მასთან დაკავშირებულ ყველა სამეცნიერო, მეთოდოლოგიურ და საორგანიზაციო საქმიანობაზე.

2. გათხრების ხელმძღვანელი არის სრული პასუხისმგებელი არქეოლოგიურ ძეგლზე ჩატარებული გათხრების ანგარიშზე და საანგაროშო დოკუმენტაციის ლიცენზირების საბჭოს მიერ დადგენილ "საველე არქეოლოგიური სამუშაოების სტანდარტებთან" შესაბამისობაზე.

3. გათხრების ხელმძღვანელმა ლიცენზიის მისაღებად უნდა შეადგინოს და წარადგინოს გათხრების პროგრამა/გეგმა ყოველი კონკრეტული წლისათვის.

4. გათხრების ხელმძღვანელის მიერ წარმოდგენილი პროგრამა/გეგმა სრულად უნდა პასუხობდეს ლიცენზირების საბჭოს მიერ დადგენილ "საველე არქეოლოგიური სამუშაოების სტანდარტებს". წინააღმდეგ შემთხვევაში ლიცენზია არ გაიცემა.

5. გათხრების ხელმძღვანელის ლიცენზიის პირველად მისაღებად პრეტენდენტმა უნდა წარმოადგინოს:

ა) მის სახელზე გაცემული "გათხრების მეთვალყურის" ლიცენზია/ასლი, რომელიც რეალურად იყო გამოყენებული;

ბ) მის მიერ წინა წლებში გათხრების მეთვალყურის მოვალეობის შესრულების დროს წარმოებული ჩანაწერები (დღიურები).

აღნიშნული დოკუმენტაციის გარეშე “გათხრების ხელმძღვანელის” ლიცენზია არ გაიცემა.

6. გათხრების ხელმძღვანელის ლიცენზია გაიცემა მხოლოდ სამეცნიერო ხარისხის (PHD) მქონე სპეციალისტზე.

7. გათხრების ხელმძღვანელის ლიცენზია გაიცემა მხოლოდ იმ სპეციალისტზე, რომელსაც აქვს “გათხრების მეთვალყურედ” მუშაობის არა ნაკლებ ხუთი წლის გამოცდილება.

8. გათხრების ხელმძღვანელის მიერ ლიცენზირების საბჭოს მიერ დადგენილ “საველე არქეოლოგიური სამუშაოების სტანდარტებთან” შეუსაბამო ანგარიშის წარმოდგენის შემთხვევაში მომდევნო წლის ლიცენზია არ გაიცემა და განიხილება საკითხი ამ სპეციალისტისათვის მომავალში ლიცენზიის გაცემის მიზანშეწონილობის შესახებ.

9. გათხრების ხელმძღვანელის ლიცენზია გაიცემა მხოლოდ საქართველოს მოქალაქეზე.

2004 – 2005 წლები

P.S. ამ შემთხვევაში შესამუშავებელია “საველე არქეოლოგიური სამუშაოების სტანდარტები საქართველოში”

საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს არქეოლოგიური სამსახური

არქეოლოგიური სამსახური ნაწილობრივ სამეცნიერო კვლევასა და ძირითადად კი, პრევენტულ არქეოლოგიასა და არქეოლოგიური ძეგლების გამოყენების მენეჯმენტზეა კონცენტრირებული.

არქეოლოგიური სამსახურის მოვალეობანი:

1. საველე სამუშაოების მენეჯმენტი მსხვილმასშტაბიან მშენებლობათა ზონაში (ფასების რეგულირება და სატენდერო წინადადების შემუშავება).
2. საველე დოკუმენტაციის სტანდარტიზაცია და ექსპერტიზა.
3. საველე მეთოდის დამუშავება თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე.
4. საველე სამუშაოების ექსპერტიზა.
5. საველე სამუშაოებისათვის "ნებართვების" ექსპერტიზა და მათი მომზადება ლიცენზირების საბჭოსათვის.
6. ინვესტიციური გათხრების მენეჯმენტი.
7. მუზეუმებში დაცული არქეოლოგიური მასალის ინვენტარიზაციის მონიტორინგი.
8. არქეოლოგიური ძეგლების გამოყენების მენეჯმენტი.

არქეოლოგიური სამსახურის საქმიანობა ეფუძნება ფაქტობრივ მდგომარეობას, რაც, გაცილებით დეტალურად, გამოიხატება იმაში, რომ:

1. საველე სამუშაოები ძირითადად შედგება სამი მიმართულებისაგან:
  - ა) დაზვერვები სიარულით, რომელსაც წინ უძღვის სატელიტური და აეროფოტოდეშიფრირების, აგრეთვე ნარატიული მონაცემები.
  - ბ) ტესტირება თხრილებით, რომელიც უშუალოდ მოსდევს სხვადასხვა ტექნიკური (გეოფიზიკური) და ლიტერატურ-

რული მონაცემების, აგრეთვე დაზვერვების შედეგების შეჯერებას.

გ) ძეგლის გათხრები.

2. არქეოლოგიური სამუშაოების ფინანსური უზრუნველყოფა ხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილ ფარგლებში. ძირითადად ეს არის ოთხი წყარო:

ა) საბიუჯეტო სახსრები.

ბ) ერთობლივი საერთაშორისო პროექტებით დაფინანსება.

გ) გრანტი.

დ) ახალმშენებლობათა მიერ გაღებული ინვესტიციები.

3. არქეოლოგიურ ძეგლებს აქვთ განსხვავებული ეკონომიკური პოტენციალი მათი პრაქტიკული გამოყენების თვალსაზრისით.

არქეოლოგიური სამსახურის მიერ განხორციელებული მენეჯმენტი მთლიანად დაემყარება ამ მონაცემებს.

შესაბამისად, არქეოლოგიური სამსახურის მოვალეობების შესრულება გულისხმობს:

1. საველე სამუშაოების მენეჯმენტი.

იგი უნდა განხორციელდეს ორი მომენტის გათვალისწინებით: 1) რა ტიპის სამუშაოებია დაგეგმილი; 2) დაფინანსების რომელი წყარო იქნება გამოყენებული.

ამ შემთხვევაში ყველაზე ხანგრძლივი მოსამზადებელი პერიოდი აქვს ახალმშენებლობათა ინვესტიციებით დაგეგმილ სამუშაოებს, რომლებიც განსაკუთრებულ მენეჯმენტს მოითხოვს (შეად. პუნქტი 5). სხვა შემთხვევებში საველე სამუშაოების ორგანიზაცია დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რა მოცულობის თანხებია გამოყოფილი, რამდენად შეესაბამება ეს თანხები დაგეგმილ სამუშაოებს და რამდენად დააკმაყოფილებს იგი შესაძლო საკონსერვაციო სამუშაოებს.

გათვალისწინებული იქნება ექსპედიციის ინტელექტუალური და პრაქტიკული მზადყოფნა თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოსაყენებლად.

2. საველე დოკუმენტაციის სტანდარტიზაცია და ექსპერტიზა.

საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედი ექსპედიციები კმნიან სხვადასხვა სახის საველე დოკუმენტაციას. ნაწილი იყენებს დოკუმენტაციის შედგენის ძველ ნორმებს და არაა გათვალისწინებული თანამედროვე ტექნიკური შესაძლებლობები. ეს ხელს უშლის ინფორმაციის ოპერატიულ მიღებასა და დამუშავებას, მის თანამედროვე დონეზე გაანალიზებას და ნაკლებად პრეზენტაბელურს ხდის მას.

ამის გამო შესამუშავებელია თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე გათვლილი საველე სამუშაოთა ერთიანი სტანდარტები, რომელთა დამკაყოფილება აუცილებელი იქნება ყველა ექსპედიციისათვის ძეგლზე მუშაობის ნებართვის მისაღებად.

3. საველე მეთოდის დამუშავება თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე.

საველე მეთოდის დამუშავება მოიცავს წინა პუნქტში წამოყენებულ მოთხოვნებსა და უშუალოდ ველზე განსახორციელებელი სამუშაოების სპეციფიკას. შესამუშავებელია თანამედროვე ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული მეთოდია, რომლის მთავარი სიახლე უნდა იყოს არქეოლოგიის დიგიტალიზაციის პერსპექტივა, რაც ბუნებრივია, არ შემოიფარგლება მხოლოდ დიგიტალური მონაცემების მობილიზებით ექსპედიციებში და პირველ რიგში გულისხმობს ფიქსაციის თანადროვე ტექნოლოგიებით უზრუნველყოფას. უმნიშვნელოვანესია მკვლევარის სუბიექტივიზმის მინიმუმამდე დაყვანა საველე ანგარიშების პერიოდში. ამისათვის შესაძლოა, გამოყენებულ იქნას მეორედი ანალიზის პრაქტიკა, რაც გულისხმობს მოპოვებული მასალის (უპირველეს ყოვლისა, დაზვერვების შედეგად მოპოვებული მასალა) დამოუკიდებელი ექსპერტის მიერ გაანალიზებას და მიღებული შედეგების შეჯერებას.

4. საველე სამუშაოების ექსპერტიზა.

თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე წამოყენებული მოთხოვნები არ იქნება ადვილი შესასრულებელი იმ არქეოლოგიებისათვის, რომელთაც არა აქვთ სათანადო გამოცდილება და ცოდნა. იმისათვის, რომ დროულად მოხდეს შესაძლო შეცდომების კორექტირება და შესაბამისად, გათხრების დოკუმენტაციის სათანადო დონეზე წარმოდგენა იყოს უზრუნველყოფილი, აუცილებელი იქნება მუდმივი ექსპერტიზების ორგანიზება გათხრებზე.

ამ ექსპერტიზის პროცესში მოხდება აგრეთვე იმ ნორმების დაცვის შემოწმება, რომელიც დადგენილი იქნება ლიცენზირების საბჭოს მიერ.

5. საველე სამუშაოებისათვის გაცემული “ნებართვების” ექსპერტიზა და მათი მომზადება ლიცენზირების საბჭოსათვის.

ეს საქმიანობა გულისხმობს არქეოლოგიური ექსპედიციების მიერ წარმოდგენილი გათხრების ანგარიშების ლიცენზირების საბჭოს მიერ შემუშავებულ ნორმებთან შესაბამისობის დადგენას. აგრეთვე, ექსპედიციის მიერ გათხრების წარმოებისათვის წარმოდგენილ განაცხადში მოთხოვნილი პრევენტული თუ სამეცნიერო ან სხვა დანიშნულების სამუშაოების აუცილებლობის შეფასებას.

4. ინვესტიციური/პრევენტული გათხრების მენეჯმენტი.

ამ ტიპის სამუშაოთა მენეჯმენტს განსაკუთრებული სპეციფიკა აქვს. გარდა იმისა, რომ აქ ქვეყანაში მოქმედი იურიდიული ნორმების სათანადო მობილიზებაა საჭირო, აუცილებელია საერთაშორისო კონვენციებზე დაფუძნებული პირობების ჩამოყალიბება. მის შემდეგ კი იწყება საველე არქეოლოგიის ეტაპისა და პირობების შემუშავება. აღსანიშნავია, რომ განსხვავებულ მშენებლობას სრულიად განსხვავებული მიდგომები საჭიროდება, რაც განპირობებულია არა მხოლოდ სამუშაოთა მასშტაბებით, არამედ მათი სპეციფიკითაც. ზოგადად, ეს ურთიერ-

თობები ანუ ინვესტიციური გათხრების მენეჯმენტი ორ ეტაპად შეიძლება დაიყოს:

ა) პირველი ეტაპი, რომელიც გულისხმობს წინასწარული მოლაპარაკებების წარმართვას ინვესტორთან/მშენებლთან (ეს ყოველთვის ერთიდაიგივე არაა) და სტრატეგიული გეგმის შემუშავებას;

ბ) მეორე ეტაპი, რომელიც გულისხმობს გათხრების, არქეოლოგიური სიტუაციის შეფასების, მონიტორინგისა და ანგარიშგების ფორმების და ზღვრების დადგენას.

გ) კვლევის ფასის განსაზღვრას.

არქეოლოგიურმა სამსახურმა უნდა მოიცვას ეს ეტაპები და უზრუნველყოს შესაბამისი სატენდერო წინადადების შემუშავება.

დაუშვებელია არსებული ტენდერის სისტემის მიხედვით არქეოლოგიური ტენდერის გამოცხადება, რადგან იგი პირდაპირ არის მიმართული ძეგლის დაბალი კვალიფიკაციის შესაბამისად ან ძეგლის არადამაკმაყოფილებლად კვლევაზე.

5. მუზეუმებში დაცული არქეოლოგიური მასალის ინვენტარიზაცია.

ესაა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და დროულად განსახორციელებელი სამუშაო. მასში ჩართული უნდა იყოს მუზეუმებისა და არქეოლოგიური სამსახურის წარმომადგენლები. შემუშავდება რეგისტრაციის თანამედროვე ტექნოლოგიების დონეზე შესრულების სისტემა და განისაზღვრება ყოველწლიური სამუშაოების მოცულობა.

7. არქეოლოგიური ძეგლების გამოყენების მენეჯმენტი.

არქეოლოგიური ძეგლების გამოყენების მენეჯმენტი, ისევე როგორც ეროვნული მემკვიდრეობის დაცვის სტრატეგია საქართველოში, უნდა ემყარებოდეს ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის შეფასებას არა მხოლოდ როგორც სულიერი, არამედ – პირველ რიგში - როგორც ეკონომიკური ფენომენისა. სიმბოლურად, ძირითადი იდეა შეიძლება ჩამოყალიბდეს ასე - რაც შეიძლება ნაკლები ხარჯები ბიუჯეტიდან და რაც შეიძლე-

ბა მეტი ადგილობრივი და საერთაშორისო ინტერესი სიძველეთა მიმართ ანუ კულტურა – ამ შემთხვევაში, არქეოლოგიური ძეგლი, როგორც ქვეყნის განვითარების შესაძლოა ძალზე მცირე, მაგრამ მაინც გარკვეული რესურსი. ლოგიკა მარტივია – არქეოლოგიურმა სამსახურმა უნდა შექმნას არქეოლოგიური ძეგლის მიკრო-საინვესტიციო გარემოში მოხვედრის სისტემა. ამდენად, დიდი სამუშაოა განსახორციელებელი მენეჯმენტისა და მარკეტინგის ხაზით. ასეთია რეალობა დღეს და ჩვენც ამ რეალობიდან უნდა გამოვიდეთ, რადგან დარგის ხსნის გზა ამჯერად მისდამი მხოლოდ უაღრესად პრაგმატული დამოკიდებულების ზღვარზე გადის და სწორედ ამ საბაზისო იდეიდან უნდა დაიწყოს უძრავ ძეგლთა (= არქეოლოგიურ ძეგლთა) გადარჩენისათვის აუცილებელი პრიორიტეტების განსაზღვრა.

ამ იდეის თავისუფალი, კორექტული განვითარების შემთხვევაში ჩნდება რიგი არქეოლოგიური ძეგლების თუნდაც ნაწილობრივი თვითდაფინანსების შანსი.

ასეთია ის ძირითადი მიმართულებები, რომელზეც უნდა იმუშაოს საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიურმა სამსახურმა.

იგი კონცეპტუალურად მთლიანად ესადაგება საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროს გეგმებს.

22.06.05

არქეოლოგიური ნივთებისა და კოლექციების პასპორტიზაცია და ტექნიკური მდგომარეობის შეფასება

ზოგადი მდგომარეობა

საქართველოს ტერიტორიაზე საუკუნე-ნახევარზე მეტი ხნის მანძილზე მიმდინარე არქეოლოგიური გათხრების, აგრეთვე სხვადასხვა ტიპის მიწის სამუშაოების დროს შემთხვევით აღმოჩენილი ნივთები განთავსებულია ქვეყნის ყველა რეგიონში. მათი დაცვის ადგილი უმეტეს შემთხვევაში არის სხვადასხვა კატეგორიის, მათ შორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებიც. უკანასკნელ ხანებში განვითარებული ცნობილი მოვლენების შედეგად არქეოლოგიური მასალის დაცვის თვალსაზრისით წარმოიშვა სერიოზული პრობლემები, რომელთაც ზოგადი ხასიათი აქვს.

პრობლემის არსი

1. უკანასკნელი 15-20 წლის მანძილზე ქვეყნის მასშტაბით არ მომხდარა არქეოლოგიური კოლექციების მეტ-ნაკლებად სერიოზული შეფასება მათი ტექნიკური მდგომარეობის დაზუსტების მიზნით.

2. მუზეუმთა უმეტესობაში, როგორც ცნობილია, არ არსებობს ნივთების დაცვისათვის აუცილებელი რეჟიმის დარეგულირების ტექნიკური შესაძლებლობა, რაც თავისთავად იწვევს არქეოლოგიური კოლექციების დაზიანების პროცესის გაღრმავებას. ეს უარყოფითი პროგრესი იმ კატეგორიის ფიზიკური ზემოქმედების სფეროს განეკუთვნება, რომლის გამოსწორებაც, პრაქტიკულად, ვეღარ ხერხდება და ნივთი განწირულია გასანადგურებლად ან უკეთეს შემთხვევაში, სამუდამოდ კარგავს პირვანდელ სახეს, რაც მისი მხატვრული ღირებულების მკვეთრი დაცემის მიზეზია.

3. ნებისმიერ მუზეუმს, სადაც დღეს არქეოლოგიური კოლექციებია მიბარებული, აქვს ერთიდაიგივე ხასიათის პრობლემა – კოლექციების ტექნიკური დაცვის უზრუნველყოფა. მუნიციპალური და რეგიონალური, ისევე როგორც კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს ან სააგენტოს დაქვემდებარებაში

რებულ მუზეუმებში უმოკლეს დროში არის გასატარებელი ნივთების დაცვისათვის აუცილებელი, გადაუდებელი ღონისძიებები. მაგრამ შეზღუდული ფინანსური შესაძლებლობების პირობებში კორექტული გადანაცვების მისაღებად აუცილებელია პრიორიტეტების განსაზღვრა ანუ იმისი დადგენა, თუ რომელი მიმართულებითაა წარსამართი პირველი რიგის დახმარებები. ამისათვის კი, პირველ რიგში, უნდა მოხდეს არსებული კოლექციების ამ თვალსაზრისით შეფასება ინტერდისციპლინარული საექსპერტო ჯგუფის მიერ.

4. არქეოლოგიური კოლექციების ხელახალი პასპორტიზაციის აუცილებლობა გამომდინარეობს, აგრეთვე, საერთო სახელმწიფოებრივი კონცეფციის რეალიზაციის მიზნით. კერძოდ, მიუხედავად იმისა, რომ ხდებოდა უძრავი და მოძრავი ძეგლების აღრიცხვა, დღეისათვის არ არსებობს არქეოლოგიური კოლექციების/ძეგლების ზუსტი ნუსხა.

5. ნუსხის შედგენას ხელს უშლის ის ფაქტიც, რომ კოლექციების ნაწილი დაცულია არასახელმწიფო საცავებში, რომელთაც შესაბამისი სტატუსი არა აქვთ და რომლებიც, სხვათა შორის, ვერ უზრუნველყოფენ დაცვის ტექნიკურ რეჟიმს.

პრობლემის გადაჭრის სტრატეგია და მიზანი

კულტურული მემკვიდრეობა საზოგადოდ და მათ შორის, არქეოლოგიური მონაპოვარი, სამ ძირითად მიზანს ემსახურება: ეროვნული ინტერესების, საზოგადოების ესთეტიური და ეკონომიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას.

არქეოლოგიური კოლექციების პასპორტიზაციის ძირითადი მიზანია ეროვნული სიმდიდრის ამ ნაწილის სრული აღრიცხვა მათი ოპტიმალური დაცვისა და გამოყენებისათვის. სხვა შემთხვევაში ანუ დღევანდელი სახით, ეს კოლექციები ვერ ემსახურება საზოგადოების ვერც ეროვნული, ვერც ესთეტიური და ვერც ეკონომიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას.

პროექტის სახით ეს მოსაზრება გადაეცა საქართველოს ეროვნულ მუზეუმს 2005 წლის მარტში

პასპორტიზაციის შედეგების მიხედვით არქეოლოგიური კოლექციების დაცვისა და გამოყენების მიზნით შედგება კონკრეტული რეკომენდაციები.

სამუშაოთა მიმდინარეობა

არქეოლოგიური კოლექციების პასპორტიზაცია უნდა დაიწყოს ქ. თბილისის ტერიტორიაზე განლაგებული მუნიციპალური და უწყებრივი დაქვემდებარების მუზეუმებში.

ამ სამუშაოთა წარმოებისათვის შექმნილ ინტერდისციპლინარულ ჯგუფში შევლენ არქეოლოგები და ქიმიკოს-რესტავრატორი.

ჯგუფთან ერთად პასპორტიზაციის პროცესში ჩართული იქნება კონკრეტული მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების თანამშრომელი (= ფონდების მცველი).

არქეოლოგიური კოლექციების პასპორტიზაცია მოხდება წინასწარ შედგენილი ფორმის შესაბამისად (იხ. დანართი).

პასპორტიზაციას ექვემდებარება მუზეუმებში დაცული ყველა კოლექცია და ცალკეული ნივთი, განურჩევლად იმისა, თუ რა გზით არის მოხვედრილი იგი საცავში.

არქეოლოგიური ნივთის /კოლექციის ტექნიკური პასპორტი.
(აქ შეიძლება არსებობდეს სხვადასხვა ვარიანტი).

მუზეუმის დასახელება:

განყოფილების დასახელება:

საცავის დასახელება:

პასუხისმგებელი პირის ვინაობა და რა დროიდან ასრულებს ამ მოვალეობას:

ნივთის/კოლექციის დასახელება:

ნივთის/კოლექციის მოკლე აღწერა (ნივთების რაოდენობა, ფორმა, დეკორი):

ნივთის განსაკუთრებული ნიშანი (დამლა, წარწერა და ა.შ)

ნივთის/კოლექციის საინვენტარო -----

ნივთის/კოლექციის ადგილი საცავში: თარო -----,

ყუთი -----

თუ ნივთი/კოლექცია მუზეუმიდან გატანილია, იმ შემთხვევაში:

ნივთის/კოლექციის ამჟამინდელი ადგილსამყოფელი:

ნივთის/კოლექციის მუზეუმიდან გატანის მიზეზი(დოკუმენტის მითითებით):

ნივთის/კოლექციის მუზეუმიდან გატანის დრო(დოკუმენტის მითითებით):

ნივთის/კოლექციის მუზეუმიდან გამტანი ორგანიზაცია და პასუხისმგებელი პირი(დოკუმენტის მითითებით):

ნივთის/კოლექციის მუზეუმში დაბრუნების დრო(დოკუმენტის მითითებით):

კოლექციის სისრულე:

მთლიანი

ნაკლული

რა მიზეზითაა ნაკლული:

რამდენი ნივთი აკლია:

ნივთის/კოლექციის აღმოჩენის ადგილი(წარმომავლობა):

ნივთის/კოლექციის აღმოჩენის პირობები:

შემთხვევითი მონაპოვარი

გათხრებისას აღმოჩენილი

ნივთის/კოლექციის დაცვის პირობები:

შესაფერისი ტემპერატურული რეჟიმი

მუდმივი

პერიოდული

შესაფერისი სივრცე

ნივთის/კოლექციის ტექნიკური მდგომარეობა:

მთლიანად დაცული

ნაწილობრივ დაზიანებული

ფრაგმენტირებული

ზედაპირის მდგომარეობა

ძირითადი მასის მდგომარეობა

ნივთის/კოლექციის დაცვისათვის აუცილებელი რეკომენდაცია:

ნივთის/კოლექციის არსებობა საცავში დადასტურებულია(ხელმოწერა):

კომისიის წევრები –

ფონდების მცველი/განყოფილების გამგე(ხელმოწერა)-

ტექნიკური მდგომარეობა შეაფასა(ხელმოწერა):

ნივთის/კოლექციის არ არსებობა საცავში დადასტურებულია(ხელმოწერა):
კომისიის წევრები –
ფონდების მცველი/განყოფილების გამგე(ხელმოწერა)-

ნივთის/კოლექციის ნაწილობრივი არსებობა საცავში დადასტურებულია(ხელმოწერა):
კომისიის წევრები –
ფონდების მცველი/განყოფილების გამგე(ხელმოწერა)-
ტექნიკური მდგომარეობა შეაფასა(ხელმოწერა):
პასპროტი შეადგინა:
პასპორტის შედგენის თარიღი:

04. 03. 2004

კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის ღროებითი ცენტრი

I. პრობლემა

თანამედროვე სიტუაცია:

სახელმწიფო პოლიტიკის ეროვნულობა ყველაზე ნათლად ისახება ეროვნული მემკვიდრეობისადმი დამოკიდებულებაში. ეს დამოკიდებულება განსაკუთრებით სათუთია და მისი ცვლილებები მკვეთრ რეაქციას იწვევს. ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში, ყურადღებას იქცევს რამოდენიმე სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვანი მომენტი:

1. საზოგადოების საკმაოდ დიდ ნაწილს არა აქვს გაცნობიერებული სახელმწიფო პოლიტიკის ეროვნულობა, რაც სასურველია სახელმწიფოს ინიციატივებში ჩანდეს.
2. ამ თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობა. დღეს არ ხდება კულტურული მემკვიდრეობის წინა პლანზე წამოწევა და მისი ეკონომიკური პოტენციალის შეფასება, რასაც უნდა დაეფუძნოს ამ მემკვიდრეობის გადარჩენის მთელი სისტემა და საზოგადოებისათვის შექმნას დამატებითი სამუშაოს და შემოსავლების პერსპექტივა. ამავდროულად, კულტურული მემკვიდრეობის დიდი ნაწილი განადგურების პირასაა.
3. ამ ფონზე ძალზე აქტუალური ხდება იმ ეროვნულ მემკვიდრეობაზე ზრუნვა, რომელიც საქართველოს ისტორიულ პროვინციებშია შემონახული(თურქეთი) და დღეს უპირობო განადგურების ზღვარზე დგას.

ძირითადი პრობლემა

ა) ზოგადი მდგომარეობა.

ქართულმა საზოგადოებამ კარგად იცის, რომ მდ. ჭოროხის აუზში, სადაც კონცენტრირებულია უძველესი ქართული კულ-

ტურა, მიმდინარეობს გიგანტური მშენებლობა, რომელმაც ქართული და სხვა წარმოშობის არქეოლოგიური მემკვიდრეობის გარკვეული ნაწილი შესაძლოა დააზიანოს.

ბ) კონკრეტული სირთულეები.

მდ. ჭოროხის შუა დაზემო დინება და მის აუზში მოქცეული კულტურული მემკვიდრეობა მდებარეობს თურქეთის ტერიტორიაზე, რის გამოც საკითხი, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკურ ხასიათს ატარებს. საჭიროა პრობლემისადმი უალრესად ფაქიზი, მოქნილი მიდგომების გამოძებნა იმისათვის, რომ ქართული ეროვნული ინტერესების კონცენტრაციამ თურქეთში არ გამოიწვიოს მეზობელი ქვეყნის გაღიზიანება.

ამავე დროს, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ორგანიზაცია, რომელიც აწარმოებს ზემოაღნიშნულ მშენებლობებს, არის საერთაშორისო ორგანიზაციების განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ.. ეს კი, თავის მხრივ, კიდევ უფრო დელიკატურს ხდის ქართული მხარის ამ საკითხში ჩარევის მომენტს.

II. პრობლემის მოგვარების გზა.

ამ პრობლემის მოგვარება უნდა მოხდეს ეტაპობრივად:

ა) პირველი ეტაპი.

- გამომდინარე იქიდან, რომ საკითხი, უპირველეს ყოვლისა პოლიტიკურია და განსაკუთრებულ მენეჯმენტს საჭიროებს, არ შეიძლება იგი ზოგადი, საერთო დამოკიდებულებების ფონზე გადანყდეს.
- ამიტომ აუცილებელია შეიქმნას მცირერიცხოვანი საერთაშორისო (3-4 სპეციალისტი) დროებითი ჯგუფი (კუთურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის ცენტრი), რომლის მოვალეობა იქნება მხოლოდ და მხოლოდ მდ. ჭოროხის არქეოლოგიური/კულტურული მემკვიდრეობის გადარჩენაზე ზრუნვა და რიგ შემთხვევებში, სამთავრობო ინიციატივების შემუშავება.

- პრობლემის პოლიტიკური მნიშვნელობიდან გამომდინარე იგი უნდა იყოს უშუალოდ საქართველოს პოლიტიკური სტრუქტურის დაქვემდებარებაში.
- ჯგუფის შექმნის თაობაზე უნდა ეცნობოს თურქეთის საელჩოს საქართველოში და ეთხოვოს დახმარება თანამშრომლობაში.
- ჯგუფი შეწყვეტს არსებობას მდ. ჭოროხის აუზში/ტაო-კლარჯეთის ძეგლების მენეჯმენტის საჭიროების შეწყვეტისთანავე.

ბ) მეორე ეტაპი.

- მენეჯმენტის ჯგუფმა უნდა შეიმუშაოს თურქ კოლეგებთან ერთობლივი კვლევის პროექტი და უზრუნველყოს მისი განხორციელება(იხ. ქვემოთ).
- ამასთან, უნდა შემუშავდეს სახელმწიფო კონცეფციის ძირითადი მიმართულებები სამთავრობო ინიციატივის სახით, რაც გულისხმობს როგორც ამ კონკრეტული საკითხის, ისე საერთოდ, ეროვნული მემკვიდრეობის ეკონომიკური პოტენციალის წინა პლანზე წამოწევას და საკითხისათვის სოციალური შინაარსის მიცემას.
- ჯგუფს შეიძლება დაევალოს საქართველოს ეროვნულ მემკვიდრეობასთან დაკავშირებული ან შესაძლო შეხებაში მყოფი საკანონმდებლო ინიციატივების ექსპერტიზა და შესაბამისი წინადადებების მომზადება ქვეყნის ხელისუფლებისათვის.

მოსალოდნელი შედეგები.

- დ. ჭოროხის აუზის კულტურულ მემკვიდრეობაზე აქტიური ზრუნვა ხელისუფლებას სრულიად დამსახურებულ პოლიტიკურ დივიდენდებს მისცემს, რადგან ესაა ერთადერთი შესაძლებლობა (რომლის მსგავსი შემდგომ აღარასოდეს იქნება!) იმისა, რომ გადარჩეს მეზობელი ქვეყნის ტერიტორიაზე არსებული ქართული ძეგლები.

- ამ აქციით ხელისუფლება სამუდამოდ აღასრულებს ქართველების მრავალწლიანი ოცნებას მდ. ჭოროხის აუზის ძეგლების გადარჩენის თაობაზე.
- მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ამ შემთხვევაში, საქართველოს ფულადი სახსრები არ დაიხარჯება.

ცენტრის შემადგენლობა:

1. ცენტრის ხელმძღვანელი - 1
2. ეროვნული მემკვიდრეობის სპეციალისტი - 2
  2. იურისტი (ეროვნული მემკვიდრეობის პროექტების მენეჯერი) - 1
3. მონაცემთა ბაზის კოორდინატორი - 1

ცენტრის უფლებამოსილება:

1. განახორციელოს ძეგლების მენეჯმენტი თურქ კოლეგებთან ერთად მდ. ჭოროხის აუზის კასკადის მშენებლობის ზონაში და მიმდებარე ტერიტორიაზე.
2. მოიწვიოს სპეციალისტები და შეადგინოს მცირერიცხოვანი სამუშაო ჯგუფები ცალკეულ პრობლემებთან დაკავშირებით.
3. დაამყაროს კონტაქტები და ითანამშრომლოს ხელისუფლების სხვადასხვა რგოლებთან და შესაბამის სტრუქტურებთან ეროვნული მემკვიდრეობის უსაფრთხოების საკითხებთან დაკავშირებით.
4. ყველა კარდინალურ საკითხს ცენტრი ათანხმებს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან და კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროსთან, აგრეთვე კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოსთან.

ტექნიკური უზრუნველყოფა:

1. საოფისე ფართი.
2. საოფისე ინვენტარი.
3. კომპიუტერული ტექნიკა.

შენიშვნა:

- 2005 წლისთვის დანყებული და შესრულებული იყო გარკვეული სამუშაოები. კერძოდ, უკვე შიდა სახელმწიფო-ებრივი ექსპერტიზა გაიარა და ხელმოსანერად მზად იყო სპეციალური ხელშეკრულება საქართველოსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის.
- მზადაა ქართველ და თურქ სპეციალისტთა ერთობლივი პროგრამის პროექტი.

21.03.2005

P.S. ამ პროექტის შემუშავების დროს კასკადის მშენებლობა იწყებოდა. ახლა უკვე აგებულია პირველი ელექტროსადგური.

25.01.2013

საქართველო-თურქეთის ერთობლივი პროგრამის ძირითადი პრინციპები

**მდ.ჭოროხის აუზის კულტურული მემკვიდრეობის
გადარჩენისა და გამოყენების ინტერდისციპლინარული
სამუშაოების ორგანიზაციისათვის**

ზოგადი დებულებები:

მხარეები ითვალისწინებენ საქართველოსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის "მდ.ჭოროხის აუზის კულტურული მემკვიდრეობის ერთობლივი კვლევისა და გამოყენების შესახებ" ხელმოწერილ ხელშეკრულებას და აღიარებენ, რომ:

ა) მხარს უჭერენ იმ საერთაშორისო კონვენციების (გრენადას 1985 წლის 3 ოქტომბრის კონვენციას „არქიტექტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ“, ლა-ვალეტას 1999 წლის 16 იანვრის კონვენციას (შესწორებულს) „არქეოლოგიური მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ“, იუნესკოს XV კონფერენციის, პარიზი, 1968 წლის 19 ნოემბერი; იუნესკოს XVII გენერალური კონფერენციის რეკომენდაციები, პარიზი, 1972 წლის 16 ნოემბერი) პრინციპებსა და რეგლამენტაციებს, რომლებიც არეგულირებენ მატერიალური კულტურის ძეგლების კვლევას, დაცვას, გადარჩენას და გამოყენებას.

ბ) მხარეები მხარს უჭერენ მდ. ჭოროხის აუზში სახელმწიფოებს შორის შემდგომი თანამშრომლობის განმტკიცებისა და გაფართოების აუცილებლობას;

ბ) მხარეები აღიარებენ მდ. ჭოროხის აუზში ჰიდროელექტროსადგურების კასკადის მშენებლობის ან მისი გავლენის ზონაში არსებული მატერიალური კულტურის ძეგლების საყოველთაო კულტურულ ღირებულებას და მის ინტერნაციონალურ ხასიათს, გამოთქვამენ სურვილს მათი გადარჩენითი და კვლევითი სამუშაოების ერთობლივად წარმოების შესახებ;

გ) მხარეები მხედველობაში იღებენ ისეთი შეთანხმების მიღწევის აუცილებლობას, რომელიც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების კვლევისა და გამოყენების საერთაშორისო ნორმების შესაბამისი იქნება და შეუქმნის ხელსაყრელ პირო-

ბებს მდ. ჭოროხის აუზში არსებული მატერიალური კულტურის ძეგლების ერთობლივ კვლევას, გადარჩენასა და გამოყენებას, რათა გამართლებულ იქნას მდ.ჭოროხის აუზის ჰიდროელექტროსადგურების კასკადის მშენებლობის ზონაში სიძველეთა ნაშთების გადარჩენასა და გამოყენებაში ინვესტირებული რესურსები.

მხარეები შეთანხმდნენ განახორციელონ მენეჯმენტი შემდეგი დებულებების შესაბამისად:

I. კონტრაქტის საბაზისო პირობები.

მხარეთა წარმომადგენელი:

1.1. მხარეები კონტრაქტის პირობების შესადგენად და შესასრულებლად უფლებამოსილნი არიან ჰყავდეთ წარმომადგენელი (კონტრაქტორი) ან წარმომადგენელთა ჯგუფი (ცენტრი), რომელიც აღჭურვილი იქნება გათვალისწინებულ სამუშაოთა შესრულებისათვის აუცილებელი უფლებებით.

1.2. კონტრაქტორი ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ნებისმიერ დროს სამუშაო საათებში და უნდა გააჩნდეს უფლებამოსილება ხელშეკრულებასთან დაკავშირებულ ყველა შემთხვევაში იმოქმედოს მხარეების სახელით.

1.3. მხარეებს შეუძლიათ შეცვალონ წარმომადგენლები და ამის შესახებ წერილობით აცნობონ ერთმანეთს.

II. სამუშაოთა პროგრამა

მხარეთა წარმომადგენლებმა უნდა შეიმუშაონ სამუშაოების შესრულების დეტალური პროგრამა, რომელიც შეთანხმებული იქნება მხარეებს შორის (შეად. თავი IV).

III. პირველი ეტაპი

პირველადი ურთიერთობები

ა) აუცილებელია დაუყოვნებლივ ორგანიზება თურქი და ქართველი სპეციალისტების (მენეჯმენტის ჯგუფები) შეხვედრისა, რომლებსაც ამგვარი სამუშაოების გამოცდილება აქვთ და რომლებსაც მინიჭებული აქვთ პასუხისმგებლობა შესასრულებელი სამუშაოების მენეჯმენტთან დაკავშირებით.

ბ) ამავე შეხვედრაზე უნდა გადანყდეს ერთობლივი ინტერდისციპლინარული სამეცნიერო – კვლევითი ჯგუფების შექმნის საკითხი, რაც გულისხმობს:

- ფინანსური მოვალეობებისა და მოცულობის განსაზღვრას.
- სამეცნიერო ჯგუფების წინასწარული რაოდენობის დადგენას.
- სამეცნიერო ჯგუფების კონკრეტული შემადგენლობების განსაზღვრას ანუ მხარეთა მონაწილეების რაოდენობის დადგენას.
- წინასწარული პრევენტული ზომების შეთანხმებას.

IV. მეორე ეტაპი

ერთობლივი კვლევების დეფინიცია:

ერთობლივად შემუშავდეს მდ. ქოროხის აუზში განსახორციელებელი სამუშაოების გეგმა:

ა) სიძველეთა სამეცნიერო დაზვერვები მშენებლობისა და ტერიტორიის დაძირვის ზონებში.

ბ) მიკვლევული ძეგლების სატელიტური კოორდინატების დადგენა და კარტოგრაფირება.

გ) ჩასატარებელი სამუშაოების ხასიათისა და მასშტაბების დადგენა(ხუროთმოძღვრული ძეგლების აზომვები, აღწერა, მიკრო-ბიოლოგიური და სხვა ანალიზები, სამუშაოთა მასშტაბებისა და სპეციფიკის დადგენა).

დ) მიკვლევული ძეგლების კვლევის გრაფიკის შეთანხმება მშენებლებთან მშენებლობის გრაფიკის მიხედვით .

ე) ინტერდისციპლინარული გამოკვლევების გადანაწილება(პალეონოლოგია, პალეობოტანიკა, გეოფიზიკა, ორგანული ნაშთების ქიმიური ანალიზი, რადიოკარბონული დათარიღება და ა.შ.)

ვ) აღმოჩენილი მასალის დაცვის, ლაბორატორიული დამუშავებისა და შენახვის პირობებისა და ადგილის განსაზღვრა.

V.საორგანიზაციო საკითხები და სამუშაოების დაწყება

სამეცნიერო დაზვერვებისა და სტაციონალური სამუშაოების დაწყების ვადა, ისევე როგორც სხვა ორგანიზაციული სა-

კითხები, დადგინდება ქართულ-თურქულ მხარეებს შორის სპეციალისტების მიერ მეორე ეტაპზე განსაზღვრული პირობების შესაბამისად.

VI. პარტნიორი საქართველოს მხრიდან

საქართველოს მხარე მდ.ჭოროხის აუზის კულტურული მემკვიდრეობის გადარჩენისა და გამოყენების პროექტს განიხილავს როგორც ორ ქვეყანას შორის მჭიდრო სამეცნიერო და კულტურული პროცესების განვითარების საშუალებას.

საქართველოს მხრივ დაარსებული მენეჯმენტის ჯგუფის (ცენტრის) ბაზას წარმოადგენს ივ.ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, რომელიც ახალი შესაძლებლობების შესაბამისად დაიწყებს მსხვილი პროექტების განხორციელებას.

VII. ადგილობრივი პარტნიორები და ინსტიტუციონალური ქსელი

საქართველოს მენეჯმენტის ჯგუფი (ცენტრი) თურქულ მხარესთან შეთანხმებული პროექტისა და გრაფიკის მიხედვით უზრუნველყოფს საქართველოს სხვადასხვა დანესებულებებთან და უწყებებთან მჭიდრო ურთიერთობებსა და მათ ჩართვას პროექტში, რაც სამუშაოთა დიდი მასშტაბების გამო აუცილებელი გახდება.

VIII. სამუშაოთა მიმდინარეობა

- 8.1 სამუშაოები წარიმართება მხარეთა შორის შეთანხმებული პროგრამის საფუძველზე.
- 8.2. იმ შემთხვევაში თუ რომელიმე მხარე მიიჩნევს, რომ კონტრაქტორის მიერ მიღწეული შედეგები არაადამაყოფილებელია ან კონტრაქტორი ვერ ასრულებს პროგრამას, მხარეები ამის შესახებ წერილობით აცნობებენ ერთმანეთს.
- 8.3. ასეთ შემთხვევაში მხარეები ერთმანეთს წარუდგენენ საკუთარ მოსაზრებებს შეფერხებების აღმოფხვრის შესაძლო ღონისძიებებთან დაკავშირებით და უზრუნველყოფენ მათ განხორციელებას.

IX. ცვლილებები სამუშაოთა მიმდინარეობაში.

- 9.1. მხარეებს უფლება აქვთ მოითხოვონ სამუშაოთა ხასიათის შეცვლა. ეს ცვლილებები უნდა ემყარებოდეს ფაქტებს ან დასაბუთებულ მოსაზრებას და შეიძლება გულისხმობდეს დამატებებს, შეკვეცებს, ჩანაცვლებებს ან ნებისმიერ სხვა სახის ცვლილებებს პროგრამაში ცვლილებების შეტანის ჩათვლით.
- 9.2. ცვლილებების მოთხოვნის შემთხვევაში მხარეებმა უნდა განსაზღვრონ თუ რა გავლენას მოახდენს იგი ხელშეკრულების დებულებებზე, სამუშაო პროგრამასა და მის მიმდინარეობაზე.
- 9.3. ცვლილებები ხელშეკრულებას არ დააკარგვინებს იურიდიულ ძალას და არ გახდის მას არაქმედითს.
- 9.4. თუ ცვლილებები გამოიწვევს საკონტრაქტო დანახარჯების გაზრდას ან შემცირებას კონტრაქტორმა ამის შესახებ უნდა აცნობოს პარტნიორს და შეადგინოს სათანადო გაანგარიშება მხარეებს შორის წინასწარ შეთანხმებული ნიხრების მიხედვით.

X. ფინანსური ურთიერთობები.

მხარეები, თანახმად საქართველოსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის "მდ.ჭოროხის აუზის კულტურული მემკვიდრეობის ერთობლივი კვლევისა და გამოყენების შესახებ" ხელმოწერილ ხელშეკრულებისა, აღიარებენ, რომ კულტურული მემკვიდრეობა არის საყოველთაო ღირებულება და სცნობენ იუნესკოს XV კონფერენციის (პარიზი, 1968 წლის 19 ნოემბერი. მუხლი III, § 15 ბ) რეკომენდაციებს, რომლის თანახმადაც ყველა ხარჯი კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და გადარჩენისა, რაც დაკავშირებულია მათთვის საზოგადოებრივი ან კერძო სამუშაოების შედეგად წარმოშობილ საშიშროებებთან, უნდა წარმოადგენდეს მშენებლობის ასიგნებათა ნაწილს.

P.S. ამ პროექტს შეიძლება დაემატოს ლა-ვალეტას კონვენცია და სხვა იურიდიული ნორმები.

სამცხე-ჯავახეთის კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტი

ზოგადი დებულება

ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტი უნდა ეფუძნებოდეს სახელმწიფო კონცეფციას, რომლის ძირითადი არსი არსებული კულტურული ნაშთების ეკონომიკური პოტენციალის შეფასებაში მდგომარეობს. ამისათვის საჭიროა ძეგლების არა მხოლოდ ისტორიული ადგილის გარკვევა, არამედ მისი მთლიანი გეოგრაფიული გარემოს, უფრო ზუსტად კი, ეკოლოგიური ნიშის გამოკვლევა. ყველა ნაშთი განხილული უნდა იქნა გეოგრაფიულ გარემოსთან მიმართებაში.

საქართველოს საერთო ისტორიულ-გეოგრაფიული გარემოს გათვალისწინებით, ასეთი მიდგომა არის ერთადერთი სწორი გზა მართებული მენეჯმენტისაკენ ანუ იმისათვის, რომ მოხდეს საქართველოში არსებული ეროვნული მემკვიდრეობის კორექტული და ამავე დროს, პრაგმატული ექსპლოატაცია. პირველ რიგში, აუცილებელია სიძველეთა ძეგლების პრიორიტეტების განსაზღვრა, რომლის ამოსავალი წერტილი არის სწორედ მათი ეკონომიკური პოტენციალის შეფასება. დღევანდელ სიტუაციაში ეროვნული მემკვიდრეობის დაცვის სტრატეგია საქართველოში უნდა ემყარებოდეს ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის შეფასებას არა მხოლოდ როგორც სულიერი, არამედ – უპირველეს ყოვლისა – როგორც ეკონომიკური ფენომენისა. სიმბოლურად, ძირითადი იდეა შეიძლება ჩამოყალიბდეს ასე - რაც შეიძლება ნაკლები ხარჯები ბიუჯეტიდან (რაც ისედაც ცხადია!) და რაც შეიძლება მეტი ადგილობრივი და საერთაშორისო ინტერესი სიძველეთა მიმართ ანუ კულტურა როგორც ქვეყნის განვითარების რესურსი. ამ იდეის სახელმწიფო პროგრამის დონეზე აყვანის აუცილებლობა ახალი დროის მოთხოვნაა.

შესაბამისად, ლოგიკა მარტივია –საჭიროა შეიქმნას ისეთი მიკრო-საინვესტიციო გარემო, რომელიც უზრუნველყოფს ამ პრობლემის მოგვარებას. ქვეყნის განვითარების ამ ეტაპზე აუცილებელია პრინციპული ხასიათის ცვლილებების შეტანა ეროვნული მემკვიდრეობის ძეგლების მართვის სისტემაში. იგი

მთლიანად მორგებული უნდა იყოს საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს და შესაბამისად, აქცენტი უნდა გაკეთდეს ისეთი ძეგლების პირველად ექსპლოატაციაზე, სადაც შეიძლება მოკლევადიანი და იაფი დახმარების შემთხვევაში მივიღოთ თვითრეგულირებადი ეკონომიკური მექანიზმი. ეს ნიშნავს ძეგლისათვის ისეთი გარემოს შექმნას, რომელშიც იგი საკუთარი შემოსავლებით ნაწილობრივ მაინც უზრუნველყოფს თვითგანვითარებას. უძრავი ძეგლების კომერციული პერსპექტივის დასადგენად კი საჭიროა უძრავი ძეგლების ეკონომიკური პოტენციალის გათვლა, რაც არასოდეს გაკეთებულა და შესაბამისად, ჩვენ არც კი ვიცით, თუ რა რეალური კულტურული კაპიტალის პატრონები ვართ, რაც, სხვათა შორის, გულისხმობს არა მხოლოდ ხუროთმოძღვრულ ან არქეოლოგიურ ძეგლებს, არამედ ეთნოგრაფიულ მასალასაც. შესაძლოა, სწორედ ეს უნდა იყოს მენეჯმენტის პირველი ნაბიჯი და ამის საფუძველზე უნდა მოხდეს პრიორიტეტების გადანაწილება.

უპირველეს ყოვლისა, საკანონმდებლო ბაზაში გასააქტიურებელია ძეგლების ეკონომიკური მართვის მექანიზმი, რაც, ბუნებრივია, ხელს შეუწყობს კერძო ინიციატივის გამოჩენას. ამის გარეშე ძეგლების ეკონომიკური პოტენციალის ამოქმედება შეუძლებელია.

სამცხე – ჯავახეთის კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის ძირითადი მიმართულებები

ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების მენეჯმენტი საქართველოს სამხრეთ ნაწილში გარკვეულ, რიგ შემთხვევაში, არცთუ სახარბიელო სპეციფიურ მოვლენებთანაა დაკავშირებული:

1. პირველ რიგში ესაა საქართველოსათვის უჩვეულო, მძიმე კლიმატური პირობები წლის უმეტეს პერიოდში, რაც ნებისმიერი სახის ტურიზმის განვითარებას ამ რეგიონში მკაცრ სეზონურ ჩარჩოში სვამს.

2. გასათვალისწინებელია, აგრეთვე, ის მძიმე ეკონომიკური და სოციალური ფონი, რომელიც აქ ტრადიციულად არსებობს უკანასკნელი 600 წლის მანძილზე.

ამავე დროს, აქაა:

3. მრავალფეროვანი გეოგრაფიული გარემო.

4. არა მხოლოდ რეგიონისათვის, არამედ საქართველოსათვისაც უნიკალურ ხუროთმოძღვრული და არქეოლოგიური ძეგლები.

ყველაფერი ეს, ცხადია, რამდენადმე ართულებს კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტს ამ რეგიონში, მაგრამ, ამავე დროს, გაცილებით საინტერესოს ხდის მას.

ყოველივე ამის გამო, ახალციხისა და მისი მიდამოების კულტურული მემკვიდრეობის გამოყენება შეიძლება წარიმართოს რამოდენიმე გზით:

1. შემეცნებითი ტურიზმი.

2. ეკოტურიზმი.

3. გარკვეული სახეობები ექსტრემალური (ან სპორტული) ტურიზმისა.

1. შემეცნებითი ტურიზმი.

წარსულის ძეგლების განსაკუთრებული სიმრავლისა, აგრეთვე მაღალი მხატვრული და ისტორიული ღირებულების გამო, ცხადია, განსაკუთრებული მნიშვნელობა შემეცნებითი ტურიზმის განვითარებას უნდა მიექცეს. ეს მიმართულება დეტალურ დამუშავებას საჭიროებს, თუმცა ზედაპირული მონახაზის დონეზე შეიძლება წარმოდგენილი იქნას ძირითადი სქემა. იგი გულისხმობს იმას, რომ მარშრუტების სანჯის ცენტრად აღებული უნდა იქნას ახალციხე. ამ ქალაქის მოხერხებული მდებარეობა აჭარა-კოლხეთისა, შავი ზღვისა და შიდა კავკასიის რეგიონების (კასპიის ზღვის მიმართულება) გზასაყარზე, მას უპირატესობას ანიჭებს სხვა დასახლებულ პუნქტებთან შედარებით. აქედან ადვილია ისეთ პირველხარისხოვან ძეგლებზე გასვლა, როგორებიცაა:

ახალციხის მიდამოები: საფარის მონასტერი, აგარის მონასტერი და მდ. ურაველის ხეობის სხვა ძეგლები, ვალეს ეკლესია.

დასავლეთის მიმართულება: ზარზმა, ოქროს ციხე, ჭულეს მონასტერი, აბასთუმნის ობსერვატორია.

ჩრდილო – აღმოსავლეთის მიმართულება: ანყურის კათედრალური ტაძარი და ანყურის ციხე, კურორტი ბორჯომი, ტიმოთესუბანი, დაბის ეკლესია, მწვანე მონასტერი.

სამხრეთის მიმართულება: ხერთვისი, წუნდა, თმოგვი, ვანის ქვაბები, ვარძია. ეს მიმართულება უაღრესად პერსპექტიულია, რადგან მასზე შეიძლება მიებას ჯავახეთის უფრო შორი მარშრუტები (მაგალითად, ხერთვისიდან ფარავნის ტბისაკენ, სადაც IX-XII საუკუნეების მრავალი ეკლესია – მონასტერი მდებარეობს, ისევე, როგორც უნიკალური ციკლოპური სატაძრო ნაგებობები აბულისა და შაორის მთების მწვერვალებზე). აქედან გზა თრიალეთში გადადის. ამ მიმართულების განვითარების შემთხვევაში აუცილებელი იქნება შესაბამისი ინფრასტრუქტურების შექმნა ყველა მიმართულებით. ამოსავალი წერტილი არის საერთაშორისო სტანდარტი-ძეგლი ტურისტის საცხოვრებელი კომპლექსიდან არ უნდა იყოს 50 კმ-ზე ბევრად უფრო შორს. ესაა ოპტიმალური მანძილი იმისათვის, რომ მოგზაურმა მოინახულოს ძეგლები დატვირთვის გარეშე.

2. ეკოტურიზმი

სამცხე-ჯავახეთის ბუნების საკმაო მრავალფეროვნება კარგი საფუძველია ამ მიმართულების განვითარებისათვის, თუმცა იგი კომპლექსური ხასიათისა იქნება, რადგან ყველა ხეობაში, რომლის დალაშქვრის სურვილიც კი შეიძლება გაჩნდეს, აუცილებლად მდებარეობს რაიმე ხუროთმოძღვრული ძეგლი. ზომიერი ტყის საფარი, ბუნებრივი გოგირდოვანი წყლები (მაგალითად, აბასთუმნის, წინუბნისა და ტყემლარას წყაროები), სიმაღლეთა არცთუ დიდი ამპლიტუდა და სიახლოვე ძირითად გზებთან, აადვილებს ამ მიმართულების განვითარებას, თუმცა აქაც შესაქმნელი იქნება შესაბამისი ინფრასტრუქტურები.

3. ექსტრემალური (ან სპორტული) ტურიზმი

დიდი პერსპექტივები ამ მიმართულებით არ ჩანს, მაგრამ შეიძლება მდ. მტკვრის გამოყენება ვარძიიდან ბორჯომამდე წყალჯომარდობისათვის. (ამჟამად ეს სახეობა მოქმედებს ვ.ლ.)

ასევე შესაძლოა ფიქრი ისეთი უცხო სახეობის განვითარებაზე, როგორიც საბუერო სპორტია(ზამთარში, როგორც

ცნობილია, რამოდენიმე თვით ფარავნის ტბა იყინება და იყინება ისე, რომ მასზე მძიმე ტექნიკით შეიძლება მოძრაობა. ამასთან, აქ ქარი თითქმის მუდმივად ქრის.)

ახალციხე

თვით ქალაქის ტერიტორიაზე, იმ შემთხვევაში, თუ აქ განაშენიანების პროცესი დაიწყება, აუცილებელია არქეოლოგიური სამუშაოების დაწყება. ამას ითვალისწინებს საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობა.

უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება თვით ციხის ტერიტორიას, სადაც, სრულიად უეჭველია, რომ XI – XVIII საუკუნეების ფენების ქვეშ, უნდა იყოს გაცილებით ადრეული ფენებიც. ასეთი განცხადების საფუძველს იძლევა, პირველ რიგში, თვით ციხის შესანიშნავი სტრატეგიული მდებარეობა, რაც აქ განვითარებული ინტენსიური ცხოვრების ფონზე, რომელიც თითქმის უწყვეტად შეიჩნევა ძვ. წ. III ათასწლეულიდან ვიდრე XIX საუკუნემდე, არ შეიძლებოდა უყურადღებოდ დაეტოვებინათ.

ამავე დროს, ახალციხის არქეოლოგიურ გათხრებს აქვს რამოდენიმე სახის პრიორიტეტი:

1. სამეცნიერო თვალსაზრისით, იგი შესაძლოა დაუკავშირდეს ისეთი მნიშვნელოვანი საკვლევი საკითხის გადანყვეტას, როგორცაა ფარნავაზ მეფის დროინდელი (ძვ. წ. III საუკუნის დასაწყისი) სამცხის რეგიონალური ცენტრის – ქალაქ ოძრხის ძიება და მისი ლოკალიზაცია.

2. კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის თვალსაზრისით ახალციხის არქეოლოგიური გათხრები შეიძლება იქცეს უცხოელი ვოლუნტიერების მოზიდვის და შესაბამისად, დაფინანსების გარკვეული წყაროს შექმნის მნიშვნელოვან ობიექტად.

3. XVI – XIX საუკუნის თურქული არქიტექტურის მნიშვნელოვანი ნაშთები რეალურსა ხდის აქ პირველი თურქულ-ქართული ერთობლივი პროექტის განხორციელებას.

4. ამასთან, გათხრების შედეგად გამოვლენილი არქიტექტურული ნაშთები ახალ, საინტერესო იერს შესძენს ციხის ტერიტორიას, თანაც მათი დაცულობიდან და ტიპოლოგიური ნიუ-

ანსებიდან გამომდინარე, ისინი შეიძლება გამოყენებულ იქნას თანამედროვე ინფრასტრუქტურაშიც.

5. ციხის ტერიტორია საინტერესო რესტრუქტურიზაციის საშუალებას იძლევა.

6. აღმოჩენილი არტეფაქტები შეავსებს საგამოფენო დარბაზებს.

07. 12. 2004

p.s. ახალციხის რაბათის რევიტალიზაციის სრული პროექტი, რომელშიც სრულადაა დამუშავებული ციხის ტერიტორიის განვითარების სქემა და მისი მენეჯმენტის ყველა დეტალი, დამუშავებულია 2006 წელს USAID – ის დაკვეთით რ. მირზიკაშვილთან ერთად.

ეროვნული მემკვიდრეობის ძეგლების მანეჯმენტი საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო ზოლში

ეროვნული მემკვიდრეობის ძეგლების გამოყენება საქართველოს ზღვისპირა ზოლში გაცილებით ადვილ, სწრაფად მისაღწევ პერსპექტივას ქმნის, რადგან თავისთავად შავი ზღვის ფენომენი უკვე ნამყვან როლს თამაშობს ეკონომიკური პოტენციალის შეფასების თვალაზრისით. ბუნებრივია, აქ მკვეთრი იქნება სეზონური დამოკიდებულება და ძეგლების ექსპლუატაციის პიკი მიიღწევა მხოლოდ ზაფხულობით. მიუხედავად ამისა, ეს პერსპექტივა იმდენად დიდია, რომ შესაძლებელია ამ პერიოდულობის რამდენადმე იგნორირებაც კი.

გასათვალისწინებელია აგრეთვე ისიც, რომ საქართველოს მაღალი ტურისტული პოტენციალის მიუხედავად, დიდი ტურისტული ნაკადების ორგანიზება ჯერ ვერ მოხერხდება.

ამიტომ, უპირველესი ამოცანაა საერთაშორისო სისტემაში ინტეგრირება. გამოყენებული უნდა იქნას სიძველეებით დაინტერესებული საზოგადოების მოზიდვის როგორც უკვე აპრობირებული, ისე ახალი საშუალებები. ასეთია, მაგალითად, მოხალისეთა ორგანიზებული ჯგუფების შემოყვანა არქეოლოგიურ ძეგლებზე, რაც ზღვისპირა ზოლში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და გაცილებით ადვილად მოსაწესრიგებელია. საქართველო, როგორც ცალკე ტურისტული ობიექტი, ჯერ კიდევ არაა მკვეთრად დასმული მსოფლიო ტურისტულ რუკაზე, ამდენად საჭიროა ისეთი გზის გამოძებნა, რომელიც უზრუნველყოფს ასეთ ნაკადებს. ამ შემთხვევაში ძალზე პერსპექტიული ჩანს იმ საერთაშორისო ტურისტულ მარშრუტში მოხვედრა, რომელიც გულისხმობს თურქეთის ტერიტორიაზე, კონკრეტულად კი ალმოსავლეთ ანატოლიაში და შემდგომ, ძველ ქართულ პროვინციებში (რომლებიც მდებარეობენ თურქეთის ტერიტორიაზე) მოგზაურობას. თუ მოხერხდება საქართველოს ძეგლების ამ მარშრუტის ფინალურ ეტაპში ჩასმა, მაშინ ტურისტები შემოვლენ სარფის გავლით აჭარის ტერიტორიაზე და უშუა-

ლოდ შეეხებიან საქართველოს ტერიტორიაზე პირველ არქიტექტურულ და არქეოლოგიურ ძეგლს.

წინამდებარე ნუსხაში მოცემულია ყველა ის ძირითადი ასპექტი, რაც ზღვისპირა რეგიონებში არსებული კულტურული მემკვიდრეობის ეკონომიკური მართვის საფუძვლად შეიძლება გამოდგეს, თუმცა, ბუნებრივია, ასეთი გათვლებისათვის აუცილებელი იქნება წმინდა ეკონომიკური მონაცემების აქტიური შეჯერება, რაც სცილდება ამ სამუშაოთა ფარგლებს.

იმის გამო, რომ საქართველოს ზღვისპირა ზოლში გაცილებით მაღალი პოტენციალი აქვს არქეოლოგიურ ძეგლებს, ძირითადი აქცენტი სწორედ მასზეა გადატანილი, თუმცა შუასაუკუნეების ხუროთმოძღვრული ძეგლებიც ამავე კონტექსტშია მოცემული. ამოსავალი პრინციპი მარტივია-არქეოლოგიურ ძეგლებზე კონცენტრირებული ყურადღება და დატვირთვა თავისთავად გულისხმობს არქიტექტურული ნაშთების ჩართვას პროგრამაში. სხვა შემთხვევაში, კერძოდ კოლხეთისა და თუ გნებავთ, მთლიანად საქართველოსათვის აქცენტი უნდა შეიცვალოს და პრიორიტეტი საერო და სასულიერო არქიტექტურას უნდა მიენიჭოს.

ძეგლები მოცემულია მდებარეობის, მოკლე ისტორიისა და პერსპექტივების ჩვენებით. ამასთან, დეტალურად განხილულია ის არქეოლოგიური ძეგლები, რომელთაც – სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში — პრაქტიკულად ამოქმედების რეალური პერსპექტივა აქვთ.

1. გონიო

გონიო-სასაზღვრო სოფელ სარფის შემდგომ- პირველი ქართული სოფელია, რომელსაც თურქეთიდან შემოსული მოგზაური გვერდს ვერ აუვლის. იგი უშუალოდ ზღვის პირას მდებარეობს და ძველ ნაქალაქარს ზღვიდან მხოლოდ საავტომობილო ტრასა აშორებს. თანამედროვე სოფელი გაშენებულია ძირითადად ძველი ნაქალაქარის გარშემო.

ისტორია

გონიოს ციხეს ძველად აფსარს უწოდებდნენ. რომაელი ავტორის პლინიუსის (ახ.წ. I საუკუნე) ცნობით ტრაპეზუნტი-

დან 140 000 ნაბიჯით დაშორებულია მდ. აბსარუსი, რომლის შესართავთანაა იგივე სახელის სიმაგრე. მეორე რომაელი ავტორის არიანეს ცნობით, რომელმაც 131 წელს იმპერატორ ადრიანეს დავალებით შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროს ინსპექტირება მოაწყო, აფსაროსში რომაული ჯარი, 5 კოჰორტა ნახა, რაც 1.000-1500 -მდე ჯარისკაცს გულისხმობს. შესაბამისად, ადვილი წარმოსადგენია ამ ქალაქის მასშტაბები და მისი სტრუქტურული და ეკონომიკური მნიშვნელობა. VI საუკუნის ბიზანტიელი ავტორი პროკოპი კესარიელი მიუთითებს, რომ აფსარი ოდესღაც მრავალმცხოვრებიანი ყოფილა. მას გარშემო უვლიდა სასიმაგრო კედელი და დამშვენებული იყო თეატრითა და იპოდრომით.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლენილია საზოგადოებრივი და საკულტო დანიშნულების ნაგებობები, კერამიკული საწარმოები, ქვით მოკირწყლული ქუჩები, წყალსადენების ქსელი, მრავალრიცხოვანი კერამიკული (ადგილობრივი და იმპორტული ამფორების, ბალზამარიების, სუფრის ჭურჭლის და სხვა) ფრაგმენტები, სხვადასხვა ქვეყნებსა და ქალაქებში მოჭრილი მონეტები, მინის ნაწარმი და მრავალი სხვა, რაც ნათლად მიუთითებს ამ ქალაქის საერთაშორისო მნიშვნელობასა და იმ კონტაქტებზე, რომელიც მას ჰქონდა.

დღევანდელი მდგომარეობა

ნაქალაქარი მოქცეულია ძირითადად მძლავრი სასიმაგრო კედლების შიგნით. კედლები კარგადაა შემონახული, მათი ნაწილი რესტავრირებულია და საკმაოდ შთამბეჭდავია. სიმაგრე გეგმაში ოთხკუთხაა, თითოეული გვერდის სიგრძე 200 მეტრია, კუთხეებსა შუა ნაწილებში ჩადგმულია მძლავრი კოშკები. იგი ზღვასა და მწვანე ფერდობიან მთას შორისაა მოქცეული და ეფექტური სანახავია. სიმაგრის შიდა ტერიტორიაზე მიმდინარეობს არქეოლოგიური გათხრები და შესაძლებელია მისი დათვალიერება. ესაა საუკეთესო ადგილი ღია სივრცეში სხდასხვა სახის პრეჰენტაციოებისა და დღესასწაულების მოსაწყობად.

პერსპექტივა

ნაქალაქარი პერსპექტიულია ორი თვალსაზრისით:

1. იგი შესაძლებელია ჩაერთოს ტურისტულ მარშრუტში, რომელიც აღმოსავლეთ თურქეთის, აგრეთვე ბათუმისა და მისი შემოგარენის დათვალიერებას გულისხმობს. მისი მდებარეობა ხელს უწყობს ამგვარ იდეას, თუმცა ძალზე ეფექტური იქნება გონიოში მცირე სასტუმროების ქსელის ამოქმედება, რადგან ტურისტებს არა მხოლოდ უძველესი ნაქალაქარის დათვალიერებისა, არამედ ზღვაზე დასვენების საშუალებაც ეძლევათ.
2. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია იმ უცხოელი მოხალისე ტურისტების მოზიდვაც, რომლებიც არქეოლოგიურ გათხრებში მონაწილეობისათვის გარკვეულ თანხას გადაიხდიან. ასევე შესაძლებელი იქნება საერთაშორისო სამეცნიერო შეხვედრების ჩატარება.

გარდა ამისა, გონიოდან შესაძლებელია გასვლითი მარშრუტების მოწყობა მდ. აჭარისწყლის თვალწარმოშობაზე, რომელიც გარდა ბუნების სილამაზისა, დაყურსულია უამრავი ხუროთმოძღვრული და არქეოლოგიური ძეგლებით. კურორტ ბეშუმის გავლით აქედანვეა გადასასვლელი სამცხეში, რომლის კულტურული მემკვიდრეობის სიმდიდრის აღსანიშნავად მხოლოდ ზარზმისა და ვარძიის დასახელებაც იკმარებდა.

ამ ხეობაში განსაკუთრებით საყურადღებოა ხიდები, რომლებიც შუასაუკუნეებშია აგებული და რომლებიც სწორედ ამ მხარეშია კარგად შემონახული. ასეთებია, თუნდაც, მახუნცეთისადა დანდალოს ხიდები. ისინი ხეობის სიღრმეში მდებარეობენ, თუმცა მათთან გაცილებით ადვილად მიისვლება, ვიდრე ისეთ შესანიშნავ ძეგლებთან როგორიცაა ხულოს რაიონში განლაგებული სხალთის, ვერნების ეკლესია, ხიხაძირი და ხიხანის ციხე. ეს მარშრუტი უგზოობის გამო დიდ სირთულეებს ჰქმნის. ამ პრობლემის მოგვარების შემთხვევაში კი იგი ერთ-ერთ ყველაზე მომხიბლავ სანახაობად იქცევა და შესანიშნავ პირობებსა ჰქმნის ეკოტურიზმის განვითარებისათვის.

გონიოდან გზა ბათუმისაკენ მიემართება

2. ბათუმი

ისტორია

ბათუმი საქართველოს ერთ-ერთი უძველეს ქალაქთაგანია. ე.წ. ბათუმის ციხეზე აღმოჩენილია ძვ.წ. II-I ათასწლეულების კულტურული ფენები, რაც იმისი მაუწყებელია, რომ ამ ხანიდან ეს უაღრესად მოხერხებული ადგილი ათვისებული იყო საცხოვრებლად. აღსანიშნავია, რომ ბათუმის ციხეზე მოპოვებულია დასავლეთსაქართველოში ერთ-ერთი უძველესი კერამიკული ფრაგმენტები, რომლებიც კოლხეთისა და კერძოდ, ამ ადგილების საერთაშორისო ინტერესების სფეროსი ჩართვაზე მიანიშნებს. ესაა არქაული ხანის ბერძნული იმპორტული კერამიკა. სამწუხაროდ, ციხის ტერიტორია ათვისებული ჩანს შუასაუკუნეებშიც, რის გამოც ადრეული ხანის ფენები დაზიანებულია.

ბათუმი არაერთხელ მოიხსენიება ბერძნულ-რომაულ წერილობით წყაროებში სახელწოდებით ბათი/ბათისი. სხვადასხვა ქართულ საერთისთაოებში გაერთიანების შემდგომ, იგი XVI საუკუნეში თურქებმა დაიკავეს და მხოლოდ 1878 წელს დაუბრუნდა საქართველოს.

თანამედროვე მდგომარეობა

უშუალოდ ბათუმში არაა ისეთი არქეოლოგიური ძეგლები, რომელზეც ყურადღების შეჩერება ღირს მათი ნაკლები ვიზუალური ეფექტის გამო.

სამაგიეროდ, ბათუმში არის აჭარის სახელმწიფო მუზეუმი და არქეოლოგიის მუზეუმი.

აჭარის მუზეუმი რამდენადმე სპეციფიურია და საბჭოური სისტემის მუზეუმების შესაბამისად, ექსპონირებულია ყველაფერი, რაც კი აჭარისა და ბათუმის გარშემო შემოუკრებიან – უძველესი დროიდან დღემდე. თუმცა ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ ექსპონატები არაა საინტერესო. პირიქით, აქ თავმოყრილი მასალა უაღრესად მრავალფეროვანია, მაგრამ იგი საჭიროებს ტიპოლოგიურ გამიჯვნას. ამ ტიპის მუზეუმებმა თავისი შესაძლებლობები უკვე ამოწურა.

პერსპექტივა

საჭიროა ახალი, თემატური მუზეუმების ერთიანი სისტემის შექმნა. ბათუმის მუზეუმის ექსპონატების საფუძველზე შესაძლოა შეიქმნას მედიცინის, ფლორისა და ფაუნის, სიძველეთა მუზეუმები. ან გაერთიანდეს ეს მასალა უკვე არსებულ, შესაბამისი პროფილის მუზეუმებში. ეს იმდენად მნიშვნელოვანი საკითხია, რომ იგი შეიძლება გადაწყდეს მხოლოდ სახელმწიფოს კულტურულ-ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისად და მხოლოდ მის ფარგლებში. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმს, სათანადო-საკმაოდ უმნიშვნელო - ხელშეწყობის პირობებში, შეუძლია უმოკლეს ვადაში იქცეს სრულიად უნიკალურ, ძველი ქართულ-ელინური ურთიერთობების ამსახველი მრავალფეროვანი არქეოლოგიური და მხატვრული მასალის შემცველ იშვიათ საცავად, რომელსაც არა მხოლოდ ლოკალური, არამედ დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა ექნება.

მაგრამ გარდა სიძველეებისა, ბათუმს აქვს სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა, როგორც საკურორტო დასახლებას, რაც ძალზე კარგადაა ცნობილი. ამასთან, ბათუმი მოქცეულია ისეთ მნიშვნელოვან საკვანძო ადგილზე, საიდანაც მოკლე გზებით შეიძლება მისვლა ან გადასვლა როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე სხვადასხვა ისტორიულ პროვინციაში, ისე

ზღვით დაკავშირება გარე სამყაროსთან. ცნობილია, რომ ბათუმი დღესაც ინარჩუნებს საქართველოს ნამყვანი კურორტის პოზიციას და მისი მუზეუმების ახლებური მენეჯმენტი ხელს შეუწყობს სხვადასხვა ინტერესების კონცენტრაციას.

გზის ლოგიკური გაგრძელება ბათუმიდან გულისხმობს ზღვის სანაპირო ზოლის გასწვრივ მგზავრობას. კულტურული მემკვიდრეობის თვალსაზრისით შემდგომი ნიშვნელოვანი ძეგლი ციხისძირია, რომლის მდებარეობა ზღვაზე ნამომართულ კონცხზე იმთავითვე იქცევა ყურადღებას.

ციხისძირი

ისტორია

ციხისძირს ძველ ისტორიულ ქრონიკებში პეტრა ეწოდება. ეს ციხე-სიმაგრე განსაკუთებით ვრცლადაა აღწერილი ბიზანტიურ წერილობით წყაროებში, რომლებიც ბიზანტიის და სპარსეთის ომების შესახებ მოგვითხრობენ(მაგ. პროკოპი კესარიელი). ეს ომები საქართველოს, კერძოდ, კოლხეთის ტერიტორიის დასაუფლებლად მიმდინარეობდა მეხუთე –მეექვსე საუკუნეებში. ხოლო პეტრა, როგორც მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე ქალაქი, წარმოადგენდა ორივე მხარისათვის აუცილებელ, სასიცოცხლო მნიშვნელობის პუნქტს. შესაბამისად, იგი არაერთხელ იქცა ამა თუ იმ არმიის პლაცდარმად.

თუმცა, როგორც აქ ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა სამუშაოებმა უჩვენა, სამოსახლო ამ ადგილებში ჯერ კიდევ ძვ.წ. მერვე- მეშვიდე საუკუნეებში გაჩენილა. ძვ.წ. V საუკუნიდან კი ეს დასახლებაც აქტიურად ჩანს ჩართული საერთაშორისო ურთიერთობებში.

განსაკუთრებით საინტერესოა რომაული ხანის (ახ.წ. II-III საუკუნეები) აღმოჩენები, რომელთა შორის საყურადღებოა ოქროს ნივთების საინტერესო კოლექცია, რომელთა ნაწილი სანკტ-პეტერბურგის მუზეუმში - ერმიტაჟშია დაცული.

თანამედროვე მდგომარეობა

ციხისძირის ტერიტორიაზე შემორჩენილია სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობები, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდს (ძირითადად, შუასაუკუნეებს) განეკუთვნება. ვიზუალურად ეს ძეგლი ძალზე მომგებიანია –საცხოვრისის, ეკლესიისა და საფორტიფიკაციო ნაგებობების ნაშთები, რომელთა კედლებია შემორჩენილი, განსაკუთრებული სილამაზის მქონე ლანდშაფტთან ერთად უაღრესად ეფექტურია. მით უფრო, რომ მას გარს აკრავს ციტრუსების შესანიშნავი ბაღი.

პერსპექტივა

ციხისძირი შესანიშნავი ადგილია შემეცნებითი ტურიზმის განვითარებისათვის, რომელსაც თან შესანიშნავი, ზღვის სუფთა სანაპირო აკრავს.

აჭარის ტერიტორიაზე ყველაზე მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ძეგლია ქობულეთ-ფიჭვნარის სამაროვანი და ნამოსახლარი, რომელიც მდ. ჩოლოქის ნაპირებთანაა გაშლილი.

ქობულეთი

ისტორია

თითქმის ნახევარი საუკუნეა, რაც ქობულეთ-ფიჭვნარის სამაროვნის არქეოლოგიური გათხრა მიმდინარეობს. ამავე არეალში შეისწავლება აგრეთვე რამოდენიმე ძეგლი, რომლებიც ძვ.წ. III-I ათასწლეულებს განეკუთვნება.

სამაროვანი, რომელიც ძვ.წ. V-III საუკუნეებში ფუნქციონირებდა, ორ ნაწილად იყოფა: ადგილობრივი მოსახლეობისა და ბერძნული. ესაა ე.წ. ორმოსამარხები, რომლებშიც მიცვალებულებთან ერთად, უამრავი სხვადასვა სახის ნივთია ჩადებული (ოქროს და ვერცხლის სამკაულები, ყოველდღიური მოხმარების საგნები, მონეტები, კერამიკა და სხვა).

თანამედროვე მდგომარეობა

ამ ძეგლის უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ აქ მოპოვებულია მაღალმხატვრული ბერძნული ნაწარმი, რომელსაც უალრესად დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა აქვს. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ შავი ზღვის უძველესი ისტორიისა და არქეოლოგიის კარდინალური პრობლემების გადაჭრის გზა სწორედ ფიჭვნარის სამაროვანზე გადის. ამასთან, სამარხების იშვიათი განლაგება სილიან გრუნტში ამ ძეგლს ქრესტომატიული გათხრების ობიექტად აქცევს.

პერსპექტივა

ფიჭვნარის სამაროვანი არა მხოლოდ აჭარის ტერიტორიაზე, არამედ მთელს საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე პერსპექტიული ძეგლია. სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში, მას თა-

ვისუფლად შეუძლია შეინახოს საკუთარი თავი, ანუ მოიზიდოს სახსრები როგორც გათხრების, ისე პუბლიკაციებისათვის. ეს შეიძლება განხორციელდეს როგორც ტურიტების (ვოლუნტიერების) მოზიდვით, ისე საერთაშორისო კონტრაქტების გაფორმების გზითაც (ამისი პრაქტიკა, საბედნიეროდ, ამ ძეგლის ხელმძღვანელობას აქვს).

ქობულეთიდან ადვილად შეიძლება მოხვედრა მდ. კინტრიშის ხეობაში, სადაც შეიძლება ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლების დათვალიერება, როგორიცაა ხინოს ეკლესია, ქვის ხიდი ვარჯანაულში, ცხემლარის ხიდი, რომლებიც განეკუთვნებიან შუასაუკუნეებს. ეს ადგილებიც ადვილად შეიძლება ჩაერთოს ამ მიკრორეგიონის ტურისტულ სქემაში.

ქობულეთიდან ფოთამდე რამოდენიმე ძეგლი მდებარეობს (მაგალითად, ურეკის სამაროვანი, რომელიც ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებს განეკუთვნება), მაგრამ ისინი განამარხებულია და შესაბამისად, მათზე აქცენტირება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დავაყენებთ საკითხს მათი გათხრების დაწყების/გაგრძელების შესახებ, რაც ამჯერად, ქვეყნის ეკონომიკური ფონიდან გამომდინარე, არაა მიზანშეწონილი.

ნყალნმინდადან გზა ორად იყოფა: ერთი ფოთისაკენ მიდის, ხოლო მეორე – გურიაში.

გურიის ძეგლებიდან ზღვისპირა ზოლთან ახლოს მდებარეობენ ოქონასა და ჯიქეთის მონასტერები (ლანჩხუთის რაიონი). მოშორებითაა შემოქმედის საინტერსო კომპლექსი (ოზურგეთის რაიონი). რაც შეეხება არქეოლოგიურ ძეგლებს, ისინი აქაც უხვადაა: სუჯუნას ნამოსახლარი და სამაროვანი - ძვ.წ. XV-VII, აგრეთვე შუასაუკუნეები; გვიმბალაურის ნამოსახლარი (ძვ.წ. VI-ახ.წ. I საუკუნეები); ჭოლიპას ნამოსახლარი (ძვ.წ. II ათასწლეული); გულეიკარი (ძვ.წ. VI-ახ.წ. I საუკუნეები); ლანჩხუთი (ძვ.წ. XV-VII საუკუნეები); მოედანის ნამოსახლარი (შუასაუკუნეები); ჯურუყვეთი (პალეოლითი); შუხუთი (ძვ.წ. XV-VII საუკუნეები); ნიგოთი ნამოსახლარი (შუასაუკუნეები); ჩოლობარგის ნამოსახლარი (ძვ.წ. XV-VII საუკუნეები); ქვიანის სამაროვანი (შუასაუკუნეები); გრიგოლეთის ნამოსახლარი (ძვ.წ. VI - ახ.წ. I საუკუნეები).

ფოთი და მისი მიდამოები

უკვე მალთაყვიდან, პრაქტიკულად, იწყება ის ზონა, რომელიც ფოთის იშვიათად საინტერესო გარემოს ჰქმნის შემეცნებითი და ეკოტურიზმის განვითარებისათვის. პალიასტომის ტბის მიდამოები, რომელშიც იგულისხმება არა მხოლოდ თვითონ ტბა, არამედ მდ. ფიჩორი, კაპარჭინა და სხვა არხები თუ მდინარეები, კოლხეთის ეროვნული პარკის არეალში წარმოადგენს შესანიშნავ ობიექტს ტურიზმის კომპლექსური განვითარებისათვის.

ისტორია

ფოთი, თუ მას ძველ ქალაქ ფაზისთან გავაიგივებთ, საქართველოს ერთ-ერთი უძველეს ქალაქთაგანია. იგი ძვ.წ. VI საუკუნაში დაარსეს მილეთიდან ემიგრირებულმა ბერძნებმა, რომელთაც თემისტაგორე მილეთელი ხელმძღვანელობდა. მის შემდგომ ფაზისი იქცა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს უმსხვილეს სავაჭრო ცენტრად, სადაც სხვადასხვა ეროვნებისა და ქვეყნის 60-მდე ეროვნების ვაჭარი იყრიდა თავს, ხოლო ფაზისის ფილოსოფიის აკადემია მთელს ელინურ სამყაროში იყო სახელგანთქმული, ისევე როგორც ამ ქალაქში არსებული საზღვაო ანუ ლუზების მუზეუმი. ქალაქის შესასვლელს ამშვენებდა ღვთაება ფასისის უზარმაზარი ქანდაკება. ქალაქში კი აპოლონ ნინამძღოლის ტაძარს სცემდნენ თავყვანს. შეძლება ითქვას, რომ ეს ქალაქი იყო ყველაზე კეთილმოწყობილი, კარგად გამაგრებული, თვალსაჩინო და მიმზიდველი შავი ზღვის სანაპირო ქალაქებს შორის. მან საუკუნეთა მანძილზე იარსება, ვიდრე რაღაც, ჩვენთვის დღემდე უცნობი მოვლენის გამო (საფიქრებელია, ეს იყო არა ერთჯერადი გეომორფოლოგიური კატასტროფა), იგი აღიგავა პირისაგან მინისა – ქალაქი გაჰქრა!

1. საინტერესოა თვით პალიასტომის ტბა, რომელიც სამხრეთიდან აკრავს ფოთს და რომლის მაქსიმალური სიღრმე 7-8 მეტრია. მიუხედავად იმისა, რომ წყლის გამჭვირვალეობა აქ არის არა უმეტეს 10-20 სანტიმეტრისა, იგი შეიძლება გამოყენებული იქნას წყალქვეშა ტურიზმის განვითარებისათვის. საქმე იმაშია, რომ ამ ტბის ფსკერზე, გარკვეულ მონაკვეთებში, მიმოფანტულია

ძვ.წ. IV – ახ.წ. VIII საუკუნეების არქეოლოგიური მასალა. იგი სწორედ იმ სიღრმეზეა, რომ არავითარ საშიშროებას არ უქმნის ტურისტის ჯანმრთელობას. სპეციფიკური არქეოლოგიური სამუშაო, რომელიც უნდა განხორციელდეს პროფესიონალი არქეოლოგის მეთვალყურეობით, გულისხმობს ტბის ფსკერის არქეოლოგიურ გამოკვლევას 0,5-1 მეტრის სიღრმეზე.

ეს სამუშაოები უკავშირდება შავიზღვისპირეთის ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს, როგორიცაა ძველი კოლხური ქალაქის-დაკარგული ფაზისის ძიება. როგორც ცნობილია, მიუხედავად იმისა, რომ ძველ ბერძნულ-რომაულ და ბიზანტიურ ლიტერატურულ წყაროებში შემონახულია არა ერთი ცნობა ქალაქის მდებარეობის შესახებ, იგი დღემდე მიუკვლეველია.

საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ქალაქთა შორის ესაა ყველაზე დიდი საიდუმლოებით მოცული არქეოლოგიური ძეგლი.

თანამედროვე მდგომარეობა

ქალაქი ფოთი დღეს მიეკუთვნება საქართველოს იმ დასახლებულ პუნქტთა რიცხვს, რომელიც ჯერ კიდევ მძიმე ეკონომიკურ და კულტურულ მდგომარეობაშია. მიუხედავად იმისა, რომ ფოთი როგორც კავკასიის კარიბჭე თითქოს დიდი პერსპექტივის მქონე ქალაქია, დღეს აქ ტურიზმის თვალსაზრისით სიცოცხლე, შეიძლება ითქვას, რომ ჩამკედარია. ზაფხულობითაც კი, როდესაც ზღვისპირა ქალაქებში დამსვენებელთა მოზღვავებაა და როდესაც ფოთის ყველაზე ლამაზი ადგილი-მისი ცენტრი მართლაც მშვენიერი სანახავია, ქალაქი მაინც ვერ იზიდავს დამსვენებელს. გარკვეულ უარყოფით როლს ამაში თამაშობს ის, რომ ფოთს არა აქვს კეთილმოწყობილი სანაპირო ზოლი. უარყოფითად მოქმედებს ისიც, რომ მდ. რიონს შესართავთან შემოაქვს მდინარეული ჩამონატანები, რაც ამღვრევს ზღვას. ბევრია მწერები.

ამ და შესაძლოა სხვა მიზეზების გამო, არაფრით არ ხერხდება იმ გეოგრაფიული მდებარეობის რეალიზება, რომელმაც იგი 2.600 წლის წინ უმნიშვნელოვანეს ადგილად აქცია.

პერსპექტივა

1. ქალაქ ფოთში არის მუზეუმი, რომელიც ბოლო წლებში კოლხეთის არქეოლოგიის მუზეუმად გადაკეთდა. თავისთავად ეს სწორი იდეა, რომელიც ასეთ პერსპექტიულ ქალაქში (მისი წლიური ტვირთბრუნვა 20-25 მილიონ ტონამდე უნდა გაიზარდოს) დამატებითი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის შექმნას გულისხმობდა, ვერ განვითარდა მენეჯმენტის არარსებობის გამო. არ იქნება ურიგო, თუ ამავე მუზეუმის საფუძველზე ფოთში გაიხსნება ქართული ზღვაოსნობის ისტორიის მუზეუმი. ამით, ჯერ ერთი, აღორძინდება 2000 წლის წინანდელი ტრადიცია და მეორეც, ამ ზღვისპირა ქალაქში იქნება სწორედ ის მუზეუმი, რომელშიც ქართველთა სრულიად სპეციფიკური საქმიანობა იქნება ასახული და რომელიც ამის გამო, გაცილებით მეტ მნახველს მიიზიდავს. მით უფრო, რომ აქ უკვე არსებული არქეოლოგიური მასალა ძველი ზღვაოსნობის შესანიშნავ ფონს ქმნის.

2. აქვეა ხელოვნური წყალსატევი, რომელიც საერთაშორისო დონის სპორტული შეჯიბრებებისათვის გამოიყენებოდა და დღესაც შეიძლება მისი ამოქმედება.

3. ფოთის სამხრეთით, მალთაყვის მიმართულებით შესაძლებელია სანაპირო ზოლის კეთილმოწყობა, მით უფრო, რომ იქ უკვე არსებობს ფოთი-ბათუმის შემაერთებელი საავტომობილო ტრასა.

4. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ფოთს აქვს პატარა, ადვილად გამოსაყენებელი და მოსახერხებელი აეროპორტიც.

5. ამასთან ერთად, ბუნების პირველყოფილი სახე, მცენარეული საფარის სიუხვე, კოლხეთის ფაუნის მრავალფეროვნება, რომელიც ესოდენ კარგად ჩანს კოლხეთის ეროვნული პარკის არეალში, რომელიც უშუალოდ ეკერის ფოთს, კიდევ უფრო მიმზიდველსა ხდის ფოთის მიდამოებს ტურიზმის განვითარებისათვის.

კულტურის ძეგლების მენეჯმენტის თვალსაზრისით ფოთის არეალში უნდა განიხილებოდეს აგრეთვე ისეთი არქეოლოგიური ძეგლების გათხრა, როგორებიცაა: ჭალადიდი, საქორქიო, სიმაგრე, ნადართუ, თვით ფოთის აეროპორტი.

ფოთიდან ტურისტული მარშრუტი აღმოსავლეთით უნდა გაგრძელდეს. გზის ორივე მხარეს მიმოფანტულია სხვადასხვა

პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლები, რომლებიც განამარხებულია და ტურისტულ პერსპექტივას ვერ ჰქმნიან. ამ არეალში ყველაზე ცნობილი ყულევის ნამოსახლარია, რომელიც ფოთის ჩრდილოეთითაა და მდ. ხობის შესართავთან მდებარეობს. იგი ძვ. წ. II-I ათასწლეულებს განეკუთვნება. აქ გათხრილია ტიპიური კოლხური სამოსახლო, სადაც შემორჩენილი იყო ხისაგან ნაგები საცხოვრებელი და სამეურნეო შენობები. აქვე აღმოჩნდა: სხვადასხვა ტიპის კერამიკული ნაწარმი (დოქები, ხელადები, ჯამები, ფიალები, სასმისები, ქვევრები და სხვა), თიხის ორმაგპროტომიანი და სხვა ტიპის ქანდაკებები, რომლებიც რიგ შემთხვევაში დელფინებსა და ცხვრებს, ხოლო ხანდახან უცნაურ, ფანტასტიკურ ცხოველებს გამოსახავენ; ძალზე საყურადღებოა აქვე აღმოჩენილი ყალიბები, რომლებიც ბრინჯაოს ნივთების დასამზადებლად გამოიყენებოდა. დღეს აქ ნავთობის ტერმინალი აშენდა და ამ ძეგლმა ტურისტული პოტენციალი დაჰკარგა.

ხობის რაიონის შუასაუკუნეების ძეგლებიდან აღსანიშნავია ხობის მონასტერი.

ფოთი-სამტრედიის შემაერთებელი საავტომობილო ტრასიდან მოშორებით რამოდენიმე ხუროთმოძღვრული ძეგლი მდებარეობს. ისინი სხვადასხვა რაიონებშია განლაგებული.

ამ თვალსაზრისით, ცხადია, ყურადღებას იმსახურებს ზუგდიდის რაიონი, სადაც ისეთი პირველხარისხოვანი ძეგლებია, როგორიცაა: ცაიშის ტაძარი, მაცხოვრის ეკლესია და დადიანების სასახლე ზუგდიდში, კორცხელის გუმბათიანი ეკლესია და რუხის ციხე.

ზუგდიდის რაიონშია ისეთი უნიკალური სამარხეული კომპლექსებიც, როგორიცაა მაგალითად, სოფ. ერგეტას კოლექტიური სამარხები. მათი სამენეჯმენტო გეგმაში შეტანა ნიშნავს ახალი დაფინასების წყაროს ძიებას, რადგან ისინი, ბუნებრივია, გათხრების დასრულებისთანავე კარგავენ ყოველგვარ ეფექტს და მუდმივ საჩვენებელ ძეგლთა კატეგორიაში მათი შეტანა ამ ეტაპზე არა ჩანს მიზანშეწონილი. სხვათა შორის, ასეთივე სრულიად უნიკალური სამაროვანი მდებარეობს სოფ. ცაიშშიც. ამ სამარხების უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი კოლხურ ეთნიკურ სამყაროს უკავშირდება და ეს თვითოეული სამარხი შეიცავს ასეულობითა და ათასეულობით არქეოლოგიურ

ნივთს (ბრინჯაოს სამკაული და იარაღი, ოქროსა და ვერცხლის სამკაული, სხვადასხვა ტიპის კერამიკა), რომლებიც ნათლად ასახავენ ძვ.წ. I ათასწლეულის კოლხური კულტურის შინაარსსა და სიმდიდრეს.

ამავე რეგიონში ერთიანდება ისეთი არქეოლოგიური ძეგლებიც, როგორიცაა: დარჩელის ნამოსახლარი (ძვ.წ. VI – ახ.წ. I საუკუნეები); ორულუს ნამოსახლარი (ძვ.წ. XV-ახ.წ. I საუკუნეები); დღვაბას სამაროვანი (ძვ. წ. XV-VII საუკუნეები);

სენაკის რაიონში, რომელიც ასევე ზღვისპირა რეგიონებთან უნდა განიხილებოდეს, მდებარეობს რამოდენიმე მნიშვნელოვანი ძეგლი, რომელთაგან აღსანიშნავია შხეფის ციხე და ნოქალაქევი (ციხე-გოჯი).

ციხე-გოჯი

კოლხეთის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ხუროთმოძღვრული და არქეოლოგიური ძეგლი არის სენაკის რაიონში, სოფ. ნოქალაქევი მდებარე ნამოსახლარი, რომელიც ძვ.წ. IV საუკუნიდან შუასაუკუნეების ჩათვლით არსებობდა.

ისტორია

ესაა ქართულ ისტორიულ ქრონიკებში ციხე-გოჯის სახელით ცნობილი ქალაქი, რომელსაც ძველი რომაელები და ბიზანტიელები არქეოპოლისს უწოდებდნენ.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, რომელიც აქ თითქმის საუკუნის წინ დაიწყო, გამოვლენილია : საკულტო, საცხოვრებელი, სანიტარულ-ტექნიკური და თავდაცვითი ნაგებობების მთელი კომპლექსები.

განსაკუთრებით თვალშისაცემია სასიმაგრო სისტემის უნიკალური ხასიათი. გარდა იმისა, რომ ესაა ქვის კარგად გათლი ბლოკებით მყარად ნაგები კედლები, რომლებიც მთის ფერდობის კონფიგურაციას მიუყვება და მწვერვალამდე ადის, დაბლობში, კარიბჭესთან, ისინი განლაგებულია სამ რიგად. სისტემა გამართულია იმდროინდელი სამხედრო და სტრატეგიული მოთხოვნილებების სრული გათვალისწინებით. ეს ფაქტი ადვილი ასახსნელია თუ გავითვალისწინებთ ზემოთ უკვე ნახსენებ ბიზანტიურ-სპარსულ ომებს, რომელშიც არქეოპოლისიც აქტი-

ურად აღმოჩნდა ჩათრეული. ამავე კონტექსტში ყურადღებას იქცევს მდ. ტეხურასთან ჩასასვლელი გვირაბი, რომელიც საიმედოდ უზრუნველყოფდა ციხის შიდა ტერიტორიის ნყლით მობარაგების საკითხს.

საყურადღებოა, აგრეთვე, მართალია, მცირე ზომის, მაგრამ საინტერესო სანიტარულ-ტექნიკური ნაგებობა - რომაული ტიპის აბანო.

დასახლების ცენტრში ახლაც დგას ეკლესია.

თანამედროვე მდგომარეობა

მრავალწლიანი შესვენების შემდეგ, ციხე-გოჯის ექსპედიციამ დაამყარა კონტაქტები ბრიტანელ კოლეგებთან და ამჯერად გარკვეული სამუშაოები ზაფხულის თვეებში მიმდინარეობს, თუმცა რეალური ტურისტული პოტენციალის გამოყენებისაგან ჯერ კიდევ შორსაა.

პერსპექტივა

ციხე-გოჯის მდებარეობა ორ საქალაქო ცენტრთან ახლოს (ფოთი, ქუთაისი) განაპირობებს იმას, რომ იგი შეიძლება ჩართულ იქნას საერთო ტურისტულ მარშრუტში. თუმცა, აქ სოფელში, სადაც არქეოლოგიური ძეგლი მდებარეობს, არის იმისი პირობები, რომ ტურისტების მცირერიცხოვანი ჯგუფები რამოდენიმე დღით შეჩერდნენ ადგილზე. შესაძლოა, ეს შემთხვევა გაცილებით მოსახერხებელი აღმოჩნდეს, რადგან შესანიშნავი ბუნებრივი პირობები, ეკოლოგიურად სუფთა გარემო და უალრესად საინტერესო არქეოლოგიური ძეგლი ერთობლივად ჰქმნის სიმყუდროვისა და შემეცნებითი სიმდიდრის განცდას. იგივე პირობები განსაზღვრავს სოფ. ნოქალაქევში მოხალისეთა ჯგუფების მიღების შესაძლებლობასაც. თუმცა ეს სეზონური ხასიათის მოვლენაა და რაიმე მნიშვნელოვან პოზიტიურ გავლენას სოფლის ყოფაზე ვერ მოახდენს. ყოველ შემთხვევაში, ის მაინც მოხერხდება, რომ მოხდეს არქეოლოგიური გათხრებისა და ძეგლის შენახვისათვის აუცილებელი სახსრების აკუმულირება.

აბაშის რაიონში შემონახული არქეოლოგიური ძეგლებიდან ყველაზე საინტერესოა ნამარნუ, რომელიც მდ. რიონის პი-

რას მდებარეობს. ესაა ტიპიური კოლხური სამოსახლო, რომელიც რამოდენიმე საცხოვრებელი ბორცვისაგან შედგება. ამავე რაიონშია აგრეთვე ტყვირის გუმბათოვანი ეკლესია და სეფიეთის ეკლესია.

მარტივლის რაიონის მშენება მარტივლის ცნობილი მონასტერია. იგი შეიძლება შეტანილი იქნას იმ სამენეჯმენტო გეგმაში, რომლის მიზანი სენაკის რაიონის კულტურული მემკვიდრეობის მართვა იქნება.

ხონის რაიონში რამოდენიმე საინტერესო ძეგლია, მათ შორის ხონის ნმ. გიორგის ეკლესია.

სამტრედიისაკენ მომავალი გზა დაფნარში ორად იყოფა: ერთი სამტრედიისაკენ მიდის (სადაც ხუნჯულაურის ხის ეკლესია მდებარეობს), ხოლო მეორე კი – ვანისაკენ.

ვანი

ისტორია

ვანი აცდენილია ძირითად მაგისტრალურ გზას და გეოგრაფიულად ჩიხშია მოქცეული. იგი განლაგებულია მესხეთის ქედის ჩრდილო კალთების დავაკებაზე ნამომართულ პატარა ბორცვზე. ეს ადგილი ას ნელზე მეტია, რაც ფართო საზოგადოების ყურადღების ცენტრშია. განსაკუთრებული ინტერესი კი მან ამ ბოლო 20-30 წლის მანძილზე გამოიწვია. დიდი ქართველი მეცნიერის, აკად. ოთ.ლორთქიფანიძის უდიდესი ძალისხმევის შედეგად, ვანი და მისი შესაბამისი კოლხური კულტურა საქართველოდან დღეს მსოფლიოში ყველაზე მეტადაა ცნობილი.

შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს არც ერთ არქეოლოგიურ ძეგლზე არაა გამოლენილი ისეთი ეფექტური არქიტექტურული ნაშთები, როგორც ვანში. ესენია : სხვადასხვა გეგმარების მქონე ტაძრები (ოთხკუთხა, ნახევარწრიული, წრიული, საფეხურებიანი და ა. შ.), რომლებიც ნაქალაქარის სამ ტერასაზეა განლაგებული; საფორტიფიკაციო სისტემები, რომლებიც რამოდენიმე ზოლად შემოუყვება ტერასებს; საკურთხევლები, რომელთაც სხვადასხვა კონფიგურაცია აქვთ. ყველა ეს ნაგებობა, რომლებიც შესანიშნავად გათლილი ქვის კვადრებითაა ნაგები, განეკუთვნება ძვ.წ. III—I საუკუნეებს და ძლიერი

ელინისტური კულტურის გავლენითაა შექმნილი. ამას მონაშობს არა მხოლოდ კედლების მშენებლობის ტექნიკა, არამედ ის შესანიშნავი არქიტექტურული დეტალები, რომლებიც აქაა გამოვლენილი (სვეტისთავეები, აკროტერიუმები, სვეტისძირები ანუ ბაზები, სიმები, ფრიზები და სხვა). ამავე კონტექსტში შეიძლება გავიხსენოთ სხვადასხვა ტიპის საკურთხევლები, რომლებიც არა მხოლოდ ფორმათა მრავალფეროვნებით, არამედ უხვი ორნამენტული მოტივებითაც გამოირჩევიან.

ნაქალაქარის ზედა ტერასაზე ყველაზე ეფექტური სანახავია ე.წ. საფეხურებიანი საკურთხეველი, რომელსაც ბორცვის უმაღლესი წერტილი უკავია. მას აღმოსავლეთისაკენ მიმართული შვიდი საფეხური აქვს, რომელიც გაშლილ მოედანს უერთდება. ამ წერტილიდან შესანიშნავად ჩანს თითქმის მთელი კოლხეთის დაბლობი, რომელზეც მდინარე რიონი მოიკლავება, ხოლო კარგ ამინდში კავკასიონის ქედიც. ამავე ადგილიდან ბორცვის ორივე მხარეს ეშვება სასიმაგრო კედლების სისტემა. საკურთხეველის წინ მდებარეობის ხის მორებისაგან აშენებული დიდი ტაძარი, რომელიც გაცილებით ძველია, ვიდრე საფეხურებიანი ნაგებობა და ძვ. წ. V საუკუნეს განეკუთვნება. ამავე ტერასაზე, რომელსაც ლიტერატურაში ზედა ტერასას ან პირველ უბანს უწოდებენ, მდებარეობს სამარხების რიგი, რომლებიც განსაკუთრებული სიმდიდრით გამოირჩევა.

შემდეგი ტერასა, რომელიც ბორცვის შუა ნაწილში მდებარეობს, ტაძრების სიმრავლით გამოირჩევა. აქ აღსანიშნავია: მრგვალი ტაძარი, რომელსაც კესონებიანი გადახურვა ჰქონდა; საფეხურებიანი საკურთხეველი, რომლის გვერდით გამართულ მასიურ პოსტამენტზე ბრინჯაოს ქანდაკება იდგა. აღსანიშნავია, რომ ამ ადგილებში მოპოვებულია ბრინჯაოს ქანდაკებათა უამრავი ფრაგმენტი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ამ საკურთხეველს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა და როგორც ჩანს, აქვე საგანძურიც ჰქონიათ გამართული. ამას ადასტურებს ასევე აქ აღმოჩენილი თიმიატერიონი, სანაფების მრავალრიცხოვანი კოლექცია, ვერცხლის მცირე პლასტიკის ნიმუშები (ძვ. წ. II-I საუკუნეები).

ნაქალაქარის ქვედა ტერასაზე განსაკუთრებით საყურადღებო ორი ობიექტია.

პირველი მათგანი აღმოჩნდა ჯერკიდეც 1966 წელს. ესაა ძველი ქალაქის კარიბჭე, რომელსაც ორი კარი ჰქონია: ერთი ფეხით მოსიარულეთათვის, ხოლო მეორე კი – ტრანსპორტისათვის. უშუალოდ კართან საკურთხეველია გამართული, ხოლო კარიბჭიდანვე ქალაქში შესასვლელი მოკირწყლული ქუჩა იწყება. კარიბჭზე ბერძნული ასოებით შესრულებული ორი წარწერაა შემორჩენილი: საკუთარი სახელი “არსანს” და ვედრება “შემიწყალე, მეუფეო, ქალღმერთო”.

მეორე ძეგლი, რომელიც ამავე ტერასაზეა გათხრილი, წარმოადგენს ორიგინალური დაგეგმარების სამლოცველოს – ტაძარს, რომელიც რამოდენიმე სათავსოსაგან შედგება. ყურადღებას იქცევს საზედაშე ოთახი, რომელშიც ღვინისა და მარცვლეულის შესანახი 500 ლიტრის ტევადობის რამოდენიმე ქვევრი და გაცილებით მცირე ზომის მრავალი ჭურჭელი აღმოჩნდა. ქვევრებში ხორბლისა და ქერის მარაგი იყო შემორჩენილი. აქვე არის გათხრილი, აგრეთვე, კლდოვან ქანში ამოკვეთილი მონუმენტური ორმო, რომლის სიღრმე 21 მეტრია, დიამეტრი დაახ. 3 მეტრი. მას სწორი, ვერტიკალური კედლები აქვს და არა აქვს საფეხურები ზემოთ ამოსასვლელად. მისი ფუნქციის შესახებ არსებობს რამოდენიმე ვარაუდი (ერთნი ფიქრობენ, რომ ესაა ციურ სხეულებზე დასაკვირვებლად მოწყობილი ნაგებობა; მეორეთა აზრით, იგი ჰეკატეს მისტერიებთან დაკავშირებული რიტუალური დილეგის მძიმე ფუნქციას ასრულებდა.

მაგრამ ყველაზე ეფექტური აღმოჩენები, რითიც ვანმა გაითქვა სახელი, არის ის ოქროს ნაკეთობანი, რომლებიც მართლაც საოცარი სიუხვით ჩნდება გათხრების შედეგად. ისინი თავმოყრილია სხვადასხვა პერიოდის სამარხებში, რომლებიც ძვ. წ. V-III საუკუნეებს განეკუთვნება. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სწორედ ვანში აღმოჩენილი ოქროს ნივთების ანალიზის საფუძველზე მივიღენ მკვლევარები იმ დასკვნამდე, რომ კოლხეთში მართლაც არსებობდა ადგილობრივი საოქრომჭედლო სკოლა, რომელსაც საუკუნოვანი ტრადიციები ჰქონდა და რომელიც ნათელ დასტურს წარმოადგენს იმისა, რომ მითში არგონავტების შესახებ მოთხრობილი ამბები კოლხეთის მეფის აიეტის იშვიათი სიდიდრის შესახებ, სინამდვილეს შეეფერება.

ვანის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა ინახება აქვე, უშუალოდ გათხრების ტერიტორიასთან მოწყობილ მაღალი კლასის არქეოლოგიურ მუზეუმში. ესაა საქართველოსათვის სრულიად უნიკალური გამოფენა, რომელიც ტოლს არ უდებს არც ერთ ევროპულ მუზეუმს.

თანამედროვე მდგომარეობა

ვანის ნაქალაქარი ჩართულია საექსკურსიო მარშრუტებში, მაგრამ ძეგლის მენეჯმენტის საკითხი მოსაგვარებელია. თითქმის არაა რეალიზებული ის პოტენციალი, რომელიც ამ საქართველოსათვის უნიკალურ ძეგლს აქვს.

პერსპექტივა

ვანის ნაქალაქარი იმ კატეგორიის ძეგლებს განეკუთვნება, სადაც ნებისმიერი რანგის კულტურული მემკვიდრეობის პროექტი შეიძლება განხორციელდეს.

1. სრულიად აშკარაა, რომ ვანი სწორედ ის ადგილია, სადაც საქართველოში პირველი არქეოლოგიური პარკი შეიძლება გაკეთდეს (თუმცა, საქართველოში ასეთივე კარგი პერსპექტივა აქვს დმანისსაც). აქ, მინიმალური ხარჯებით შეიძლება მივიღოთ შესანიშნავი საზაფხულო (და არა მარტო საზაფხულო!) დასვენებისა და განათლების პოტენციის მქონე ორგანიზმი, რომელიც არა მარტო უზრუნველყოფს ესოდენ დიდი სამეცნიერო მნიშვნელობის მქონე სამუშაოების უწყვეტ წარმოებას, არამედ იქცევა ქართველი ახალგაზრდობის ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდისა და ინტელექტუალური წვრთნის სანიმუშო ცენტრად.
2. ვანს აქვს უდიდესი პოტენციალი უცხოელი მოხალისეების მოზიდვისა, რაც სავსე სამუშაოების ფინანსური უზრუნველყოფის გარანტიაა.
3. ამასთან, ვანის არასახარბიელო მდებარეობის მიუხედავად, შესაძლებელია მოკლევადიანი ტურების მოწყობა პრაქტიკულად კოლხეთის ყველა საინტერესო ძეგლზე. შავი ზღვის სანაპირო ზოლის კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის სტრატეგიაში ვანზე უფრო შორს არსებული

სიძველეთა ნაშთების გაერთიანება არაა მიზანშეწონილი. ეს სხვა, საზოგადოდ დასავლეთ საქართველოს ეროვნული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის თემაა და რამდენადმე განსხვავებული მიდგომა სჭირდება, თუმცა ორივე რეგიონი, ცხადია, ერთიანი განვითარების კონცეფციაში უნდა განვიხილოთ.

გამონაკლისი ამ შემთხვევაში შეიძლება იყოს მხოლოდ ქუთაისი და მისი მიდამოები, რომლებიც ნებისმიერ შემთხვევაში ხვდება ინტერესების სფეროში.

მხედველობაშია მისაღები ბაგრატიის ტაძრის ეროვნული და მხატვრულ –ესთეტიური მნიშვნელობა, ისევე როგორც გელათის განსაკუთრებული ისტორია.

ამ არეალში ერთიანდება მონამეთას უდიდესი რელიგიური და ეროვნული მნიშვნელობის მონასტერიც.

ქუთაისშივეა მართალია პატარა, მაგრამ საინტერესო მუზეუმი.

ამავე კონტექსტში შეიძლებოდა განხილულიყო გეგუთის სასახლეც, თუმცა მისი მდებარეობა მას ერთგვარად მოუხერხებელსა ხდის ვანიდან ან, მით უმეტეს, ზღვისპირა ზოლიდან ერთდღიანი მოგზაურობის ფარგლებში მოსაქცევად. სხვა შემთხვევაში, განხილული უნდა იქნას იმ ინფრასტრუქტურების რეაბილიტაციის საკითხი, რომლებიც დასავლეთ საქართველოს შიდა რაიონებს ემსახურებოდა.

2005 წელი

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა კავკასიის სტარატეგიული უსაფრთხოების განვითარების სისტემაში

საქართველოს დღევანდელი პოლიტიკა კულტურული მემკვიდრეობის მართვის დარგში აქცენტირებულია ერთის მხრივ მისი დაცვის მექანიზმის სრულყოფაზე, ხოლო მეორეს მხრივ – მის მაქსიმალურ პრეზენტაციაზე ქვეყნის ფარგლებს გარეთ. კონცეფციის დედააზრი მდგომარეობს იმაში, რომ ეროვნული მემკვირეობა გამოყენებულ იქნას საზოგადოების ერთიანი განვითარების სქემაში.

არქეოლოგიური მემკვიდრეობა – როგორც ეროვნული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი უმთავრესი ნაწილი – წარმოადგენს მრავალკომპონენტთან საგანძურს, რომლის გამოყენება წარმატებით შეიძლება მრავალი პროფილის საერთაშორისო ურთიერთობებში.

პროექტი, რომელიც ამჟერად გვინდა წარმოვადგინოთ, გულისხმობს არქეოლოგიური მემკვიდრეობის ჩართვას კავკასიისა და ევროპის ერთიანი განვითარებისა და უსაფრთხოების კონცეფციაში და გულისხმობს სხვადასხვა კულტურული ტრადიციების მატარებელი ახლგაზრდების (სტუდენტებისა და მოსწავლეების) გაერთიანებას ერთი საზოგადოებრივ - სამეცნიერო იდეის გარშემო. აღნიშნული მოსაზრება ეფუძნება რამოდენიმე პრინციპულ საბაზისო ფასეულობას:

1. კულტურულ განსხვავებებს და მრავალფეროვნებას გააჩნია დიდი პოტენციალი, რომლის სრულფასოვანი გამოყენება საზოგადოების განვითარების ბიძგის მიმცემია.
2. კულტურათაშორისი დიალოგის პროცესი პიროვნული ურთიერთგამდიდრებისა და ზრდისათვის აუცილებელ პირობებს უზრუნველყოფს.
3. ასეთი მიდგომის ჩარჩოებში შესაძლებელია უზრუნველყოფილ იქნას სხვადასხვა ქვეყნის ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენელთა სრულფასოვანი მონაწილეობა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ანუ ამ შემთხვევაში, კულტურული მემკვიდრეობის კვლევისა და მართვის საქმეში.

ამ პრინციპების რეალიზაცია ასევე ემყარება ისეთ ალია-
რებულ ნორმებს, როგორიცაა:

1. განსხვავებულთა ურთიერთმიმდებლობა და ურთიერ-
თპატივისცემა.
2. ურთიერთმოსმენა და დიალოგი.
3. ღიაობა.
4. განვითარება.

ამ საბაზისო მონაცემების ფონზე უნდა მოხდეს სხვადას-
ხვა ეროვნების ახალგაზრდობის გაერთიანება პროგრამაში,
რომელიც საერთო ინტერესის საგანს შეადგენს.

გამომდინარე იქიდან, რომ კულტურული მემკვიდრეობა
ეროვნული თვითშეგნების ერთ-ერთი ყველაზე სენსიტიური ნა-
წილია, კულტურული მემკვიდრეობის მართვის სფეროში იგი
შემდეგნაირად წარმოგვიდგენია: საქართველოში, რომელიც
სხვა ქვეყნებთან ერთად გამოირჩევა კულტურული მემკვიდრე-
ობის სიუხვითა და არქეოლოგიური ძეგლების ფართო ქრონო-
ლოგიური დიაპაზონით, იქმნება კავკასიის საერთაშორისო სა-
ზაფხულო სკოლა სიძველეთა კვლევით დაინტერესებული
ახალგაზრდობისათვის.

განსხვავებით ჩვეულებრივი საზაფხულო სკოლებისაგან,
სხვადასხვა ქვეყნის ახალგაზრდა წარმომადგენლებს საშუალება
მიეცემათ ერთობლივად დაიწყონ და წლების მანძილზე გააგრძე-
ლონ მრავამკომპონენტიანი არქეოლოგიური კულტურის კვლევა,
შეიძინონ კონკრეტული ცოდნა საქართველოსა და საზოგადოდ,
ძველი სამყაროს სხვადასხვა კულტურის შესახებ. ამავე დროს, -
რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია - ყველა მათგანს ეძლევა საშუა-
ლება მოახდინოს თავისი ეროვნული მემკვიდრეობის მნიშვნელო-
ვანი ძეგლების პრეზერვაცია. ამ გზით ახალგაზრდებს შორის გან-
ვითარდება დიალოგი ისეთი პრინციპული საკითხის გარშემო, რო-
გორიც საკუთარი ქვეყნის წარსული, საკუთარი ეროვნულობა და
საკუთარი ეროვნული ფასეულობებია.

ასეთი მიდგომა უაღრესად ფაქიზ და სკრუპულოზურ და-
მოკიდებულებას მოითხოვს, განსაკუთრებით ისეთ მრავალე-
როვან რეგიონში, როგორიც კავკასიაა.

ამიტომ, ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ მნიშვნელო-
ბას იძენს პროექტში იმ ქვეყნების ახალგაზრდობის მონაწილე-

ობა, რომლებიც ტერიტორიულად არ განეკუთვნებიან კავკასიას და გავლილი აქვთ უახლესი ისტორიის იგივე პროცესები, როგორსაც ამჟამად გადის კავკასია. ამ მხრივ პოლონეთი (ან აღმოსავლეთ ევროპის სხვა სახელმწიფო) , რომელთანაც საქართველოს მრავალწლიანი ურთიერთობა აკავშირებს და რომელმაც ოპერატიულად გადალახა პოლიტიკურ-ეკონომიკური პრობლემები, ჩვენ საუკეთესო პარტნიორად გვესახება.

პროექტი უნდა განხორციელდეს ეტაპობრივად და საბოლოოდ უნდა მოიცვას საქართველოს რამოდენიმე რეგიონი. თუმცა, დასაწყისში მისი აპრობირება ამგვარ ორიგინალურ ფორმატში უნდა მოხდეს ერთ ძეგლზე.

ასეთად შერჩეული გვაქვს არქიტექტურული და არქეოლოგიური ძეგლებით ისე დაყურსული რეგიონი, როგორიც სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთი კუთხე – სამცხე გახლავთ.

სამცხის წარმართული ხანის დედაქალაქში, დღევანდელ სოფ. აწყურში მიკვლეულია თითქმის ყველა პერიოდის ძეგლი ბრინჯაოს ხანიდან (ძვ.წ. II ათასწლეულიდან) ვიდრე XIX საუკუნის ჩათვლით., რომელსაც ახალგაზრდები თვითონ გამოიკვლევენ. ამასთან, რაც უაღრესად მნიშვნელოვანია, აქ მოიპოვება სხვადასხვა წარმოშობის კულტურის ნაშთები, რაც ახალგაზრდებს გარე სამყაროსთან შეხების კიდეც ერთ, დამატებით სტიმულს აძლევს. ამასთან, აწყური გარშემორტყმულია ისეთი პირველხარისხოვანი ძეგლებით, როგორიცაა საფარის მონასტერი, ხერთვისისა და თმოგვის ციხეები, ვარძია, ტიმოთესუბანი და სხვა, სადაც განხორციელდება ყოველკვირეული გასვლები შესაბამისი ინფორმაციული უზრუნველყოფით.

ჩემის აზრით, სწორედ ამგვარ ობიექტურ გარემოში უნდა ამოქმედდეს კავკასიის საერთაშორისო ახალგაზრდული პროექტი, რომლის გენერალური პარტნიორები იქნებიან საქართველო და პოლონეთი.

2007 წელი, მაისი.

წინადადება მომზადებულია თბილისის სახელმწიფო და ვარშავის უნივერსიტეტების თანამშრომლობისათვის.

რეკომენდაციები არქეოლოგიური პროექტების მენეჯმენტისათვის

**ურთიერთობათა მიღებული ნორმები
მყარი რეპუტაცია**

ადამიანებთან დამოკიდებულება
პატივისცემა ადამიანის უფლებების მიმართ.
არ გამოიყენება იძულებითი და ბავშვის შრომა.

ურთიერთობები.
გვერდის ავლა ინტერსების კონფლიქტებისათვის.
ხელსაყრელი პარტნიორებს შერჩევა.

კანონები და პოლიტიკა.
კანონების პატივსცემა.
არავითარი პოლიტიკური ხარკი.
არავითარი ვაჭრობა ინფორმაციით.

ფული
არავითარი მექრთამეობა.
არავითარი ფარული ფონდები და ფინანსური აქტივები.
არავითარი შელავათიანი გადახდები.

პროექტები
მსოფლიო ბანკის ძირითადი მოთხოვნები:
იდენტიფიკაცია.
მომზადება (სამინისტროს დონეზე)
შეფასება (აკეთებს მსოფლიო ბანკი)
ხელმძღვანელობა
პრეზენტაცია
შეთანხმება
დანერგვა/განხორციელება
ფასეულობის დადგენა/შეფასება

საერთაშორისო ლეიბორისტული ორგანიზაციის ძირითადი მოთხოვნები:

დაგეგმვა

კომპოზიცია/სქემა

მონიტორინგი და დანერგვა.

შეფასება

ევროგაერთიანების ძირითადი მოთხოვნები:

დაპროგრამება

იდენტიფიკაცია

ფორმულირება

დაფინანსება

განხორციელება

შეფასება

პროგრამირების ზოგადი ციკლი:

დაგეგმვა – დიზაინი – მონიტორინგი და დანერგვა – შეფასება.

პროექტის დოკუმენტის თავები:

- საფუძველი და დასაბუთება.
- შეხების ჯგუფები.
- ინსტიტუციონალური ქსელი.
- მიზნები.
- ინდიკატორები (წარმატების რეალობის შეფასებისათვის).
- შედეგები და მოქმედებების ცხრილი.
- პროექტში ასამოქმედებელი საშუალებები (მატერიალური რესურსები, ადამიანური რესურსები)
- წინასწარული გარანტიები.
- მონიტორინგი, შეფასება და ანგარიშგება.
- ბიუჯეტი.

რეკომენდაციები პროექტების დიზაინისათვის დაგეგმილი (შეხების) ჯგუფები

ორივემ - IB და DR უნდა
მთილონ შემოსაულები
პროექტისაგან, თუმცა
ისინი შესაძლოა, არ
იყვნენ ეროიდაივივე.

IB არის
აღამიანთა
ჯგუფი (ები),
რომელთა
შემოსაულები
გათუაღისწინებ
ულია
პროექტში

რა
სურთ
მათ?

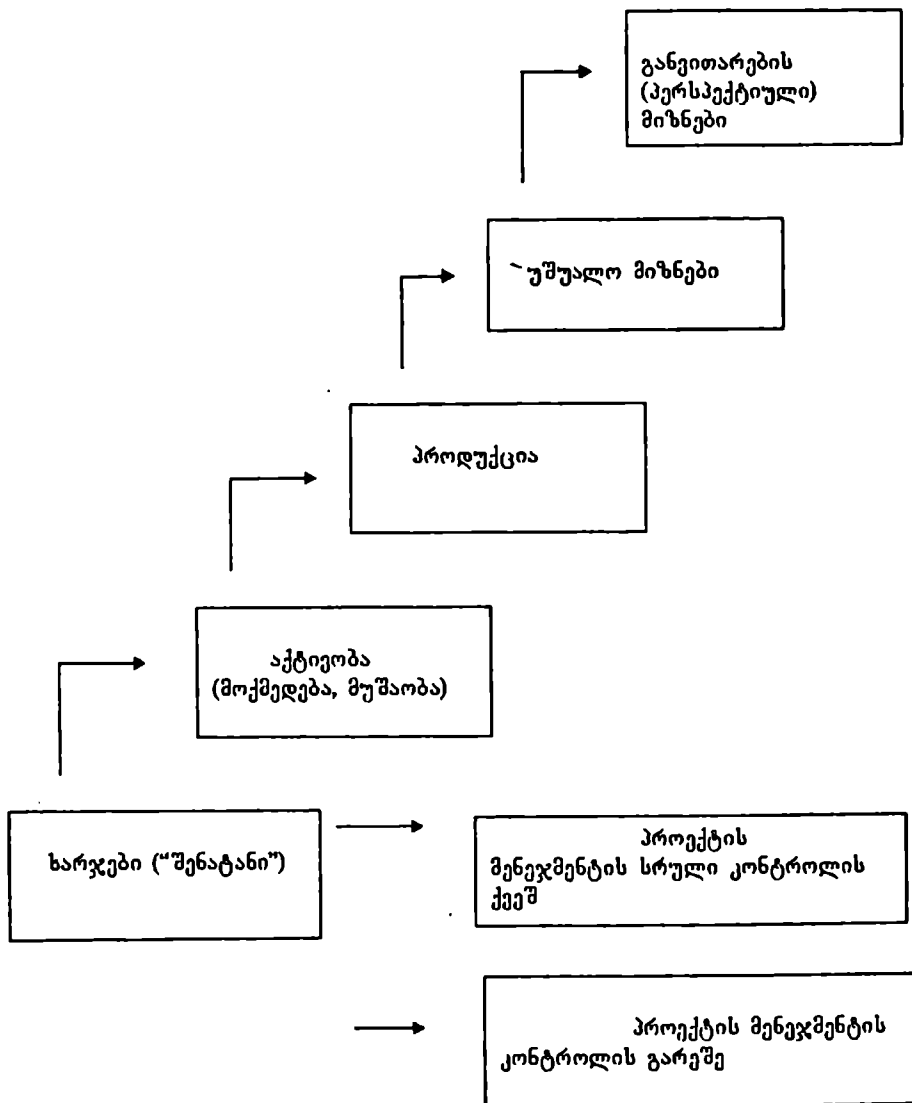
DR არიან
“შუაშაულები”
IB - სათეის
შემოსაულები
მისაღებად

შეთანხმდი IB -ს
და DR - ს
დაგეგმეის და
დიზაინის ეტაპზე.
უზრუნეულეყაი
მათი მონაწილეობა
პროექტის
განხორციელების
დაწყებაშდე.

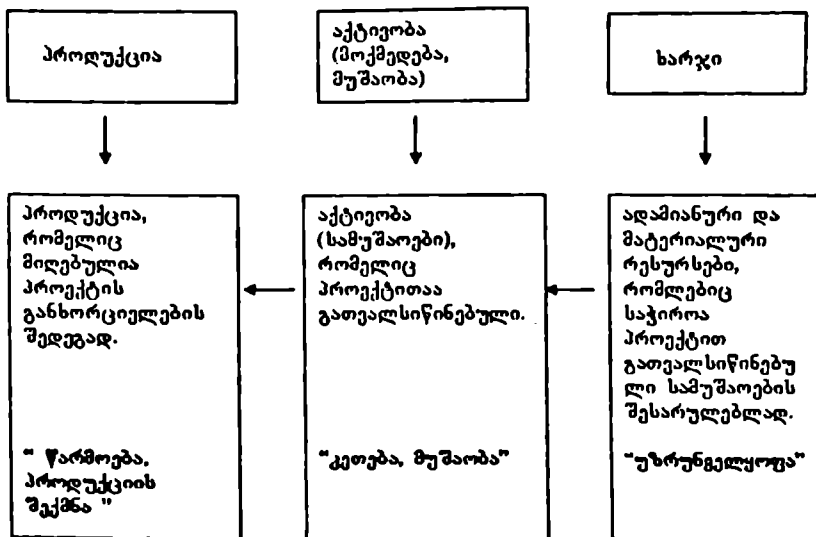
ყაი პედატური
დაახასიათე IB
ასაკის, სქესის,
გეოგრაფიული
მდებარეობის,
ეთნიკური
კუთენილების,
საქმიანობის,
განათლების და
შემოსაულების
დონის მიხედვით.
მოახდინე DR -ის
იდენტიფიცირება.

IB -(Intented Beneficiaries) გათუაღისწინებულ
სარგებელის “მიმღებები”.
DR -(Direct Recipients) პირდაპირი (უშუალო)
მიმღებები

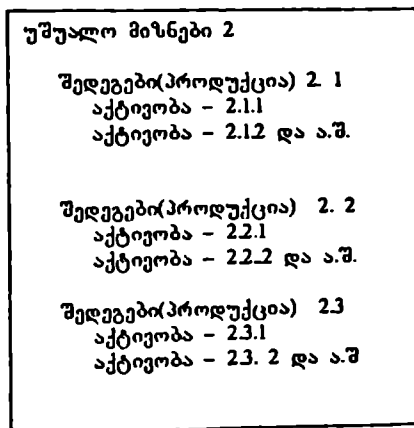
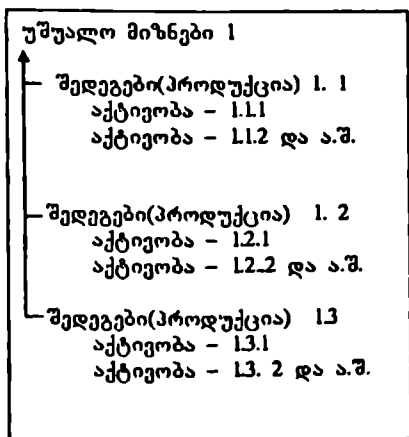
ურთიერთობები დიზაინის ძირითად ელემენტებს შორის - I

ურთიერთობები დიზაინის ძირითად ელემენტებს შორის –II

ძირითადი კომპონენტების პრეზენტაცია

პროექტის წარმატების ინდიკატორი

მეტი სიცხადე შეიტანე უშუალო
მიზნების ფორმულირებაში

უზრუნველყავი შემოწმებადი
დასაბუთება იმ პროგრესის(-საქმის)
შესაფასებლად, რაც გაკეთებულია
უშუალო მიზნების მისაღწევად.

ჩამოაყალიბე დათვლად ან გაზომვად
ტერმინებში

თუ საჭიროა, ახსენი რა
შეუძლება გააკეთოს
საპროექტო "წარმონაქმნმა"

თუ საჭიროა, ახსენი რა
შემთხვევაში იქნება შეხების
ჯგუფი წარმატებული
("შეძლებული")

ინდიკატორები და მიზნები

(ნიმუში)

ინდიკატორები

მიზანი

სვანეთის და ხევსურეთის თემის ყველა წევრი მონაწილეობს მემკვიდრეობის გავითარებისა და დაცვის გეგმის შედგენაში და პროექტის განხორციელებაში.

პროექტის დასრულების შემდეგ სვანეთის და ხევსურეთის მოსახლეობას სრულად შეეძლება განახორციელოს თავისი უფლება, რომ განაეითარონ და დაიცვან წარსულის მემკვიდრეობა და გამოიყენონ კულტურის აღორძინება, სოციალ – ეკონომიკური პროგრესი და მშვიდობიან და ჯანმრთელ გარემოში განაეითარონ მათთვის ჩვეული ტრადიციული მმართველობა.

ყველა ოჯახი შეიტანს შეძლების მიხედვით თავის წვლილს საკუთარი მხარის კულტურული მემკვიდრეობის განვითარების დასაწყებად.

ხდება ტრადიციული ადგილ-წესების, ჩვეულებების მხარდაჭერა, როგორც კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილისა.

მონიტორინგის სისტემის განვითარება (ვარიანტი)

ანალიზი

დარწმუნდი, რომ ის/ისინი არის
ნათლად ჩამოყალიბებული,
რეალისტური, სპეციფიური
და მიღწევადი.

მიმოხილვა

ზუსტად ჩამოთვალე, რა
უნდა იცოდეს
პროექტის მენეჯერმა
განხორციელების
ყველა საფეხურზე.

პროექტის მონიტორინგის სისტემის განვითარება

მოამზადე
მონიტორინგის გრაფიკი.

ანგარიშგება

ინდიკატორების
მიმოხილვა

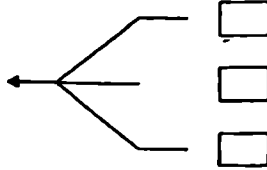
ჩამოაყალიბე ინდიკატორების
(მონაცემების) განხორციელების
სისტემა (სქემა).

დაუკაეშირდი:

- სწორი ინფორმაციით.
- საჭირო პიროვნებას.
- საჭირო დროს.

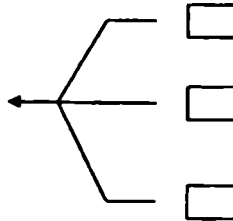
სამუშაო გეგმა

მიზანი

- თვალყური დევნება პროექტის განხორციელებაზე.
- ხელშეწყობა ანგარიშგებაზე.
- საფუძველების უზრუნველყოფა პროგრესის მიმოხილვისა და თვით - შეუასებისათვის

შინაარსი

- პრიორიტეტული სფეროები და მიზნები
- პროდუქციის (ის, რაც მიიღება) აქტიუობა მიზნის მისაღწევად
- მონაცემები და სახელები იმათი, ეინც პასუხისმგებელია მოწოდებაზე(უზრუნველყოფაზე).

ფორმა

- საბოლოო (დასკენითი) ინფორმაციის გრაფიკული ცხრილი.

ნანილი II

არქეოლოგიური სამეცნიერო
პროექტები

ფარავნის ტბის ინტერდიცინოპლინარული კვლევა

არსებული სიტუაცია

სიძველეთა ნაშთები

ფარავნის ტბის მიდამოებში დიდი რაოდენობითაა თავმოყრილი არქეოლოგიური და არქიტექტურული ძეგლები. აქ გვხვდება როგორც ენეოლითის, ისე ბრინჯაოს ხანისა და შუასაუკუნეების ნაშთები. აღსანიშნავია, რომ ეს ძეგლები განლაგებულია ტბის გარშემო, მთელს პერიმეტრზე და მიმდებარე ბორცვებზე. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს უშუალოდ ტბის ნაპირებზე შემორჩენილი ეკლესია-მონასტრებისა და ციხე - სიმაგრის ნაშთები მაგალითად, სოფელ ფარავანში, რომელიც ყველაზე მნიშვნელოვანი და დიდი დასახლება იყო და მისი სახელიც სწორედ ამიტომ ეწოდა ტბას. იგი ნმ. ნინოს საქართველოში შემოსვლასთან დაკავშირებით იხსენიება პირველად. ფარავანში ორი ეკლესიაა - X და XIII-XIV საუკუნეების. როგორც ჩანს, XIII-XIV საუკუნეებსვე უნდა განეკუთვნებოდეს აქვე არსებული ქარვასლაც.

ბუნებრივი სირთულეები და ახლებური სამეცნიერო მოდგომა

ტბის წყლის გამჭვირვალება ნულის ტოლია, რაც შეუძლებელს ხდის გათხრების პროცესის სტანდარტული წესების მიხედვით ფიქსაციას და დოკუმენტირებას. ამიტომ, იქ არსებული არქეოლოგიური ძეგლების შესასწავლად შემუშავდა განსაკუთრებული მეთოდი, რომლის პირველ ეტაპზე ხდება ყორღანის კონსტრუქციის ყველა დეტალის ზუსტი ფიქსაცია და შემდგომ მოხდება პროცესების რეტროსპექტული მოდელირება სამგანზომილებიან სისტემაში.. ეს საშუალებას იძლევა მოხდეს როგორც გათხრის პროცესის, ისე ყორღანის მშენებლობის რეკონსტრუქცია და ვიზუალიზაცია. საბოლოო ჯამში კი მოხდება გეოლოგიური მოვლენების სამგანზომილებიანი რეკონსტრუქცია.

საველე გამოკვლევების ტექნოლოგია

“ყორლანის” გათხრები დაინიშნა კონსტრუქციის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სექტორში, რომელიც დაკავადრატდა მცვინთავე-ბის მიერ და კონსტრუქციის შემადგენელი ინერტული მასალა ამოიკრიფა კვადრატების მიხედვით. ნყლის ზედაპირზე გამართულ პლატფორმაზე ხდებოდა ტბიდან ამოღებული ყველა ქვის აზომვა მოპოვების ადგილის მითითებით. ამ სამუშაოთა დროს არტეფაქტები არ აღმოჩენილა.

აღმოჩენები

ფარავნის ტბაში მიკვლეულია ორი არქეოლოგიური ძეგლი: ძვ.წ. II ათასწლეულის ყორლანული სამარხი (სავარაუდოდ) და შუასაუკუნეების (XIII — XVI საუკუნეები) კულტურული ფენა. არაა გამორიცხული, რომ აქვე არსებობს ძვ.წ. IV-III საუკუნის ნაშთებიც. კერძოდ:

ტბის ფსკერზე, უშუალოდ ქვის კონსტრუქციის აღმოსავლეთით, მიკვლეულია კერამიკული ფრაგმენტების კონცენტრაცია. ესაა ძირითადად უხეშად დამუშავებული სამეურნეო და სამზარეულო კერამიკა, რომელთაც ზედაპირი შავი, ხოლო შიდა მხარე მოყავისფრო — რუხი ფერისა აქვს. აქ მოპოვებული მასალიდან ყურადღებას იქცევს: მთლიანად შემონახული ორყურა ქოთანნი (XV—XVII საუკუნეები); ნახევარმთვარის ფორმის შავეციანი თიხის იშვიათი საკიდი, რომელსაც კუთხეებში ორი ნახვრეტი აქვს და საფიქრებელია, რომ იგივე ხანას (შუასაუკუნეებს) განეკუთვნება; ნაცრისფერეციანი დოქის ყელის ფრაგმენტი, რომელზეც წითელი საღებავის კვალია შემორჩენილი. იგი ახლო მსაგვსებას ამჟღავნებს ძვ.წ. IV-III საუკუნეების იბერიულ (ქართლურ) კერამიკასთან, რის გამოც, შესაძლოა, ეს ფრაგმენტი ყველაზე ადრეული იყოს ჯერ-ჯერობით მოპოვებულ მასალაში. მისი კიდე გახვრეტილია, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ დოქის დამტვრევის შემდგომ ეს ფრაგმენტი სანაფის ფუნქციით გამოუყენებით.

ამავე კონტექსტში გამოვლენილია აგრეთვე ცხოველთა ნაშთები (მგლის მენჯის ძვალი, ირმის ფალანგები, ძროხის ჩლიქი, ცხენის ქუსლის ძვალი).

სამეცნიერო პრობლემატიკა

ეს არქეოლოგიური კონტექსტი უნიკალურია არა მხოლოდ თავისი მდებარებით, არამედ იმ სამეცნიერო პრობლემატიკით, რომლის გადაწყვეტა მხოლოდ ტბის ფსკერის არქეოლოგიური გამოკვლევითაა შესაძლებელი. ესენია:

- ყორღანის ტბაში მდებარეობის მიზეზი.
- ფეოდალური ხანის არქეოლოგიური მასალის ტბაში არსებობის მიზეზი.
- გეომორფოლოგიური პროცესები, რომლებმაც ეს მოვლენები გამოწვია.
- თანამდევი ეკოლოგიური ცვლილებანი (ფლორა, ფაუნა, კლიმატი).
- ყველა ამ მოვლენის ქრონოლოგიის დადგენა.

დაგეგმილი სამუშაო

2007 წელს გაგრძელდება წინა წლებში დაწყებული გათხრები. ამჯერად, სამუშაოები წარიმართება შემდეგი სტრატეგიის მიხედვით:

1. მყვინთაეებისა და სტუდენტების ძირითადი ნაწილი კონცენტრირებული იქნება კონსტრუქციის ცენტრალური ნაწილის ასაღებად და დასაფიქსირებლად.
2. მყვინთაეების ნაწილი იმუშავეს კონსტრუქციის მთელს პერიმეტრზე. მათი მიზანი იქნება ყორღანის გარშემო სხვადასხვა დროს თავმოყრილი არქეოლოგიური ნაშთების მოძიება.
3. სტუდენტების ნაწილი არქეოლოგიურად შეამონმებს იმ მარშრუტების ბოლო პუნქტებს, რომლებიც კვეთდა კონსტრუქციის არეალს და აკავშირებდა ტბის მოპირდაპირე ნაპირებს.

მოსალოდნელი შედეგები

მოსალოდნელია "ყორღანის" ცენტრალურ ნაწილამდე მიღწევა და შესაძლო დასაკრძალავი კამერის ანუ იმ ადგილის მიკვლევა, სადაც ნივთები და ადამიანის ნაშთები უნდა იყოს კონცენტრირებული. შედეგები მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული ტექნიკურ უზრუნველყოფაზე (მყარი ტივტივა, სანვა-

ვი, ნავეები და ტრანსპორტი, სამუშაოდ მოხერხებული ბანაკის მოწყობა ტბის ნაპირზე და ბაზაზე).

ექსპედიციის შემადგენლობა
სულ 26 წევრი.

თანამონაწილე ორგანიზაცია
საქართველოს წყალქვეშა ცურვის ასოციაცია.

პროექტის განხორციელების ვადა:
2007 წლის 8 ივლისი – 2007 წლის 28 ივლისი.

შედეგების პრეზენტაცია:
2007 წლის დეკემბერი.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიური კოლექციის კატალოგი

I. არსებული სიტუაცია

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიური კოლექცია დაცულია ჰუმანიტარული ფაკულტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტის არქეოლოგიის ლაბორატორიასა და უნივერსიტეტის მუზეუმის ფონდებში. ეს ნივთები დამზადებულია ქვის, ძვლის, მინისა და თიხისაგან. კოლექციაში წარმოდგენილი ნივთები აღმოჩენილია საქართველოს ყველა კუთხეში (კახეთი, ქართლი, იმერეთი, რაჭა, სამეგრელო, გურია, აფხაზეთი და ა.შ.). მათი ნაწილი მოპოვებულია სამეცნიერო არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, ხოლო ნაწილი კი – ისინი, რომლებიც შემთხვევითი აღმოჩენების წყალობით გახდა ცნობილი – წარმოადგენს შემონირულობებს. ქრონოლოგიური დიაპაზონი კოლექციისა, რომელიც წარმოდგენილია სხვადასხვა დანიშნულების ინვენტარით (სამეურნეო, სამზარეულო, საკულტო, ისევე როგორც ნაირგვარი სამკაული და იარაღი) ძალზე დიდია – პალეოლითიდან ვიდრე შუასაუკუნეების ჩათვლით.

II. პრობლემის არსი

პრობლემის მთავარი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში - ანუ სახელმწიფო დაწესებულებაში - არსებობს კულტურული მემკვიდრეობის მრავალრიცხოვანი, რიგ შემთხვევებში უნიკალური ნივთების შემცველი კოლექცია, რომელიც აღრიცხული და რეგისტრირებულია, მაგრამ არა თანამედროვე სტანდარტებისა და ტექნოლოგიების დონეზე.

ამავე დროს, მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიური კოლექციის სამეცნიერო მნიშვნელობის გადაჭარბებით შეფასება ძნელია მისი მრავალფეროვნებისა და ფართო ქრონოლოგიური დიაპაზონის გამო, დღემდე არ არსებობს ამ კოლექციის სრული გამოქვეყნებული კატალოგი. ალბათ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საუნივერსიტეტო სასწავლო კურსის შესაბამისად, ჰუმანიტარული

ფაკულტეტის პირველკურსელთადიდი ნაწილი ერთ-ერთ საგნად ირჩევს არქეოლოგიის შესავალ კურსს, ხოლო უკანასკნელ წლებში სტუდენტთა ნაწილისათვის არქეოლოგიის სპეციალობა კვლავ პრიორიტეტულ მიმართულებად გვევლინება. კოლექციის კატალოგის უქონლობა ძალზე ართულებს საქართველოს არქეოლოგიის როგორც ცალკე დისციპლინის სათანადო დონეზე შესწავლას.

III. პროლემის გადაჭრის გზა

საჭიროა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტის პროფესორ-მასწავლებლებს, დოქტორანტებსა და მაგისტრანტებს 2008 წლის გრანტით ანაზღაურებად სამუშაო გეგმაში განესაზღვროთ კულტურული მემკვიდრეობის ზემოაღნიშნული კოლექციის აღრიცხვა და რეგისტრაცია სახელმწიფოს მიერ მოძრავი ძეგლებისათვის დადგენილი დოკუმენტაციის შესაბამისად.

IV. სამუშაოთა შესრულების გეგმა

სამუშაოები გადანაწილდება ქრონოლოგიური პრინციპის შესაბამისად და შესაბამისადვე იქნება გადანაწილებული პასუხისმგებლობები მათ ხარისხიან და დროულად შესრულებაზე. სამუშაოების შეასრულების გეგმა:

1. ქვის ხანის მოძრავი ძეგლების აღრიცხვა.
2. ბრინჯაოს ხანის მოძრავი ძეგლები.
3. ელინისტური ხანის მოძრავი ძეგლები.
4. რომაული ხანისა და შუასაუკუნეების მოძრავი ძეგლები.

ყოველ მიმართულებაში მონაწილეობას მიიღებს ოთხი მაგისტრანტი და რვა სტუდენტი.

V. სამუშაოთა შესრულების გრაფიკი

1. **სამი თვე :** არქეოლოგიური მასალის პირველადი აღწერა; არქეოლოგიური მასალის ფოტოგრაფირება.
არქეოლოგიური მასალის სამეცნიერო-საველე დოკუმენტაციის ანალიზი.

ორი თვე: არქეოლოგიური მასალის სამეცნიერო ანალიზი და პუბლიკაციისათვის მომზადება.

3. ერთი თვე: არქეოლოგიური მასალის რეგისტრაცია სახელმწიფოს მიერ მოძრავი ძეგლებისათვის დადგენილი დოკუმენტაციის შესაბამისად

2. პრევენტაცია სააღრიცხვო დოკუმენტაციისა და კატალოგისა „საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კოლექცია“.

VI. მონიტორინგი სამუშაოთა შესრულებაზე.

მონიტორინგს სამუშაოთა შესრულებაზე განახორციელებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტი.

VII. პროექტის განხორციელების შედეგი.

1. საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროს მიერ მოძრავი ძეგლებისათვის დადგენილი დოკუმენტაციის შესაბამისად თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად აღრიცხული და რეგისტრირებული იქნება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაცული კულტურის მოძრავი ძეგლები.

2. სააღრიცხვო დოკუმენტაციის საფუძველზე ქართულ და ინგლისურ ენაზე მომზადდება და გამოიცემა ფერადი ილუსტრირებული კატალოგი, რომელსაც ექნება როგორც სრულიად განსაზღვრული სამეცნიერო, ასევე მნიშვნელოვანი სარეკლამო და უაღრესად დიდი სასწავლო დანიშნულება.

3. ამავე საფუძველზე მომზადდება და გამოიცემა საქართველოს არქეოლოგიის ქართულ - ინგლისური ილუსტრირებული გზამკვლევი.

4. სტუდენტები და მაგისტრანტები შეიძენენ მოძრავი ძეგლების აღრიცხვისა და რეგისტრაციის ცოდნასა და ჩვევებს.

საგანმანათლებლო – სამეცნიერო პროექტი

I. ზოგადი სიტუაცია

საუნივერსიტეტო განათლების ერთ-ერთი ქვაკუთხედი არის სტუდენტთა პრაქტიკული სწავლება. ის სამეცნიერო მასალა, რომლის ათვისებაც ხდება თეორიულად, რაც შეიძლება ინტენსიურად უნდა იქნას გამოყენებული და ადაპტირებული პრაქტიკული საქმიანობის პროცესში, რაც უზრუნველყოფს ცოდნის გამყარებას და ამ ცოდნის გამოყენების ჩვევის შეძენას.

არქეოლოგიის დარგში ამ თვალსაზრისით კრიზისული სიტუაციაა, რადგან პრაქტიკული არქეოლოგიური საქმიანობა მოითხოვს დიდ დანახარჯებს სხვა პუმანიტარულ დარგებთან შედარებით. ასეთი მდგომარეობაა თითქმის ყველა უმაღლეს სასწავლებელში.

II. პროექტის მიზანი

პროექტს სამი მიზანი აქვს:

1. გაგრძელდეს სტუდენტთა სავალდებულო პრაქტიკა არქეოლოგიაში.
2. შეიქმნას უნივერსიტეტის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიცია.
3. სისტემატურად გაიხსნას სტუდენტების მიერ მოპვებული არტეფაქტების არქეოლოგიური გამოფენა/პრეზენტაცია.

III. მოსალოდნელი შედეგი:

საფუძველი:

არქეოლოგიური სამუშაოებისათვის შერჩეულია სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ისტორიული, არქეოლოგიური და ხუროთმოძღვრული ძეგლის – თმოგვის მიმდებარე ტერიტორია. კერძოდ, ადგილ ბერთაყანაში 1962 წელს მიკვლეული მრავალფეროვანი არქეოლოგიური კომპლექსიდან არქეოლოგიურად მოიხინჯა რამოდენიმე ყორღანი, რომლებიც ძვ.წ. III – II ათასწლეულებს განეკუთვნება. მაგრამ არაა შესწავლილი ასეულობით სხვადასხვა ტიპის სამარხი (ქვაყუთები, კრომლეხები, ყორღანები, ორმოსამარხები) და კულტურული ფენები, რომლებიც მოქცეულია დიდი მასშტაბების მეგალითურ ნამოსახლარებში.

ექსპედიციის აქტივობა ამ რეგიონში მნიშვნელოვანია, რადგან სამხრეთ საქართველოში თითქმის შეწყვეტილია კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა.

აქტივობა და შედეგი:

გასათხრელად შერჩეულია ამ ძეგლზე ყველაზე დიდი მასშტაბის ყორღანული სამარხი, რომლის ნაყარის ქვეშ მოსალოდნელია დიდი ზომის დასაკრძალავი ნაგებობის აღმოჩენა. იმ შემთხვევაში თუ იგი გაძარცვული არაა, საფიქრებელია, რომ მივაკვლევთ უაღრესად საინტერესო ინვენტარს.

გათხრება მეორე ტიპის სამარხიც-კრომლეხი, რომელიც გარეგნული ნიშნები მიხედვით ხელუხლებელი ანუ გაუძარცვავია. აქაც მოსალოდნელია საინტერესო მასალის მიკვლევა.

პარალელურად მოხდება ადგილობრივი მოსახლეობის ეთნოლოგიური შესწავლა.

IV. პრეზენტაცია:

1. მოპოვებული მასალის სამეცნიერო დამუშავების შემდეგ, არქეოლოგიური მასალა გამოიფინება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიის მუზეუმში.
2. მოენყობა გამოფენის გახსნისადმო მიძღვნილი კონფერენცია.
3. მოხდება გათხრებისადმი მიძღვნილი დოკუმენტური ფილმის ჩვენება.
4. თსუ-ს ეგიდით გამოქვეყნდება გათხრების შედეგები.

V. პროექტის მონაწილეები:

1. ხელმძღვანელი
2. ტექნიკური მენეჯერი.
3. არქეოლოგი.
4. სტუდენტი არქეოლოგები – 8.
5. მძღოლი – 1.
6. რეკიტატორი - 1

VI. პროექტის შესრულებაზე პასუხისმგებელი პირი:

ვ. ლიჩელი.

VII. ხარჯთაღიცხვა:

სრული ბიუჯეტი შეადგენს 18 428,5 ლარს ყველა გადასახადის ჩათვლით.

მედიცინა და ბიოარქეოლოგია

შუა ბრინჯაოსა და ადრე რკინის ხანის საქართველოში მცხოვრებთა ავადობისა და სიკვდილობის მიზეზების დადგენა კვლევის ახალი მეთოდებით.

(პროექტი სპეციალობების მიხედვით შედგენილია პროფესორ ნ. კაკაურიძესა და პროფესორ ე. ყვავაძესთან ერთად)

1. არსებული სიტუაცია

ა) არქეოლოგიური კონტექსტი.

სოფ. ანყური, სადაც უნად ჩატარდეს ძირითადი კვლევა, მდებარეობს მდ. მტკვრის ხეობაში, ბორჯომსა და ახალციხეს შორის. ანყურის მრავალფენიანი არქეოლოგიური ძეგლი შეცავს სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიურ ნაშთებს, რომლის ამპლიტუდა მერყეობს ძვ. წ. II ათასწლეულიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე ანუ მოცავს თითქმის 4.000 წელს.

არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად უკანასკნელ ხანებში დაწყებულია ინტერდისციპლინარული კვლევაც.

ანყურის არქეოლოგიურ ძეგლებს შორის უძველესია ძვ.წ. II ათასწლეულის შუახანების სამარხები (შუა ბრინჯაოს ხანა). იგი წარმოდგენილია კოლექტიური სამარხებით, რომლებშიც ათეულობით ინდივიდია დაკრძალული. მათ შორის არიან ბავშვები, ქალები და მამკაცები, რომელთა ასაკი მერყეობს 3-დან 55 წლამდე. ზოგიერთი ინდივიდის ჩონჩხის ნაწილებზე შეიმჩნევა სხვადასხვა მიზეზებით გამოწვეული დეფორმაციის (მათ შორის, საფიქრებელია, დაავადებათა) კვალი. დღემდე უცნობია ის თუ რა კავშირში იყვნენ ეს ადამიანები ერთმანეთთან – ნათესაურსა თუ ადმინისტრაციულში, რადგან არაა ჩატარებული დნმ-ის ანალიზები. ამ სამარხებში დაკრძალულ ადამიანებთან ერთად გვხვდება ათასობით ბრინჯაოს, თიხისა და ოქროს ნივთები.

ამჯერად დაწყებულია იმ საკვების ანალიზი, რომელიც 3.700 წლის წინ გარდაცვლილი ინდივიდების მუცლის ღრუშია შემორჩენილი. კვების რაციონის დასადგენად დაგეგმილია, აგ-

რეთვე, ძვლების სხვადასხვა სახის ანალიზის ჩატარება. დაგეგმილია ამავე ინდივიდების დაავადებათა კვლევა და შესაძლებლობის შემთხვევაში, მათი გარდაცვალების მიზეზების დადგენა.

ანალოგიური სამუშაოები ხორციელდება ძვ.წ. IV საუკუნის სამარხებში მიკვლეულ ინდივიდებთან დაკავშირებით. ანუ კვლევა ხორციელდება ფართო ქრონოლოგიურ – 2.000 წლოვან წრილში, რაც იძლევა რამოდენიმე სახის ინფორმაციის მიღების საშუალებას:

1. საზოგადოების მიერ მოხმარებული პროდუქტის სახეობები.
2. მეურნეობის პროფილი.
3. ეკოლოგიური გარემო.
4. დასახლების ტიპი და საცხოვრებელი.
4. კვების რაციონი.
5. ასაკობრივი დიაპაზონი.
6. დაავადებათა სახეობები.

შესაძლებელია გამოკვლევების ქრონოლოგიური დიაპაზონის შეცვლა და პრობლემათა მეტი დეფინიცია.

ასეთი ინფორმაციის სტატისტიკური სიმრავლე საბოლოოდ მათი კორელაციისა და როგორც არქეოლოგიურ - ისტორიული, ისე სრულიად ახალი სამედიცინო ხასიათის დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის გამოკვლევები საკმაოდ იშვიათია არა მარტო ქართულ, არამედ საერთოდ, არქეოლოგიაში. თუმცა მისი მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ არქეოლოგიაში არსებობს ცალკე მიმართულება, რომელიც დიეტის კვლევას გულისხმობს.

ბ) პალინოლოგიური კონტექსტი.

მომავალი კვლევა ჩატარდება პალეობოტანიკური და კერძოდ პალინოლოგიური მეთოდის გამოყენებით. პალინოლოგია შეისწავლის მცენარეთა მტვრის მარცვლების და სპორების მორფოლოგიას. მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ მტვრის მარცვლების გარსის აგებულებაში მონაწილეობას იღებს სპოროპოლენინი, რომელიც მდგრადია და ამიტომ მტვრის მარცვლები არ იშლება და კარგად ინახება მიწაში და სხვა გეოლოგიურ დანალექებში მილიონი წლები. დადგენილია რომ მცენარეთა მტვრის მარცვლები ცეცხლშიც კი არ იწვის. აღნიშნული სიტუ-

აცია ხელსაყრელია პალეომცენარეულობის აღდგენისთვის და რა თქმა უნდა პალეოლანდშაფტის და პალეოეკოლოგიური გარემოს რეკონსტრუქციისთვისაც.

არქეოლოგიური მასალა ყოველთვის შეიცავს განამარხებულ ნიადაგს და ჭურჭლის შიგთავსის ორგანულ ნაშთებს, რაც პალეონიფორმაციის კარგი წყაროა. მდიდრული ინფორმაციაა ჩადებული აგრეთვე სამარხების ორგანულ ნაშთებში, რადგან პალინოლოგიური მასალის გარდა აქ ჩვენ გვხვდება სხვა ცოცხალი ორგანიზმების ნაშთები. მაგალითად, მიცვალებულის მუცლის არეში ხშირად ფიქსირდება პარაზიტული ჭიების კვერცხები. ჰელმინტოზები ვლინდება აგრეთვე თიხის ჭურჭლის შიგთავსის მიკრობიოლოგიური შესწავლის დროს. მაგალითად, აწყურის ადრეული შუასაუკუნეების ნამოსახლარის თიხის ჭურჭელში ნაპოვნია უამრავი რაოდენობის ასკარიდების და ტრიხურას კვერცხები, რადგან ეს ჭურჭელი ღამის ქოთანს წარმოადგენდა. ასეთ ჭურჭელში ბევრია აგრეთვე პათოგენური სოკოს სპორებიც.

ჭურჭელში ადამიანი ინახავდა აგრეთვე სამკურნალო მცენარეებს და მათგან დამზადებულ მაღამოს. მაგალითად, აწყურში ელინისტური დროის პერიოდში მკურნალობის დროს ფართოდ იყენებდნენ ეთედრას (*Ephedra procera*).

საინტერესოა ისიც, რომ აწყურის გვიან-შუასაუკუნეების დროის სამარხის მიცვალებულის თმებში ნაპოვნია განამარხებული პარაზიტული მწერების მიკრონაშთებიც.

ამიტომ, არქეოლოგიური მასალა წარმოადგენს ძალზედ მნიშვნელოვან და მდიდრულ ობიექტს უძველესი ადამიანის პალეოეკოლოგიური პირობების, სანიტარულ-ჰიგიენური ცოდნის, მისი ეკონომიკური მოღვაწეობის და ყოფის მრავალი ასპექტების გამოვლენისთვის.

2. ინფორმაცია სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების შესახებ

ა) კვლევის არსი:

სამეცნიერო კვლევის თანამედროვე ეტაპი გამოირჩევა ახალი ტექნოლოგიების და მეთოდების გამოყენების ძიებით სიცოცხლის გახანგრძლივებისა და ჯანმრთელი ცხოვრების დამკვიდრე-

ბის მიზნით. კვლევების მოლეკულურმა დონემ შეძლო წარმოექმნა ახალი არეალები მედიცინაში. შედეგები, რომელიც მიღწეულია თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით ბიოარქეოლოგიაში, საოცარი სიზუსტით ადგენს არა მარტო ნამარხების თარიღს, არამედ თვით ადამიანის ასაკს მოპოვებულ ძელოვანი მასალის, კბილების, თმის მიხედვით, დაავადებების არსებობას, კვებით რეჟიმს, დაავადებების კავშირს ეკოლოგიურ გარემოსთან.

საქართველო, რომელიც ცნობილია უძველესი ადამიანის არსებობით მის ტერიტორიაზე, ოდითგანვე გამოირჩევა მოსახლეობის მრავალფეროვნებით. მიუხედავად დღეისათვის სტატისტიკურად დადასტურებული ავადობისა, სიკვდილიანობის სიხშირისა და შობადობის შემცირებისა, საქართველო კვლავაც მსოფლიო მეცნიერების ინტერესის სფეროში ექცევა დღემდე არსებული დღეგრძელობის ენდემური კერების გამო.

მიმდინარეობს კვლევები, დღეს არსებული დღეგრძელების ფაქტორების დადგენის მიზნით, რათა მიღებული შედეგები დაინერგოს მსოფლიოს ნებისმიერ ადგილას ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებისთვის.

ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია საქართველოში არსებული ნამარხების ბიოარქეოლოგიური მასალის კვლევის შედეგების შედარება თანამედროვე დაავადებისა და სიკვდილის მიზეზებთან.

საქართველოში არსებული ეს ორი პარადიგმა (ერთის მხრივ, დღეგრძელების და მეორეს მხრივ, გახშირებული ავადობისა და სიკვდილობის) თავისთავად წარმოშობს საკითხს თანამედროვე ეტაპზე არსებული ავადობისა და დღეგრძელობის გენეტიკური საფუძვლების შესწავლის შესახებ, რომელსაც შესაძლებელია ამომწურავი პასუხი გაეცეს საქართველოში არსებული უძველესი სამაროვნების ახალი ტექნოლოგიებით კვლევის საფუძველზე.

ბ) კვლევის მიზანი:

ახალი მეთოდების გამოყენებით შუა ბრინჯაოსა და ადრე რკინის ხანის საქართველოში მცხოვრებთა ავადობისა და სიკვდილობის მიზეზების დადგენა ეკოლოგიურ ფაქტორებთან მიმართებაში.

გ) ამოცანები:

- ბიოარქეოლოგიური მასალის ზუსტი დათარიღება
- ნამარხებში აღმოჩენილი ძვლოვანი მასალის მიხედვით ინდივიდთა ზუსტი ასაკის დადგენა
- ინდივიდთა დაავადებების დადგენა
- ინდივიდთა დიეტის რეკონსტრუქცია და მისი კავშირის დადგენა ავადობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან
- ეკოლოგიური და სოციალური პირობების გავლენა ავადობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან

ზოგიერთი ავადმყოფობის მიზეზისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გენეტიკური ბაზისის დადგენა.

3. კვლევის მეთოდოლოგია:

1. შერჩეული სამაროვნების ძვლოვანი მასალის კვლევა ანთროპოლოგიური (დერმატოგლიფიკური, კრანოლოგიური, ოდონტოლოგიური, სისხლის ჯგუფები) მეთოდებით.
2. შერჩეული ეტაპების ბიოარქეოლოგიური მასალის კვლევა მიკრო და მაკრომორფოლოგიური, ქიმიური, ეპრ, რენტგენო-სტრუქტურული, მას-სპექტრომეტრული, ბირთვულ-სპექტროსკოპული, პალინოლოგიური ანალიზის მეთოდებით.
3. ამავე მასალის მიტოქონდრული დნმ კვლევა მემკვიდრული მარკერების დადგენის მიზნით
4. შერჩეულ რეგიონებში ე.წ. "პირველყოფილი ჰიდროქიმისა და გეოქიმის" შესწავლის მეთოდები.
5. ბრინჯაოს შუა ხანებისა და ადრე რკინის პერიოდის ავადობისა და დღეგრძელობის მოდელის შექმნა ეკოლოგიურ-სოციალური პირობების გათვალისწინებით

4. სამუშაოს შესრულების ვადები:

2 წელი.

5. სამუშაოს შესრულების გეგმა ეტაპობრივად:

- ბიოარქეოლოგიური მასალის ზუსტი დათარიღება
  - ნამარხებში აღმოჩენილი ძვლოვანი მასალის მიხედვით ინდივიდთა ზუსტი ასაკის დადგენა
  - ინდივიდთა დაავადებების დადგენა
  - ინდივიდთა დიეტის რეკონსტრუქცია და მისი კავშირის დადგენა ავადობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან
  - ეკოლოგიური და სოციალური პირობების გავლენა ავადობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან

ზოგიერთი ავადმყოფობის მიზეზისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გენეტიკური ბაზისის დადგენა.

5. მოსალოდნელი შედეგები ეტაპობრივად:

I კვარტალი:

- ბიოარქეოლოგიური მასალის ზუსტი დათარიღება გათხრების მეშვეობით.
- ნამარხებში აღმოჩენილი ძვლოვანი მასალის მიხედვით ინდივიდთა ზუსტი ასაკის დადგენა და პალეოეკოლოგიური ნიშის განსაზღვრა.

II-IV კვარტალი:

ინდივიდთა დაავადებების დადგენა და მათი კავშირის გამოვლენა.

6. მიღებული შედეგების საფუძველზე დადგინდება:

კავკასიის რეგიონის ბიოარქეოლოგიური მასალისა (აღამიანის ძვლები, კბილები, თმა და სხვა) და თანამედროვე ჰიდროქიმიური და გეოქიმიური შედარებითი ანალიზის საფუძველზე დადგინდება შუა ბრინჯაოს ხანისა და ადრე რკინის პერიოდის:

- სავარაუდო ეთნიკური ჯგუფების გეოგრაფიული არეალი, კვების რაციონი, დიეტის ფორმები.

- დაავადებებისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გენეტიკური ასპექტები და მათი კავშირი გარემო პირობებთან (კლიმატი, ბუნებრივი რესურსები, სავარაუდო სოციოლოგიური სტატუსი)

-დიეტის ცვლილებების გავლენა გენეტიკურ აპარატზე, თანდაყოლილი დაავადებების წარმოშობასა და გახშირებაზე, ენდემური დღეგრძელობითი კერების წარმოშობასა და შენარჩუნებაზე.

კვლევის აღნიშნული შედეგები და კვლევის მეთოდები შესაძლებლობას იძლევა აღნიშნული ტიპის კვლევის კვლავწარმოებისას მსოფლიოს ნებისმიერ ადგილას.

1. რენტგენოსტრუქტურული კვლევები ჩატარდება არსებული თანამედროვე აპარატურის მეშვეობი "Leitz", "Option", "Riber"
2. მასსპექტრომეტრული და ბირთვულსპექტრომეტრული ანალიზი შესრულდება საქართველოს მაღალი ტექნოლოგიების ცენტრის ანალიზურ ლაბორატორიაში

2006 წელი.

საქართველოს პალეოურბანიკისტიკის ცენტრის ინტერდისციპლინარული ანალიზი

1. კვლევის სიახლე, მიზანი და ამოცანები

ნაშრომის მიზანია შეიქმნას საქართველოს ძველი ცივილიზაციის ცენტრების - ძველი ქალაქების/სამოსახლოების თანამედროვე ტექნოლოგიების საფუძველზე მომზადებული ციფრული სამგანზომილებიანი რუკა GIS სისტემაში და მისი შესატყვისი სრული ტექსტობრივი ინფორმაცია ქვეყნის ყველა პალეოურბანიკისტიკის ცენტრის შესახებ.

ამითი შეივსება ის მეცნიერული და საგანმანათლებლო ხარვეზი, რომელიც დღეს არსებობს საქართველოს უძველესი ქალაქების შესწავლასთან დაკავშირებით. ეს ხარვეზი მდგომარეობს იმაში, რომ დღემდე არ განხორციელებულა ურბანიკისტიკის ცენტრების ერთიანი ინტერდისციპლინარული კვლევა საქართველოს ყველა ქალაქის (ანტიკური და შუასაუკუნეების) ქრონოლოგიის, ლოკალიზაციისა და იდენტიფიცირების, ლანდშაფტური კვლევის, აეროფოტო და ტოპოგრაფიული გადაღებისა და ანალიზის, GIS სისტემაში დატანისა და მისი ზუსტი სატელიტური კოორდინატების დადგენის თვალსაზრისით.

გრანტით გათვალისწინებული სამუშაოებს ანალოგი საქართველოში არა აქვს: გრანტის დასრულების შემდეგ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოვა თვისებრივად ახალი, თანამედროვე ტექნოლოგიებით და საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით დამუშავებული მასალა, რომელიც მულტიდისციპლინარული კვლევის შედეგი იქნება და შეიქმნება ენციკლოპედიური ხასიათის ცნობარი, სადაც საქართველოს უძველესი ქალაქების შესახებ თავმოყრილი იქნება შემდეგი ინფორმაცია:

ა) ძეგლების მდებარეობა- ციფრულ სამგანზომილებიან რუკაზე GIS სისტემაში, განსაზღვრული GPS სატელიტური კოორდინატების მიხედვით.

ბ) ძეგლების ტოპოგეგმა.

გ) წერილობითი წყაროები და ისტორიული მონაცემები.

დ) არქეოლოგიური მონაცემები.

ე) ძეგლის ეკონომიკური, კულტურული, პოლიტიკური და რელიგიური ისტორია.

ვ) პერსპექტიული უბნები კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის თვალსაზრისით.

ზ) სამოსახლოს არეალში მოქცეული სინქრონული ძეგლები.

თ) სამოსახლოს მდებარეობის, ლანდშაფტისა და არქეოლოგიური კონტექსტის ამსახველი დიგიტალური ფოტომასალა.

ი) განსაზღვრული იქნება საქართველოს ძველი ქალაქების დაცვის ზონები.

მზად იქნება ამ ინფორმაციის ბეჭდვითი და ელექტრონული ვერსიები.

კვლევების შედეგები გამოყენებული იქნება როგორც პრაქტიკული სამოქალაქო საქმიანობისათვის, ისე თეორიული სამეცნიერო კვლევისა (კულტურული, ეკონომიკური, პოლიტიკური, რელიგიური ასპექტები) და ასევე საველე-საძიებო სამუშაოების დროს.

1.1 პრობლემის აქტუალობა და კვლევის სიახლე

ქართული ისტორიული ქრონიკები წარმოადგენენ ძირითად წერილობით წყაროს ძველი საქართველოს ისტორიისა და განსაკუთრებით საქალაქო ცხოვრების შესახებ. უცხოურ ლიტერატურაში ძვ.წ. IV საუკუნიდან ჩნდება ცნობები დასავლეთ საქართველოს სამოსახლოთა, უპირატესად ზღვისპირა ქალაქების შესახებ, ხოლო ძვ.წ. I საუკუნიდან უცხოური წერილობითი წყაროების ორბიტაში ექცევა აღმოსავლეთი საქართველოც. შუასაუკუნეების ურბანისტული ცენტრები კი ბევრად უფრო მრავალფეროვან წერილობით ცნობებშია აღწერილი.

ეს წყაროები არაერთხელაა გაანალიზებული და როგორც წესი, შეჯერებულია არქეოლოგიურ მასალასთან. საკმარისია

2007 წლის ოქტომბერში პროექტი “ურბანისტული ცენტრები” გადაეცა ეროვნულ მუზეუმს.

აღინიშნოს, რომ საქართველოს სამოსახლოების, უპირატესად კი საქალაქო ცენტრების კვლევას საფუძველი ჩაეყარა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში და მისი ავტორი გახლდათ ცნობილი ქართველი მკვლევარი პლატონ იოსელიანი. მას შემდეგ ქალაქების კვლევამ საკმაოდ ფართო ხასიათი მიიღო. მეტ-ნაკლებად შესწავლილი იქნა მრავალი პალეოურბანისტული ცენტრი (ციხია-გორა, სამადლო, მცხეთა, ვანი, ურბნისი, უჯარმა, რუსთავი, ბიჭვინთა და სხვა) და ეს გამოკვლევები ეკუთვნით ცნობილ ქართველ სპეციალისტებს, თუმცა მრავალი მეცნიერული საკითხი მაინც გადაუჭრელი დარჩა. XX საუკუნის 70-80-იან წლებში კვლავ აღორძინდა ინტერესი ამ სახის გამოკვლევების მიმართ. მაგალითად შეიძლებოდა დაგვესახელებინა ერთ-ერთი დღემდე ისევ გადაუჭრელი პრობლემა – შავიზღვისპირეთის ყველაზე დიდი ურბანისტული ცენტრის - ფაზისის კვლევა. ამ კვლევის წინა პლანზე წამოწევამ დასვა საკითხი გეომორფოლოგიური და გეოფიზიკური კვლევების გამოყენების შესახებ. თუმცა, ინტერდისციპლინარული(გეოლოგიური, გეომორფოლოგიური, არქეოლოგიური, ლიტერატურული)კვლევის მთელმა სპექტრმა თავი მოიყარა მხოლოდ აკად. ოთარ ლორთქიფანიძის ერთ-ერთ უკანასკნელ ნაშრომში "ფაზისი", რომელიც 2001 წელს გამოიცა გერმანიაში. ესაა ნაშრომი, რომელმაც არა მხოლოდ შეაჯამა აქამდე ამ ძეგლის შესახებ არსებული მეცნიერული კვლევის შედეგები, არამედ უჩვენა ყველა ის სირთულე, რაც პალეოურბანისტული ცენტრების ლოკალიზაციისა და იდენტიფიკაციის საკითხების კვლევას ახლავს თან. ამასთან, ამ ნაშრომმა უჩვენა ისიც, რომ აუცილებელია საქართველოს ყველა ურბანისტული ცენტრის სრული სპექტრით შესწავლა. ამავე მოსაზრებას ამტკიცებს ისიც, რომ დღემდე არსებობს დიამეტრალურად განსხვავებული მოსაზრებები შავიზღვისპირეთის ურბანისტული ცენტრების ლოკალიზაციის თაობაზე. ასეთივე მდგომარეობაა ქვეყნის შიდა ტერიტორიაზე არსებულ ურბანისტულ ცენტრებთან მიმართებაში (მაგალითად: ა) წერილობითი წყაროების მიხედვით, არსებობს სამცხის ადმინისტრაციული ცენტრის ოძრხეს ლოკალიზაციის რამოდენიმე ვარიანტი. ბ) სტრაბონთან მოხსენიებული სამისნო ლევკოთეა ლოკალიზებულია ვანშიც და აწყურშიც. გ) სტრაბონთან მოხსენიებული ქალაქი ფრიქსოპოლისი ლოკალიზებულია სამცხეშიც და იმერეთშიც. დ)

სურიუმი მკვლევართა ნაწილის მიხედვით ლოკალიზდება ვანში; ნაწილის მიხედვით - სვირში, სადაც გაურკვეველია საერთოდ არსებობდა თუ არა ამ კატეგორიის სამოსახლო; ასეთივე დაუზუსტებელია პტოლემეაოსთან და პლინიუსთან მოხსენიებული ქალაქ-სოფლების დიდი ნაწილის მდებარეობა, ისევე როგორც ბიზანტიური ხანის ლიტერატურაში მოხსენიებული პუქტების ნაწილი).

ანალოგიური სირთულეები არსებობს არქეოლოგიურად ცნობილი ურბანისტული ცენტრების წერილობით წყაროებთან შესაბამისობასა და მათი ქრონოლოგიის საკითხებში. დავასახელებ მხოლოდ რამოდენიმე მაგალითს:

ა) “ქართლის ცხოვრების” (XI საუკუნის ისტორიული ქრონიკა) ცნობის ანალიზის შედეგად მიღებულია დასკვნა იმის შესახებ, რომ ქალაქი შორაპანი აგებულია ფარნავაზ მეფის მიერ ძვ.წ. III საუკუნის დასაწყისში, თუმცა ამ ხანის მძლავრი არქეოლოგიური ფენები იქ არ არსებობს.

ბ) სარკინე ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობასთანაა დაკავშირებული, რეალურად კი ძვ.წ. II საუკუნეზე ძველი იქ არაფერია აღმოჩენილი.

გ) იგივე წყაროს მიხედვით მიღებული დასკვნა მცხეთის მდამოებში საქალაქო მშენებლობების შესახებ ადრეელინისტურ ხანაში ასევე არ დასტურდება არქეოლოგიურად.

დ) ანალოგიურია იგივე წყაროს მიხედვით მიღებული დასკვნა ძვ.წ. IV საუკუნეში (ალექსანდრე მაკედონელის დროს) დიდი საქალაქო დასახლებების არსებობის შესახებ, რაც ჯერ-ჯერობით ასევე არ დასტურდება არქეოლოგიურად;

ამდენად, ცხადია, რომ არსებობს სერიოზული მეცნიერული პრობლემები საქართველოს პალეოურბანისტული ცენტრების ქრონოლოგიური ატრიბუციის, ლოკალიზაციისა და იდენტიფიკაციის თვალსაზრისით, რაც განაპირობებს კიდევ ამ საკითხის კვლევის აქტუალობას.

მით უფრო, რომ საქართველოს პალეოურბანისტული ცენტრები:

1. არასოდეს ყოფილა კომპლექსური ინტერდისციპლინარული (აეროფოტოების სრული დეშიფრირება; ტოპოგრაფიული და დიგიტალური ფიქსაცია, წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგი-

ური მონაცემების ერთმანეთთან და კონკრეტულ ეკოგარემოსთან კორელაცია,) შესწავლის საგანი მთელი საქართველოს ძველი ქალაქები.

2. არასოდეს ყოფილა გამოყენებული თანამედროვე ტექნოლოგიები სამოსახლოთა იდენტიფიცირებისა და ლოკალიზებისათვის, მიუხედავად მათი უდიდესი მნიშვნელობისა.

3. არასოდეს ყოფილა კარტოგრაფირებული GIS სისტემაში ის შედეგები, რომლებიც წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალის შეჯერების შედეგად არის მიღებული და არ არის გაკეთებული მათი კორელაცია ერთ კარტოგრაფიულ სივრცეში.

4. არ არსებობს ამ საკითხებისადმი მიძღვნილი მონოგრაფიული ნაშრომი, რომელიც მთლიანად დაფუძნებული იქნება ზემოთ ჩამოთვლილი ინტერდისციპლინარული კვლევის შედეგებზე, რომლებიც მიღებულია თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით.

5. არასოდეს ყოფილა ძველი ქართული ქალაქები ლოკალიზებული დიგიტალურ სამგანზომილებიან რუკაზე, რომლებსაც ექნებათ პრაქტიკული დანიშნულება და რომლებიც გამოყენებული შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის სამეცნიერო და სამოქალაქო საქმიანობის დროს.

1.1 კვლევის მიზანი და ამოცანები

კვლევის მიზანია შეიქმნას საქართველოს ძველი ცივილიზაციის ცენტრების - ძველი ქალაქების/სამოსახლოების თანამედროვე ტექნოლოგიების საფუძველზე მომზადებული ციფრული სამგანზომილებიანი რუკა GIS სისტემაში და ყველა ცალკეული პალეოურბანისტული ცენტრის შესატყვისი სრული ტექსტობრივი ინფორმაცია.

ამოცანების დაგეგმვა კვარტლების მიხედვით I კვარტალი

№	ამოცანის დასახელება	მოსალოდნელი შედეგი	მოსალოდნელი შედეგის ამსახველი მასალა	ამოცანის შესრულებაზე ძირითადი პასუხისმგებელი პირი/ორგანიზაცია (წამყვანი/თანამონაწილე)

აქ დეტალურად არის განერილი სამუშაოთა გეგმა.

2. კვლევის მეთოდოლოგია და მოსალოდნელი შედეგები

2.1 კვლევის მეთოდოლოგიის შესაბამისობა პროექტის მიზანსა და ამოცანებთან.

პროექტში გათვალისწინებული კვლევის მეთოდები სრულად შეესაბამება თანამედროვე სტანდარტებს ისევე, როგორც ტრადიციულ ისტორიულ, შედარებით - ტიპოლოგიურ მეთოდებს. ძირითადი დატვირთვა გადატანილია თანამედროვე კომპიუტერულ შესაძლებლობებზე, რისი დასტურიც არის სამგანზომილებიანი GIS სისტემის რუკის აქტიური გამოყენება. უფორზუსტად, მთელი სამუშაოს საბოლოო შედეგი თავს იყრის სამგანზომილებიან GIS სისტემის რუკაზე, რისთვისაც გამოყენებულია სხვა თანამედროვე მეთოდი – აეროფოტოების დეშიფრირება მთელი ქვეყნის მასშტაბით და მიკვლეული ურბანისტული ცენტრების GPS კოორდინატებით დაფიქსირება(რასაც, ცხადია, GIS სამგანზომილებიანი ფორმატი გულისხმობს). პრაქტიკულად, ამ ტიპის ბაზაზე მიღებული იქნება მთელი ტექსტუალური ინფორმაცია და ყველა კონკრეტული ძეგლისათვის დამახასიათებელი დიგიტალური გამოსახულებები. ყველაფერი ეს ერთად იძლევა პალეოურბანისტული ცენტრების ლანდშაფტთან მიმართების ანალიზის კარგ საფუძველს. კვარტალური სამუშაოები დაგეგმილია ამ მეთოდების შესაბამისად.

2.2 კვლევის მოსალოდნელი შედეგები და მათი მნიშვნელობა მეცნიერების, ეკონომიკის და/ან სოციალური სფეროსათვის.

ა) პირველად განხორციელდება:

- ინტერდისციპლინარული გამოკვლევები საქართველოს ყველა ძველი ქალაქის ადგილმდებარეობის ზონაში ანუ პირველად ჩატარდება საქართველოს ყველა ქალაქის აეროფოტო მასალების ანალიზი, ტოპოგეგმვა და ლანდშაფტუ-

რი კვლევა წერილობითი და არქეოლოგიური მონაცემების ფონზე.

- საქართველოს ყველა ძველი ქალაქის ზუსტი GPS კოორდინატების მითითება.
- საქართველოს ყველა ძველი ქალაქის ერთიან დიგიტალურ კარტოგრაფიულ სიბრტყეში და GIS სისტემაში გადატანა.
- საქართველოს ყველა ძველი ქალაქის ტერიტორიაზე პირველად ჩატარდება ტოპოგრაფიული სამუშაოები ერთიანი სისტემით და შედეგები თავს მოიყრის ერთ ნაშრომში.
- პირველად მოხდება ქალაქების/სამოსახლოების არეალის ლანდშაფტური გამოკვლევა.
- პირველად მოხდება საქართველოს ზოგიერთი ძველი ქალაქის არეალში მომხდარი გეოლოგიური და გეომორფოლოგიური პროცესების კომპიუტერული მოდელირება.
- პირველად იქნება მონოგრაფიულად თავმოყრილი სრული ინტერდისციპლინარული ინფორმაცია საქართველოს ყველა ძველი ქალაქის შესახებ.

ბ) რეალური პარტნიორები, რომელმაც შეიძლება პროექტის შედეგების შესყიდვა და რეალიზება მოახდინონ როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ, არიან საქართველოს ტურიზმის დეპარტამენტი, საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტრო, საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, უნივერსიტეტები და ყველა ის იურიდიული და ფიზიკური პირი, რომელთაც განზრახული აქვთ კულტურული მემკვიდრეობის მართვა – გამოყენებასთან ან მინის სამუშაოების დაგეგმვასთან დაკავშირებული საქმიანობის წარმოება საქართველოს ტერიტორიაზე.

გ) მიღებული ინფორმაცია გამოყენებული იქნება საქართველოს მზარდი ეკონომიკური ტენდენციებისა და ურბანიზაციის პირობებში, რაც - გარდა პრაქტიკული გამოყენებისა - ხელს შეუწყობს ლა-ვალეტას კონვენციით გათვალისწინებული საერთაშორისო ვალდებულებების ოპერატიულად შესრულებას კულტურული (არქეოლოგიური) მემკვიდრეობის დაცვასთან დაკავშირებით.

დ) მიღებული შედეგები ხელს შეუწყობს ტურისტული ინფრასტრუქტურების მენეჯმენტს.

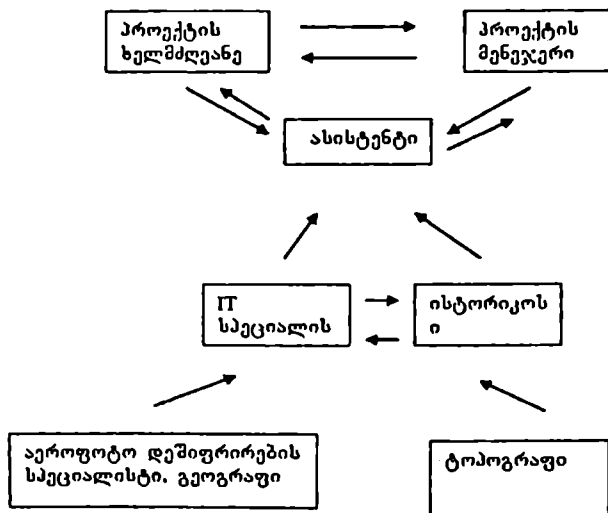
ე) ამგვარი ინტერდისციპლინარული მიდგომა სტიმულს მისცემს ქალაქების ინფრასტრუქტურაში მოქცეული სხვა სახის ძეგლების სრულყოფილ შესწავლას მაღალი სტანდარტების მიხედვით: გაადვილდება და დაჩქარდება სხვადასხვა სახის გამოკვლევების (ეკონომიკის, კულტურის, რელიგიისა და პოლიტიკის სფეროში) დაგეგმვა და რეალიზება, რადგან მზად იქნება:

- ა) სრული საინფორმაციო და გეომონაცემთა ბაზა.
- ბ) ყველა მიმართულებით ჩატარებული გამოკვლევების შედეგები.
- გ) ინტერდისციპლინარული კვლევის შედეგად მიღებული ახალი მეცნიერული დასკვნები.

საბოლოო შედეგები თავმოყრილი იქნება ბეჭდურ, აგრეთვე დიგიტალურ სამგანზომილებიან ვერსიაში, რომელსაც - გარდა სტანდარტული პუბლიკაციისა - ექნება საცნობარო ბანკის სახე ქართულ და ინგლისურ ენებზე.

4. პროექტის მართვა

4.1. პროექტის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა

4..3 უფლებები ინტელექტუალურ საკუთრებაზე

პროექტის განხორციელების დროს წარმოიშვება ახალი სამეცნიერო ინფორმაცია, რომელიც არ ატარებს კონფიდენციალურ ხასიათს. შესაბამისად, ახალი სამეცნიერო იდეები გამოქვეყნდება ან მოხდება მათი დაპატენტება. ყველა საერთო პირობები, რომელიც მითითებულია ტიპურ ხელშეკრულებაში, იქნება დაცული.

შენი ქალაქი

I. პროექტი ტურისტულ - შემეცნებითი და სარეკლამო ხასიათისაა.

იგი განკუთვნილია ყველასათვის, ვინც საქართველოს მთავარ ქალაქებს ესტუმრება წლის ნებისმიერ დროს.

II. პროექტის იდეა.

საქართველოს ყველა თანამედროვე და ისტორიული მნიშვნელობის ქალაქის შესასვლელელებში (ასეთი, უმეტეს შემთხვევაში, მინიმუმ ორია)

უნდა დაიდგას ფერადი ბილბორდი(=სარეკლამო დაფა), რომელზეც ქართულ და ინგლისურ ენებზე აისახება შემდეგი სახის ინფორმაცია:

- ა) ქალაქის სახელწოდება.
- ბ) ქალაქის მოსახლეობის რაოდენობა.
- გ) ამ ადგილის დასახლების უძველესი თარიღი.
- დ) ამ დასახლების გაქალაქების თარიღი.
- ე) ამ ქალაქის მთავარი ღირსშესანიშნაობანი (გეგმა თარიღების, მიმართულებებისა და მანძილის მინიშნებებით).
- ვ) სპონსორის ლოგო (ან სახასიათო თემატიკა; ნარწერა ან რაიმე სხვა სიმბოლო);
- ზ) შესაბამისი შეთანხმების შემთხვევაში შეიძლება სასტუმროების მინიშნებაც.

შესაძლებელია კომერციული დატვირთვის მქონე ინფორმაციის დამატება იმის მიხედვით, თუ რომელი სპონსორი განახორციელებს ამ პროექტს.

ეს იქნება პირველი საქმიანი ინფორმაცია, რომელსაც საქართველოს ყველა მნიშვნელოვან ქალაქთან მოახლოებული ვიზიტორი დაინახავს წლების მანძილზე.

III. ამ ბილბორდებს რამოდენიმე სახის პრაქტიკული დატვირთვა ექნებათ:

1. ეროვნული, რაც გამოიხატება საქართველოს ქალაქების ისტორიასა და მისი კულტურული წარსულის წინა პლანზე წამოწევა.

2. საერთაშორისო - ტურისტული, რაც გამოიხატება კონკრეტული ექსპრეს-ინფორმაციის მიწოდებაში ადგილობრივი და უცხოელი ვიზიტორისათვის.

3. ესაა კონკრეტული, ძალზე მარტივად გამოსაყენებელი და რაც მთავარია, აუცილებელი ინფორმაცია, რომელზეც იზრუნა კონკრეტულმა ორგანიზაციამ, კომპანიამ და ა.შ.

IV. იმ შემთხვევაში, თუ სპონსორს აქვს თავისი წარმომადგენლობები საქართველოს ქალაქებში, ზუსტად იგივე სახის ერთგვარდინი ინფორმაცია შეიძლება იქ დარიგდეს (ან გაიყიდოს სიმბოლურ ფასად).

V. I ეტაპი

სასურველია, რომ I ეტაპზე რამოდენიმე უმთავრეს ქალაქში ეს ბილბორდები დაიდგას 26 მაისის ანუ საქართველოს დამუკიდებლობის დღისათვის (თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი, თელავი, ფოთი, გორი).

II ეტაპი.

ა) საზაფხულო სეზონისათვის ბილბორდები უნდა დაიდგას საკურორტო ქალაქებშიც (ბორჯომი, ქობულეთი და აშ.).

ბ) იმ ისტორიულ ადგილებში, სადაც ადრე ქალაქები არსებობდა და ამჟერად პერსპექტიული ტურისტული ცენტრებია

(მცხეთა, ვანი, უფლისციხე, ვარძია, სიღნაღი, აწყური და ა.შ.).

ა) იმ ქალაქებში, რომლებზეც საერთაშორისო ტრასა გაივლის (ახალციხე, სენაკი და ა.შ.). შემდგომ – სხვა ქალაქებში.

VI. ამ იდეის განხორციელების შემთხვევაში, სასურველია სპონსორმა ყოველწლიურად (წელიწადში ერთი) დაგეგმოს ერთი რომელიმე ქალაქის დღე, სადაც ჩატარდება ამ ქალაქისადმი, მისი წარსულისა და ღირსშესანიშნაობებისადმი მიძღვნილი სპეციალური კომერციული ფესტივალები.

(მაგალითად, ქუთაისში ეს შეიძლება იყოს იუმორის ფესტივალი;

თელავში – ღვინის ფესტივალი. ბათუმში- საწყლოსნო ფესტივალი და ა.შ.)

VII. სახარჯთაღრიცხვო სქემა პირველი ეტაპის ქალაქებისათვის (თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი, თელავი, ფოთი, გორი).

1. ისტორიული მასალის შეკრება და ანალიზი ქალაქების შესარჩევად (ნაწილი შესრულებულია).

2. არქეოლოგიური მასალის შეკრება.

3. ქალაქებში არსებული საარქივო მასალის შეკრება.

4. ქალაქებში არსებული ღირსშესანიშნაობების ნუსხის შედგენა.

5. ქალაქების გამარტივებული ტოპოგეგმების დამზადება.

6. შეგროვებული მასალის ანალიზი.

7. საბოლოო ტექსტების შედგენა.

8. ბილბორდების დამზადება (2X3 მეტრზე).

9. ბილბორდების დადგმის ნებართვების მოპოვება.

10. ბილბორდების დამონტაჟება.

2006 წელი.

ზღვა და კულტურა

(წყალქვეშა სიძველეთა კვლევისა და პოპულარიზაციის ინტერდისციპლინარული პროექტი)

I. რეალური მდგომარეობა.

ზღვა ანუ ფართო გაგებით წყალი და ადამიანი ყოველთვის ერთად არსებობენ. უფრო სწორად, ადამიანი არ არსებობს წყლის გარეშე. ათასწლეულების მანძილზე განხორციელებულმა ამ ურთიერთობებმა, ბუნებრივია, გარკვეული კვალი დატოვა ბუნებაში. ანთროპოგენური ქმედება ძირითადად აისახა ისეთ ნაშთებში, რომელსაც არქეოლოგია სწავლობს. ასეთმა ნაშთებმა თავი მოიყარა როგორც წყლების ანუ ზღვებისა და ტბების სანაპიროებზე, ისე ზღვებისა და ტბების ფსკერზეც. ამისი მიზეზი ძირითადად ორგვარია: გეოლოგიური და ანთროპოგენური.

გეოლოგიური მოვლენების შედეგად დაიძირა და წყლის ქვეშ მოექცა მსოფლიოს რამოდენიმე ცნობილი ქალაქი. მაგალითად, ე.წ. ატლანტიდა, რომელიც კუნძულ თერაზე (ხმელთაშუა ზღვა) მდებარებდა. აგრეთვე, დიოსკურია, რომელიც თანამედროვე სოხუმის ადგილზე მდებარებდა. ასევე გეომორფოლოგიური კატაკლიზმების შედეგად გაქრა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უდიდესი კოლხური ქალაქი ფაზისი.

ანთროპოგენური ქმედებების შედეგად კულტურის ნაშთების დაფარვის "საუკეთესო" მაგალითია გასული საუკუნეების 30-იან წლებში აგებული წალკის წყალსაცავი, რომლის ქვეშ მოქცეულია ათობით ბრინჯაოს ხანის სამარხი.

II. სამუშაოთა შინაარსი.

წყალქვეშა სამუშაოთა შინაარსი საქართველოს წყლებში განსაზღვრულია ძეგლების სპეციფიკით- იგი შეიძლება განხორციელდეს ორი მიმართულებით:

- ა) სტაციონარული კულტურის ძეგლები
- ბ) ჩაძირული გემები.

შესაბამისად, სამუშაოები დაგეგმილია ამ მიმართულებების შესაბამისად.

ა) სტაციონარული ძეგლები.

წყალქვეშა კულტურის ძეგლების არსებობა ივარაუდება არქეოლოგიური გამოკვლევების და წერილობითი დოკუმენტების მიხედვით.

არქეოლოგია

ასეთი ძეგლები დღეისათვის ცნობილია ორი ტიდან (პალიასტომი და ფარავანი) და ზღვიდან.

1) პალიასტომი, რომელიც მდებარეობს თანამედროვე ქალაქ ფოთთან, დასავლეთ საქართველოში. ამ ადგილიდან ცნობილია სხვადასხვა პერიოდის ძეგლები: ძვ.წ. IV- II საუკუნეების კერამიკული ფრაგმენტები; ახ.წ. III-VIII საუკუნეების კერამიკული ნაწარმი (ძირითადად, ღვინისა და ზეთუნის ზეთის გადასატანად განკუთვნილი ანფორები), მინის ჭურჭელი, მონეტები და ოქროს სამკაული. მეცნიერთ ნაწილი ვარაუდობს, რომ ეს ადგილი არის ნაწილი იმ დიდი სავაჭრო და კულტურული ქალაქისა, რომელსაც ფაზისი ეწოდებოდა და რომელიც მოულოდნელად გაჰქრა მინის ზედაპირიდან და დღეს არავინ იცის რა მოუვიდა ამ ზომის დასახლებას, სადაც გარდა მოსახლეობისა, ტაძრები, თეატრები, სტადიონები და ქანდაკებები იდგა.

2) ფარავანი, რომელიც მდებარეობს ჯავახეთში, სამხრეთ საქართველოში. აქ, წყალქვეშ, მიკვლეულია სამი ქრონოლოგიური ეტაპის ნაშთები; ძვ.წ. II ათასწლეულის სამარხის ნაშთები (კონსტრუქციული დეტალები); ძვ.წ. I ათასწლეულის კერამიკა (მოხატული დოქის ფრაგმენტი); შუასაუკუნეების ანუ XI-XVI საუკუნეების კერამიკული ნაშთები, რომლებიც რამოდენიმე ჯგუფს შეადგენს. ესენია სამზარეულო (ქოთნები და კოჭობები) და სუფრის ჭურჭელი (ჯამები და თასები, მათ შორის ნაირფრად მოჭიქულებიც, რომლებზეც მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტია დატანილი).

წერილობითი წყაროები

1) წერილობითი დოკუმენტების მიხედვით, კოლხეთის ყველაზე დიდი ქალაქი ფაზისი დაძირულია ან ზღვაში ან პალიასტომის ტბაში. ტბის შესახებ ინფორმაცია იხ. წინა პარაგრაფში. რაც შეეხება ზღვას, სანაპირო ზოლთან საკმაოდ ახლოს ცნობილია ძვ.წ. IV საუკუნის თიხის ნივთები (ქვევრები), რომელიც მიუთითებს ნამოსახლარის შესაძლო არსებობაზე ნაპირიდან 700-900 მეტრის მოშორებით, სიღრმე დაახლოებით 60-70 მეტრი.

2) გამოსაკვლევია სანაპირო ზოლი ძველი ქალაქების სანაპირო მონაკვეთებში (აფსაროსი-გონიო, პეტრა-ციხისძირი, ფაზისი, ყულევი, პერსპექტივაში შეიძლება დადგეს საკითხი დიოსკურია-სოხუმის შესახებ. დოკუმენტურადაა დადასტურებული, რომ დიოსკურია ანუ ძველი სოხუმი, რომელიც აყვავებულ ქალაქს წარმოადგენდა ძვ.წ. I ათასწლეულში, ზღვაშია ჩაძირული).

ბ) ჩაძირული გემები.

ამ კონკრეტული მიმართულებით სამუშაოები, შეიძლება ითქვას, ჯერ არ ჩატარებულა, თუმცა დადებითი შედეგის მიღების შესაძლებლობა სრულიად რეალურია ორი მიზეზის გამო:

1) წერილობითი დოკუმენტები (იგულისხმება ჰერაკლიტეს სახელით ცნობილი ფრაგმენტი, რომელშიც საუბარია იმის თაობაზე, რომ ქალაქ ფაზისთან ჩაძირული გემებიდან გადარჩენილ ადამიანებს ფაზისელები უხდიდნენ სახლში დასაბრუნებელ თანხას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფაზისის მისადგომებთან გემების ჩაძირვა ჩვეულებრივი და ხშირი მოვლენა იყო. ამდენად დღევანდელი ფოთის აკვატორია და ახლო მდებარე წყლები სრულიად გარკვეული ინტერესების სფეროში ექცევა.

2) არქეოლოგიური მონაცემები ზღვისპირა ზოლში მწირია, რადგან არ არსებობდა კონკრეტული ინტერესი მაინცა-დამაინც ჩაძირული გემების მიმართ. ამ დროს, ეს საქმიანობა ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარულია წყალქვეშა (და არა მხოლოდ წყალქვეშა!!!) სიძველეთა ძიების მოყვარულთათვის. არსებობს დაახლოებით ქობულეთ-ურეკის ზონაში, ზღვაში, კონკრეტულ ადგილზე მიკვლეული რამოდენიმე ამფორა (სალვინე ტარა), რომლებიც გემებით

გადაიტანებოდა. თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ მათ შორის მთელი ფორმებიც გვხვდება, სავარაუდებელია, რომ აქ ჩაძირულ გემებთან გვაქვს საქმე. ამ ამფორათა ამოღების კონკრეტული კოორდინატები ცნობილია.

III. მოსალოდნელი შედეგები.

პროექტის განხორციელების შემთხვევაში მიღწეული იქნება ორი მიზანი – სამეცნიერო და პოპულარული.

სამეცნიერო თვალსაზრისით ამ კვალიფიკაციის მქონე სხვა სამუშაოების წარმოდგენა საქართველოში წარმოუდგენელია. უფრო მეტიც – თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ გამოკვლევები ინტერდისციპლინარული იქნება (პალეობოტანიკური, პალინოლოგიური = პალეოკლიმატური და ა.შ.) იგი სრულიად შეესაბამება თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტებს. ამასთან, წარმატების შემთხვევაში, მეცნიერება შეიძენს ისეთ ახალ მონაცემებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ კვლევების სრულიად ახალ ეტაპს საქართველოში და საზოგადოდ, შავიზღვისპირეთში.

რაც შეეხება პოპულარობას, იგი უზრუნველყოფილია მოხალისეთა მონაწილეობით. ცნობილია, რომ წყალქვეშა სამყაროში მოყვარულთა მიერ კვლევების განხორციელება დასვენების ერთ-ერთი ყველაზე პრესტიჟული და მოთხოვნადი სახეობაა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ პროექტის ფარგლებში მომზადდებიან ახალგაზრდა კვალიფიციური წყალქვეშა არქეოლოგები.

IV. კვლევითი ჯგუფი

სამუშაოებს საკუთარი პროფილის მიხედვით შეასრულებენ მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები. კერძოდ, პროექტში გაერთანდებიან: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, წყალქვეშა სამუშაოებისათვის - საქართველოს წყალქვეშა ცურვის ასოციაციის წარმომადგენლები. პალეობოტანიკურ, პალინოლოგიურ, პალეოკლიმატურ ანალიზებს გააკეთებენ სხვადასხვა ინსტიტუტების თანამშრომლები. პროექტში დასაქმდებიან უნივერსიტეტების წარჩი-

ნებული სტუდენტები, რომლებიც გარდა სამეცნიერო მუშაობისა, გაივლიან წყალქვეშა კვლევების სრულ კურსს.

ივარაუდება წყალქვეშა ცურვის მოყვარულთა აქტიური მონაწილეობა.

V. სამუშაოთა წარმოების გრაფიკი.

სამუშაოები, ძირითადად, ჩატარდება ზაფხულის თვეებში – იელისიდან სექტემბრის ჩათვლით. სასურველი ამინდის შემთხვევაში, წყალქვეშა ძიება შეიძლება გაგრძელდეს სხვა დროსაც.

სამუშაოთა სისტემა იქნება ამგვარი:

1) სამეცნიერო უზრუნველყოფა.

დეტალური სამეცნიერო უზრუნველყოფის განხორციელება დაიწყება სამეცნიერო ჯგუფის მიერ ზაფხულის დადგომამდე ორი თვით ადრე და წარიმართება მყვინთავებთან ერთობლივი ანალიზის საფუძველზე. ამ სამუშაოთა მიზანია სათანადო ფორმით მოამზადოს ყველა ის ინფორმაცია, რომელიც საჭირო იქნება მთელი საველე სეზონის მანძილზე და დეტალურად გათვალისწინებული სამუშაოთა მოცულობა, ხასიათი და სანგრძლივობა ყოველ კონკრეტულ ძეგლზე. ამდენად, ამ სამუშაოს ექნება კამერალური ხასიათი.

2) წყალქვეშა და საველე სამუშაოები.

პირველ ეტაპზე შემუშავებული გეგმის მიხედვით განისაზღვრება შესასწავლი ძეგლების თანმიმდევრობა. განისაზღვრება მონაწილეთა რაოდენობა დასმული ამოცანის შესაბამისად. კვლევის ინტერდისციპლინარული ხასიათიდან გამომდინარე, წყალქვეშა სამუშაოებთან ერთად დაიგეგმება საველე სადაზვერვო სამუშაოები.

უფრო ზუსტად გაგმის წქარმოდგენა ამ ეტაპზე შეუძლებელია, რადგან უცნობია დაფინანსების ფარგლები და მისი შესაბამისი ტექნიკური მხარე.

3)ლაბორატორიული კვლევები.

წყალქვეშა და საველე სამუშაოების შემდეგ აუცილებელია მოპოვებული მასალის სამეცნიერო დამუშავება, ანალიზი და მისი გამოსაქვეყნებლად მომზადება. როგორც წესი, ამგვარ სამუშაოებს სჭირდება ერთი ან ორი თვე – იგი დამოკიდებულია აღმოჩენილი მასალის მოცულობასა და ხარისხზე. აქვე იგულისხმება ის, რომ მოხდება მოპოვებული მასალის კონსერვაცია, რესტავრაცია, გრაფიკული და ფოტო ფიქსაცია, რომელსაც ძირითადად, შეასრულებენ სტიდენტები.

VI. პროექტის ხანგრძლივობა.

პროექტის სრულად განხორციელებას დასჭირდება სამი წელი.

P.S. (2008 წელს ჩემი პროექტი თანამშრომლობასათვის გადავეცი საქართველოს მყვინთავთა ასოციაციას).

VII. პროექტის განხორციელებაზე პასუხისმგებელი პირი. ინტერდისციპლინარული პროექტის ხელმძღვანელი

ვ. ლიჩელი

სარჩევი

ავტორისაგან	5
წინათქმა	8

ნაწილი I

• არქეოლოგიის მენეჯმენტი	
• საქართველოს ეროვნული მემკვიდრეობის მართვა (მასალები სახელმწიფო კონცეფციისათვის).....	16
• საქართველოს კულტურის და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს ლიცენზირების საბჭო	24
• საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა სამინისტროს არქეოლოგიური სამსახური.	29
• არქეოლოგიური ნივთებისა და კოლექციების პასპორტიზაცია და ტექნიკური მდგომარეობის შეფასება.	35
• კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის დროებითი ცენტრი.	40
• მდ. ქოროხის აუზის კულტურული მემკვიდრეობის გადარჩენისა და გამოყენების ინტერდისციპლინარული სამუშაოების ორგანიზაციისათვის.	45
• სამცხე-ჯავახეთის კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტი.....	50
• ეროვნული მემკვიდრეობის ძეგლების მენეჯმენტი საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო ზოლში.	56
• საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა კავკასიის სტრატეგიული უსაფრთხოების განვითარების სისტემაში.	79
• რეკომენდაციები არქეოლოგიური პროექტების მენეჯმენტის პრინციპები	79

ნაწილი II

• არქეოლოგიური სამეცნიერო პროექტები.	88
• ფარაენის ტბის ინტერდისციპლინარული კვლევა	89
• თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიური კოლექციის კატალოგი.	93
• საგანმანათლებლო – სამეცნიერო პროექტი თმოგვი.	96
• მედიცინა და ბიოარქეოლოგია	98
• საქართველოს პალეოურბანისტული ცენტრების ინტერდისციპლინარული ანალიზი.	105
• შენი ქალაქი.....	114
• ზღვა და კულტურა.	117

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

